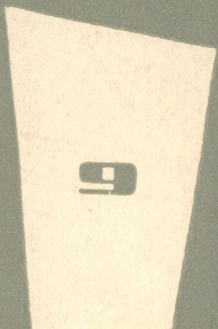


nica

részlet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom





IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁR.
SADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓ-
IRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXVI. ÉVFOLYAM 1962. 27. SZÁM
S Z E P T E M B E R
FELELŐS SZERKESZTŐ: MAJOR
NÁNDOR

Bevezetés a valóságba: a partok

Ivan V. Lalić

1

*Hogy elrémüljön a víz képzelete,
Hogy megtanulja az első szót a szél,
Hogy sűrűdjék a fény, s madarat ennen
Alakja szerint foganjon,*

*Hogy önmagára a tenger ráérezzen
S kimondja: szabadság —
Be kellett neki verni a fogát
Néven kellett nevezni őt:*

Erre szánták a partokat.

2

*Dalolhatsz rólunk, berajzolható őket
Emlékezetbe, büszkeségbe,
Pontatlan térképeidbe, szelek rózsáit ahol
Semmibe veszik a legyek*

*A partok nem tudják hogy mit csinálsz;
(Mondhatnám: megébredtek
Álomnál holott régiebbek)
Léteznek
S mit sem észlelnek ők:*

*Csupán az évszakok tápláló
Bomlását, a tűz terjedését:
Velük sarjadzik az
Mint csonton a hús,*

És erre emlékeztén sejtik mivoltukat.

3

Tengersík tudatküszöbe;
Partok reggeli rézből, gyümölcsből
Melynek zamata akár az ismételt esztendők
Kilobbant véréé,

Setét mágnes partok, melyeket lassudan
Szétmart a mohos termékenység
Mészke partok, melyeket árdagály
Kék gombostűi vájtak,

Minden irányra körzövel szabott
Elrendezésű partok;
Ha kell készségek,

Nézd, partok mindenütt,
Erős jelei a földnek.

4

Térség, mely önmagán tűnődik,
Ingadozásait jegyzi,
Szigorú határt von —

S csak akkor kezdődhet
A tétova hangok sarjadása, hogy a mag
Levegőt s lángot lélegezzék

S egy napon felnyílik a szem
S látja: tulajdon azúrját
Fényesség sarlóival
Vágja a békés tenger.

5

Indul a nyár, s a lég hömpölygése
Madarak hangját sodorja,

Eső elé tündöklenek a partok.

6

Jönnek ekkor a poros pillájú,
Időre kérlelhetlen
Kezű kőfaragók,

Jönnek ekkor a kőfaragók
Vésőkkel, daccal, röpke vérrel
Jönnek a kőfaragók,

Kitárják a követ, meglelik
Szélnél és víznél hamarabb a formát,
Elmozdítanak egy évet, egy szót,

Faragnak, lobos szemmel.

7

*Kőbányák, tűnt árnyak
Tüze és sűrű hűse benneteket,
Azoké, kiknek neve egy az enyémmel;*

*Sós kőbányák a partokon
Mint arany nádalyok fogaival
Tépett kicsi sebek;*

*(Holott kőből állítunk gerincet
Életünk tartama hogy egyenes legyen.)*

*A küzdelem különben folyton körben:
Döntjük a partot
Hogy falat rakjunk.*

8

*A legszebb partok, mondják,
A tiszta tengersíkon duzzadók,
Gyümölcsösöktől súlyosak, csillagfürtöktől,
Növényzöldtől és egészséges
Csendtől habosak,*

*Mondják, a legszebb partok,
Hiteles dalok tanúsága szerint,
Enyhe éghajlatúak,
És így tovább;*

*E partok ismeretlenek,
S ha nem volnának
Ki kellene gondolni őket.*

9

*Minden tengerek előtt partok,
Egyetlen határok,*

*És a láthatlan vérű fonátra
Hurkolt madarak:
Ha végképp elröpülhetnének, nem volnának madarak;*

*Megbízhatók a partok mint a végső strás;
Aranyló árnyaink is,
Csontjaink, vésőink is
Kimosott ráncaikban;*

*Nincs kezdet; végzet sincs;
A partok léteznek csupán.*

10

*Hogy vért magáról hullasson a tenger,
Hogy megtanulja saját nevét a szél,
Hogy felnyíljon a szem,*

*Hogy tüzet leheljen magába a mag,
Hogy kéz legyen a vér,
Hogy vésőt emeljen a kéz,*

*Hogy megérezze a fény a fogamzott
Madár mozdulatát, s elmosolyodjék —*

*Nézd, mindenüt partok:
Szigorú vonásai a földnek.*

Dudás Kálmán fordítása

(Mali Idjoš, 1962. VIII. 1-én)

Tradíció és egyéni tehetség

T. S. Eliot

Az angol irodalomban ritkán beszélünk tradícióról, inkább csak olyankor emlegetjük, ha hiánya miatt valakit elmarasztalunk. Nem utalhatunk „a tradícióra”, vagy „egy bizonyos tradícióra”; ezt a szót legfőljebb jelzőként használhatjuk, ha azt mondjuk, hogy Ezésez költésze „tradicionális”, sőt — „túl tradicionális”. Egyébként a szó ritkán fordul elő, hacsak nem megrovó értelemben. Lehet ugyan enyhén jóváhagyó értelemben is használni, amely esetben az így megdicsért mű valamely tetszetősen helyreállított műemlékkel hozható kapcsolatba. Az angol fül aligha érzi jóhangzásúnak ezt a szót anélkül, hogy utalás történe a régészet bizalomgerjesztő tudományára.

Az bizonyos, hogy a szó aligha fordul elő élő vagy holt írókról írt értékeléseinkben. Minden nemzetnek, minden fajnak megvan a maga — nemcsak alkotó, de kritikai — gondolkodásmódja, és hajlamosabb elfeledkezni kritikai módszereinek hiányosságairól és korlátairól, mint alkotó géniuszának tökéletlenségeiről. A francia nyelven kinyomatott kritika-irodalom roppant tömege alapján ismerjük, vagy azt hisszük, hogy ismerjük a franciák kritikai módszerét és jellegzetességeit, ám egyetlen következtetésünk az (hisz mi, angolok, oly kevésbé vagyunk tudatosak), hogy a franciák „kritikusabbak”, mint mi, néha még kissé kérkedünk is ezzel a ténnyel, mintha ez bennünket spontánabbakká tenne a franciáknál. Lehetséges, hogy valóban ez a helyzet; de nem szabad elfelejtenünk, hogy a kritika oly elkerülhetetlenül szükséges, mint a lélegzétvétel, s hogy nem veszünk erényeinkből, ha hangot adunk annak, ami egy könyv olvasása közben megfordul a fejünkben és emócióra készítet, ha saját elménk kritikai működését kritizáljuk.

Eközben fény derülhet — a többi közt — arra a tényre is, hogy amikor egy költőt dicsérünk, művének rendszerint azokat a vonásait hangsúlyozzuk, amelyekben legkevésbé emlékeztet más költőkre. Ezekben a vonásokban, a mű e részleteiben véljük megtalálni azt, ami a költőben egyéni, azaz sajátosan lényeges. Elégedetten izlelgetjük a különbséget, mely a költőt elődeitől különösen közvetlen elődeitől elválasztja; keresünk valamit, amit kiemelhetünk a mű egészéből, hogy különállásában élvezhessük. Ha viszont egy költőhöz a fenti előítélet nélkül közeledünk, nemegyszer az a benyomásunk, hogy művének nemcsak a legjobb, de a legegényebb részei éppen azok, ahol költőnk ősei, a holt költők a legerőteljesebben jelentik halhatatlanságukat. S hadd tegyem hozzá — nem a serdülőkor hatásokra fogékony időszakáról, hanem a teljes érettség idejéről beszélek.

De ha a tradíció, az utókorra hagyományozás egyetlen formája a bennünket közvetlenül megelőző nemzedék utánzásából, vagy e nemzedék eredményeihez való vak és elfogódott ragaszkodásból áll, jobb, ha mindenkit eltanácsolunk ettől a „tradíciótól”. Mint ahogy gyakran láthattuk, az ilyen vékonyan csörgedező áramlatok eltűnnek a homokban; különben pedig az újdonság jobb az ismétlésnél. A tradíció ennél sokkal nagyobb jelentőségű dolog. Nem lehet örökölni, s aki igényt tart rá, csak kemény küzdelem árán szerezheti meg magának. A tradícióhoz elsősorban hozzátartozik egy bizonyos történelmi érzék, amelyet szinte nélkülözhetetlennek kell neveznünk mindenki számára, aki huszonötödik életévén túl is költő akar maradni; s ez a történelmi érzék feltételezi a múltnak nemcsak múlt-voltában, hanem jelenében való érzékelését is. Ez a történelmi érzék kényszeríti az embert arra, hogy úgy írjon, mintha nemcsak a saját nemzedéke lenne a vérében, hanem az egész európai irodalom Homérosztól napjainkig, azzal az érzéssel, hogy ez és ezen belül az illető saját népének a teljes irodalma egyidejűleg létezik és harmonikus rendet alkot. Ez a történelmi érzék, az időtlen és az időhöz-kötött, valamint a kettő együttes érzékelése teszi az író-t (a szó igazi értelmében) tradicionálissá. S ugyanakkor ez az, ami a legélesebben tudatosítja az íróval az időben elfoglalt helyét, saját jelenkorúságát.

Nincs költő, nincs művész, akinek teljes értelme volna egymagában. Jelentőségének, szerepének méltatása voltaképpen a halott költőkhöz és művészekhez való viszonyának a méltatása. Önmagában nem is értékelhető; a kontraszt és az arányítás kedvéért a halottak közé kell állítanunk. Ezzel, érzésem szerint, nem csupán az irodalomtörténeti: az esztétikai kritika elve is érvényesül. A művész alkalmazkodása, beilleszkedése nem egyoldalú; amikor egy új műalkotás jön létre, ugyanaz történik vele, mint ami ugyanakkor az összes korábban keletkezett műalkotással. Az előzőleg már létező remekművek egymás között eszményi rendet alkotnak, amely azonban az új (a valóban új) mű bemutatkozásával módosul, megváltozik. Minthogy ez a rend teljes már az új mű megjelenése előtt, hogy továbbra is, az újdonság felbukkanása után is az maradjon, *egészének* kell, bármely csekély mértékben, megváltoznia, hogy aztán minden egyes műalkotás viszonyai, arányai és értékei a művek összességéhez igazodva újrendeződjenek — így illeszkedik egymáshoz a régi és az új. Aki elfogadta az ily módon elképzelt rendet, mint az európai és az angol irodalom formáját, nem találja majd ter-

mészetellenesnek azt a gondolatot, hogy a jelennek alakítania kell a múltat annyiban, amennyiben a múlt irányítja a jelent. És a költő, aki ezt felismerte, tudatában van az előtte tornyosuló nehézségeknek, érzi a reá nehezedő felelősség súlyát.

Bizonyos értelemben azzal is tisztában van, hogy elkerülhetetlenül a múlt mércéjével kell megmértenie. Ez megmérés kell hogy legyen, s nem megcsonkítás; nem annak a megítélése, felér-e a művész a halottakkal, jobb vagy rosszabb-e náluk; s nem szabad, hogy mércéül a holt kritikusok kánonjai szolgáljanak. A helyesen alkotott ítélet összehasonlítás lesz, két dolog egymással való megmérése. A régivel való pusztá egyezés az új mű számára valójában egyáltalán nem jelentene illeszkedést — nem lenne új, s így nem is lehetne műalkotás. Mi nem is pontosan azt állítjuk, hogy az új azért értékesebb a réginél, mert beleillik a rendbe, de beilleszkedése értékpróba — igaz, csak lassan és óvatosan alkalmazható próba, hisz nincsenek, akik tévedhetetlenül el tudnák dönteni, mi illeszkedik, s mi nem. Azt mondjuk tehát: illeszkedni látszik, s talán egyéni, vagy egyéninek látszik, s meglehet, illik a rendbe; az viszont kevésbé valószínű, hogy az egyik a másik nélkül fordulna elő.

Hogy érthetőbb módon világítsuk meg a költőnek a múlthoz való viszonyát, a költő nem fogadhatja el a múltat válogatás nélkül, egyetlen alakatlan tömegben, de nem is alapozhatja magát teljesen egy vagy két költő iránt érzett személyes elragadtatására, s nem építhet kizárólagosan egy kor költészetére, amelyet jobban szeret más korokénál. Az elsőnek említett magatartás megengedhetetlen, a második a fiatal kor egyik fontos élménye, a harmadik pedig kellemes és kívánatos többletet ad. A költőnek jól kell ismernie kora főáramlatát, amely nem mindig a legkiemelkedőbb tekintélyek műveiben folyik. Feltétlenül tudatában kell lennie annak a nyilvánvaló ténynek, hogy a művészet nem tökéletesedik, de a művész anyaga változik. Tudnia kell továbbá azt, hogy Európa szelleme — szülőföldjének szelleme — a múlttól idővel megtanulja, hogy sokkal fontosabb egyéni értelménél — változik, s hogy ez a változás olyan fejlődés, amely semmit sem hagy el *en route*, amely nem teszi elavulttá sem Shakespeare-t, sem Homéroszt, de még a Dordogne vidéki barlangok művészeit sem. Meg kell értenie, hogy ez a fejlődés, amely talán kifinomodás, de feltétlenül bonyolultabbá válás, a művész szempontjából nem jelent haladást. Meglehet, még a pszichológus szempontjából sem tekinthető haladásnak, vagy legalábbis nem akkora haladásnak, mint képzeljük; végső fokon talán csak a közgazdaság és a gépi technika bonyolultabbá válásáról van szó. Jelen és múlt között azonban van egy nagy különbség: a tudatos jelen a múlt egy olyan fokú és jellegű érzékelése és tudatosítása, amelyre a múlt ön-tudata képtelen.

Valaki azt mondta: „A halott írók messze vannak tőlünk, mert mi annnyival többet *tudunk*, mint ők tudtak”. Pontosan így van — mi őket is tudjuk.

El vagyok készülve egy szokásos ellenvetésre, amely a költői mesterségről alkotott programom egy bizonyos tétele ellen irányul. Azzal vádolnak, hogy elméletem nevetségesen sok erudíciót (tudálékosságot) kíván meg, s hogy bármely nemzet klasszikus poétáinak az életére utalva, ez a követelmény elvethető. A nyomaték kedvéért még azt is

hozzáteszik, hogy a sok tanulás eltompítja és megrontja a költői érzékenységet. Bár továbbra is az a véleményünk, hogy a költőnek kell annyit tudnia, amennyi nem árt meg szükséges fogékonyságának és szükséges lustaságának, nem szabad a tudás fogalmát arra korlátozunk ami haszonnal alkalmazható vizsgákon, társaságban, vagy a nyilvánosság más, még hatásvadászóbb formáiban. Van, aki valósággal magába issza a tudást, de a lassúbb felfogásúaknak meg kell érte izzadniuk. Shakespeare több lényeges történelmet tanult Plutarhoszból, mint a legtöbb ember tanulna a British Museum egész könyvtárából. Csupán egy feltételhez ragaszkodunk: a költőnek ki kell fejlesztenie múlt-tudatát, illetve szert kell rá tennie, s pályája során mindvégig fejlesztenie kell ezt a képességét.

Ez voltaképpen nem más, mint önmaga — az adott időpontban létező önmaga — folytonos átadása valaminek, ami nála értékesebb. A művész szüntelen önfeláldozáson, a személyiség szüntelen kioltásán át fejlődik.

Nem marad más hátra mint hogy meghatározzuk a deperszonalizáció folyamatát a tradíció értelméhez viszonyítva. Úgy is mondhatnánk, a művészet ezen az elszemélytelenedésen át válik hasonlóvá a tudományhoz. Kérem az olvasót, gondoljon arra az analógiaként alkalmazható folyamatra, ami akkor megy végbe, ha egy vékonyra vágott platinadarabot, oxigént és kéndioxidot tartalmazó edénybe vezetünk be.

II.

A becsületes kritika és a fogékony értékelés nem a költőre; magára a költői műre kell hogy irányuljon. Ha a lapok kritikusaik zavaros zsvajára és a nagyközönség ezt ismételtető morájára figyelünk, egész sor költő nevét hallhatjuk; ha azonban nem protokollszerű tájékoztatásra, hanem élvezhető költészetre van igényünk, ebből a forrásból aligha kapunk jó verset. Megpróbáltam kimutatni annak a fontosságát, hogy a verset más költők verseihez viszonyítsuk, s azt ajánlottam, fogadjunk el egy egyetemes koncepciót, amely felöleli a minden időkben írt költészet ma is élő egészét. A költészet e Személytelen Elméletének másik aspektusa a vers viszonya a szerzőhöz. Egy kémiai analógia alkalmazásával utaltam arra, hogy az érett költő nem „személyiségében” különbözik az éretlen költőtől, még csak nem is abban, hogy feltétlenül érdekesebb, vagy „több mondandója van” amannál, hanem abban, hogy elméje tökéletesebb, kifinomultabb műszer, olyan közeg, melyben különleges, vagy igen különböző érzések léphetnek egymással új kombinációkra.

Analógiának a katalizátort hoztam föl. Amikor a fentebb említett két gáz egy platinaszál jelenlétében keveredik, kénsavat alkot. Ez a kombináció csak platina jelenlétében történhet; mindazonáltal az újonnan keletkezett savban nyoma sincs platinának, s látszólag nem változott maga a platinaszál sem: semleges maradt, passzív, megmásíthatlan. Ez a platinaszál a költő elméje. Az alkotás folyamatában ez támaszkodhat részben, vagy akár kizárólagosan is szemiélyes élményekre; de

minél tökéletesebb a költő, annál inkább elkülönül benne a szenvedő ember az alkotó elmétől, annál tökéletesebben emészti meg és alakítja át az értelem az anyagi lényegű szenvedélyeket.

Észre fogják venni, hogy az élmény, amelynek elemei az átalakító katalizátor hatáskörébe kerülnek, két részből tevődik össze: indulatokból (emóciókból) és érzésekből. A műalkotás élvezete olyan élményt nyújt, amely teljességgel különbözik minden, nem művészet által kiváltott élménytől. A hatás alapulhat egy indulaton vagy több indulat kombinációján, s ehhez különféle érzéseket lehet hozzáadni (amelyek az író számára bizonyos szavakban, kifejezésekben vagy képekben jelennek) a végső hatás kedvéért. De nagy költészetet lehet írni anélkül is, hogy bármely emóciót közvetlenül alkalmaznánk: csupán érzésekkel. A *Pokol XV.* Cantója (Brunetto Latini) nem más mint a helyzetből egyenesen következő indulat fokozása, de a hatást — amely oly egységes, mint bármely más műalkotásban — a költő a részletek nagyarányú összetettségével éri el. Az utolsó négy sor élénk vetít egy képet, s egy érzést, amely a képhez tartozik, amely „magától jött”, azaz nem egyszerűen a megelőző sorokból fejlődött ki, hanem valószínűleg a költő elméjében lappangott, függött mindaddig, amíg a megfelelő kombináció, amelyhez hozzátehetette, el nem érkezett. A költő elméje voltaképpen egyetlen roppant raktár, amelyben számtalan érzést, kifejezést és képet hord be és halmoz fel, mindaddig amíg a részecskék, amelyek egyesülhetnek, hogy egy új összetételt alkossanak, egybe nem gyűltek.

Ha összehasonlítunk néhány jellemző részletet a legnagyobb költők műveiből, kiténik, mennyifajta kombináció lehetséges, továbbá, hogy mennyire célt téveszt minden, a „fennköltség” féletikus kritériumával operáló kritika. Nem az indulatok, az alkotóelemek „ereje”, intenzitása, hanem az alkotó folyamat hőfoka, intenzitása, mondhatnánk, a nyomás, amely alatt az új vegyület létrejön, számít csak igazán. Paolo és Francesca epizódja egy meghatározott emócióra épül, de az epizód költői intenzitása teljességgel különbözik az elképzelt élmény intenzitásától, amelyről fogalmat igyekszik adni. Továbbá ez az epizód nem kelt erősebb benyomást, mint a XXVI. Canto, Ulysses utazása, amelynek nincs közvetlen indulati alapja. Az indulat átalakítása a legkülönbözőbb módokon történhet: Agamemnon meggyilkolása vagy Othello haláltusája alighanem hívebben adják vissza a cselekményt, amely eredetileg megtörténhetett, mint Dante jelenetei. Az *Agamemnon*-ban a drámai indulat és a néző felindulása igen közel jutnak egymáshoz, az *Othello*-ban pedig a művészi emóció szinte azonos a hős indulatával. De a különbség művészet és valóság között mindig abszolút: a kombináció, amelyet Agamemnon meggyilkolásának nevezünk, valószínűleg éppoly összetett, mint Ulysses utazása. Mindkét esetben különféle elemek keverednek, olvadnak össze. Keats ódája számos olyan elemet tartalmaz, amelynek nincs különösebb köze a csalogányhoz, de amelyet a csalogány, részint talán hangzatos neve, másrészt költői népszerűsége következtében, segített összefogni.

A nézet, amelyet minden erőmmel igyekszem támadni, talán összefügg a lélek lényegi egységének metafizikus elméletével — ugyanis az a véleményem, hogy a költőnek nincs „személyisége”, amelyet kife-

jezhetne, csak egy bizonyos (szellemi) közege, amely csupán közeg, s nem személyiség, s ebben a benyomások és a tapasztalatok sajátságos és váratlan módon kombinálódnak. Könnyen megeshet, hogy azok a benyomások és élmények, amelyek fontosak az ember számára, nem jelentkeznek a költői műben, viszont azok, amelyek jelentőséget nyernek a költészetben, teljesen elhanyagolható szerepet is játszhatnak az ember, a személyiség életében.

Idézek néhány sort, mely elég kevéssé ismert ahhoz, hogy a fenti észrevételeknek a fényében új fényt — vagy új homályt — nyerjen:

*„S most úgy tetszik megróhatnám magam,
Hogy szépségéért esengtem, bár halálát
Nem közönséges tett bosszulja meg.
Neked szőné a hernyó színselyem
Gubóját? Éretted ölné el magát?
És jószágok hölgyekért vesznek el,
A silány kéjért, mit egy perc bódulat ad?
És te, ki utak rettetgetője vagy,
Életed bíró nyelvére adván, csupán
Ezt finomítanád? — Embert s lovat
Ezért tartasz, s üzetsz — ezért?”*

Ebben a szakaszban (ami nyilvánvaló, ha a szövegbe ágyazva nézzük) pozitív és negatív érzelmek keverednek; a szépséghez való igen erős vonzódás együtt jelentkezik a szépség ellentétének és gyilkosának, rútságának, egy ugyanolyan erős ígézetével. Az ellentett érzések ezen egyensúlyához a drámai helyzet megkívánja a beszédet; a helyzet egymagában nem elég hozzá, mivel, hogy úgy mondjuk, ez csak a dráma szerkezetéből következő emóciót fejezi ki. Az összhatás, az uralkodó hangnem azonban annak köszönhető, hogy a lebegő érzések egy csoportja, amelyek kapcsolata a szerkezeti emócióval egyáltalán nem magától értetődő, kombinálódott vele, s így egy művészileg új emóciót hozott létre.

A költőt nem egyéni érzelmei, vagy az életben előforduló események által kiváltott indulatok teszik jelentőssé vagy érdekessé. Ezek lehetnek egyszerűek, nyerssek vagy éppenséggel laposak. A költészetben jelentkező emóció viszont igen összetett lesz, jöllehet nem olyanformán, ahogy a komplikált, illetve rendkívüli érzelmekkel bíró emberi emóciói. A költői különcködés egyik tévedését éppen abban látom, hogy új emberi érzelmeket akar kifejezni míg végül a téves irányban való újdonságkeresés közben felfedezi a betegeset. A költő dolga nem az, hogy új érzelmeket találjon, hanem, hogy a közönséges érzelmeket lírává dolgozza fel, olyan érzéseket fejez ki, amelyeket hiába keresnénk az adott érzelmekben. S ebben az igyekezetében a költő a sohasem tapasztalt emóciókat csakúgy felhasználja, mint a jól ismerteket. Következésképpen a „nyugalomban felidézett érzelem” formuláját pontatlannak kell minősítenünk, minthogy sem érzelemről, sem felidézéstről, de még — anélkül, hogy a szó értelmét megváltoztatnánk — nyugalomról sincs szó. Az alkotás: koncentráció, s valami ebből létrejövő új; s ez a koncentráció számtalan olyan élmény összegezéséből származik, amely a gyakorlati és aktív

ember számára egyáltalán nem számít élménynek; és ez az összegező sűrítés nem tudatos, nem előre megfontolt. Az élményeket nem lehet „újra felidézni”, s a léggör, amelyben összeállnak, csak annyiban „nyugodt”, amennyiben feltételezi a szóban forgó történés passzív szemléletét. Természetesen ez nem minden — a vers írásának nem egy tudatos és eleve meggondolt mozzanata is van. A rossz költő például rendszerint nem ott tudatos, ahol tudatosnak kellene lennie, és tudatos ott, ahol nincs szükség tudatosságra. Mindkét hibája segíti abban, hogy „egyéni” legyen. A költészet nem az indulat szabadonbocsátása, ellenkezőleg — menekülés az emóciótól; nem a személyiség kifejezése, de menekülés a személyiségtől. Persze, csak akiknek van személyiségük és vannak indulataik, tudják igazán, mit jelent ezektől menekülni.

III.

Az esszé írója úgy véli, meg kell állnia a metafizika és a miszticizmus határán, és olyan gyakorlati következtetésekre kell szorítkoznia, amelyeknek a költészet iránt komolyan érdeklődő ember hasznát veheti. Dicséretes cél a költőről a műre terelni a figyelmet, mert ez elősegíti a költészet igazságos értékelését, legyen az jó, vagy rossz költészet. Sokan vannak, akik nagyra becsülik az őszinte érzések versben való kifejezését, s vannak olyanok is — bár kevesebben —, akik a technikai tökéletességet is értékelik. De nagyon kevesen látják meg a *jelenlős* érzelmet, azt, amely nem a költő élettörténetében, hanem magában a versben él. A művészi érzelem személytelen. És a költő nem érheti el ezt a személytelenséget anélkül, hogy teljesen átadná magát az elvégzendő feladatnak. És nem valószínű, hogy tudná, mit kell elvégeznie, ha nem éli azt, ami nemcsak a jelen, de a múlt jelen pillanata, ha nincs tudatában nemcsak annak, ami halott, hanem annak is, ami már él. (1919)

Gömöri György fordítása

A fordító úgy érzi, fel kell hívnia az olvasó figyelmét arra, hogy Eliot igen gyakran, más-más értelemben használja az „emotion” szócskát, amely magyarul fordítható indulatnak, emóciónak, sőt érzelemnek is. A fordító élt mind a három megoldással, mert úgy érzi, egyetlen magyar szó sem fejezi ki egymagában az angol szó teljes jelentéstartalmát.

Letartóztatás

Franz Kafka

Valaki megrágalmazhatta Josef K.-t, mert, bár semmi rosszat nem követett el, egy reggel letartóztatták. Grubachnének, a lakásadó-nőjének a szakácsnője, aki minden reggel nyolc óra tájt a reggelijét szokta hozni, ezúttal nem jelent meg. Ilyesmi még sohasem fordult elő. K. még várt egy ideig, az ágyból meglátta a szemközt lakó öregasszonyt, aki valami egészen szokatlan kíváncsisággal lesett át hozzá, majd csodálkozva és ugyanakkor az éhségtől türelmetlenül, megnyomta a csengőt. Szinte abban a pillanatban kopogtattak, és belépett a szobába egy férfi, akit ebben a lakásban még sohasem látott. Karcsú volt, de izmos, testhez álló fekete öltözéke, az utazóruhákhoz hasonlóan, mindenféle varratokkal, zsebekkel, csatokkal, gombokkal és övvel volt ellátva, s emiatt, anélkül, hogy az ember tisztában volna vele, mi mire szolgál, rendkívül praktikusnak látszott. „Ki ön?” — kérdezte K., és félig fel-emelkedett az ágyban. De az ismeretlen férfi átsiklott a kérdés felett, mintha megjelenése teljesen magától értődő volna, és csak ennyit mondott: „Ön csöngetett?” „Várom, hogy Anna hozza a reggelimet” — felelte K., és megpróbálta, egyelőre magában, figyelmes vizsgálódással megállapítani, ki lehet tulajdonképpen ez az ember. De amaz nemigen adott alkalmat a szemlélődésre, hanem az ajtó felé fordult, s kissé megnyitotta, csak annyira, hogy odaszóljon valakinek, aki valószínűleg közvetlenül az ajtó mögött állt: „Azt akarja, hogy Anna hozza a reggelijét”. Erre a másik szobából fojtott nevetés hallatszott át, de nem lehetett pontosan kivenni, hogy egy vagy több embertől ered-e. Noha az idegen ebből semmi olyasmit nem tudhatott meg, amit már előbb nem tudott volna, olyan hangsúllyal szólt vissza K.-nak, mint aki valami

közlést ad tovább: „Nem lehet.” „Ez valami új” — kiáltotta K., kiugrott az ágyból, és gyorsan magára rántotta nadrágját. „Jó lesz megnéznem, miféle emberek mászkálnak a másik szobában, és majd Grubachné felel nekem ezért a zavarásért.” Rögtön ráeszmélt, hogy ezt nem lett volna szabad hangosan mondania, mert ezzel mintegy elismerte az idegen felügyeletét, de most mégsem tulajdonított különösebb fontosságot a dolognak. Az idegen mindenestre így fogta fel, mert rá-mordult K.-ra: „Nem maradna inkább itt?” „Sem itt maradni nem akarok, s azt sem akarom, hogy bárki is megszólítson, amíg nem mutatkozik be.” „Hiszen jóhiszeműen mondtam” — szólott az idegen, és önként kinyitotta az ajtót. A szomszéd szoba, ahova K., lassabban, mint akarta, belépett, első pillantásra éppenolyan volt, mint előző este. Grubachné nappalija volt ez, s ebben a bútorokkal, takarókkal, porcelánnal és fényképekkel tűzsúfolt szobában most még mintha valamivel több is lett volna a hely, mint egyébként, ezt nem lehetett rögtön felismerni, annál kevésbé, mert a fő változást egy ismeretlen férfi jelentette, aki nyitott könyvvel a kezében az ablaknál ült, s most felpillantott. „Bent kellett volna maradnia a szobában! Hát Franz nem figyelmeztette önt?” „Mit akarnak tulajdonképpen?” — kérdezte K., és pillantása az új ismerőről átsiklott a Franznak nevezettre, aki az ajtónál maradt, és ismétint vissza. A nyitott ablakon át ismét megpillantotta az öregasszonyt, aki most már igazi vénasszonyos kíváncsisággal préselődött a szemben lévő ablakba, hogy továbbra is mindent szemmel tarthasson. „De hát én Grubachnéval szeretnék...” — mondta K., és olyan mozdulatot tett, mintha ki akarná tépni magát a két férfi kezéből, pedig azok távolabb álltak, és továbbindult. „Nem” — mondta az ablaknál ülő férfi, ledobta a könyvet egy kis asztalra, és felállt. „Nem szabad tovább mennie, ön le van tartóztatva.” „Úgy látszik” — mondta K. „De vajon miért?” — tette hozzá. „Mi nem vagyunk felhatalmazva arra, hogy ezt megmondjuk önnek. Menjen vissza a szobájába, és várjon. Az eljárás megindult, és ön mindent idejében meg fog tudni. Tulajdonképpen túllépek a megbízatásomat, amikor ilyen barátságosan szólok önhöz. De remélem, Franzon kívül senki sem hallotta, ő pedig szintén minden előírást félretéve, előzékeny önhöz. Ha továbbra is ilyen szerencséje lesz, mint az őreinek megválasztásában, akkor nyugodt lehet a jövő felől.” K. le akart ülni, és csak akkor vette észre, hogy az egész szobában, az ablak melletti széken kívül, nem volt ülő alkalmatosság. „Nemsokára be fogja látni, mennyire igazunk van” — mondta Franz, és a másik idegennel együtt elindult K. felé. Ez az utóbbi jóval magasabb volt K.-nál, és többször egymás után vállon veregette. Mindketten K. háló-ingét kezdték vizsgálgatni, és azt mondták, hogy majd egy sokkal rosszabb inget kell felvennie, de ezt az inget és a többi fehérneműjét megőrzi, és ha az ügye jól végződik, visszakapja. „Jobban tenné, ha a holmiját nekünk adná át és nem a depóba — mondták —, mert a depóban gyakoriak a lopások, és különben is, ott bizonyos idő után eladják a holmikat, tekintet nélkül arra, hogy az eljárás befejeződött-e vagy sem. És milyen sokáig huzódhatnak ezek a perek, különösen manapság! A bevételt persze végül is megkapná a depótól, de ez az összeg már magában véve is csekély, mert az eladásnál nem a kínálat magas-sága dönt, hanem a megvesztegetés, aztán meg az ilyen bevételek, éve-

ken át kézről kézre adva, nagyon is megcsappannak.” K. alig figyelt a beszédre, most nemigen érdekelte, hogy ki és hogyan rendelkezik majd a holmijával, sokkal fontosabb volt neki, hogy fényt derítsen jelenlegi helyzetére; de ezeknek az idegeneknek a jelenlétében nem tudott gondolkodni, folytonosan, bár barátságosan, bele-bele dőfött a kettes számú őr pocakja — csakis őrök lehettek ezek —, s valahányszor felpillantott, egy csontos arcot látott, erős, oldalra lapított orral, amely egyáltalán nem illett ehhez a kövér testhez, amint a feje fölött egyezkedik a másik őrrel. Vajon miféle emberek voltak ezek? Miről beszéltek? Milyen hatósághoz tartoztak? Hiszen K. úgy vélte, hogy jogállamban él, béke uralkodik, az összes törvények érvényesek, ki merészelt hát rajtaütni a saját lakásában? Mindig hajlamos volt arra, hogy lehetőleg könnyen vegye a dolgokat, a legrosszabbat csak akkor higgye el, ha bekövetkezett, és ne csináljon gondot magának a jövőre vonatkozóan, még akkor sem, ha minden oldalról veszély fenyegeti. De ez, ami itt történt, sehová sem illett be, bár az egészet tréfának is lehetett tekinteni, durva tréfának, amelyet ismeretlen okból, talán mert épp ma volt a harmincadik születésnapja, a bankbeli kollégái rendeztek neki, ez valóban lehetséges volt, talán csak az őrök arcába kellene nevetnie, és ők vele kacagnának, talán valami sarki hordárok ezek, valahogy azokra emlékeztettek — mégis elhatározta, úgyszólván abban a percben, amint legelőször megpillantotta a Franznak nevezett ört, hogy nem adja ki a kezéből a legcsekélyebb előnyt sem, amivel ezekkel az emberekkel szemben esetleg rendelkezik. Abban, hogy később azt mondhatná, K. nem ismeri a tréfát, egészen csekély veszélyt látott, ellenben eszébe jutott — noha különben nem volt szokása, hogy a tapasztalatokból tanuljon — néhány magában véve egészen jelentéktelen eset, amikor a barátaitól eltérően, szinte szándékosan, a lehetséges következmények legcsekélyebb tudata nélkül óvatlanul járt el, és ezért meglakolt. Ez ne forduljon többé elő, legalább most ne; ha ez nem más, mint komédia, ő is részt akar venni benne.

Még szabad volt. „Engedjék meg” — mondta, és az örökön átfurakodva, visszasietett a szobájába. „Úgy látszik, ért a szóból” — hallotta maga mögött. A szobájában rögtön hozzálátott, és kirángatta az íróasztal fiókjait, ott minden a legnagyobb rendben volt, de éppen a keresett igazoló iratokat, nagy izgalmában, nem találta. Végül ráakadt a kerékpárigazolványára, és már indulni is akart vele az örökhöz, de aztán mégis túl értéktelennek tűnt fel neki ez az írás, és tovább kutatót, míg meg nem találta a keresztlevelét. Amikor visszatért a másik szobába, éppen nyílt a szemben lévő ajtó, és Grubachné akart belépni. Csak egy pillanatig volt látható, mert amint K. felismerte, nyilván zavarba jött, bocsánatot kért, visszahúzódott, és nagyon óvatosan becsukta az ajtót. „Tessék bejönni” — csak ennyit tudott K. utánakiáltani. Most ott állt irataival a szoba közepén, egyre nézte az ajtót, amely többé nem nyílt ki, és csak az őrök szavára eszmélt fel, akik a kisasztalnál, a nyitott ablak mellett ültek, és amint most K. megállapíthatta, az ő reggelijét fogyasztották. „Miért nem jött be?” — kérdezte. „Nem szabad neki — mondta a nagyobbik őr. — Hiszen ön le van tartóztatva.” „Hogyan lehetek én letartóztatva? Méghozzá ilyen módon?”

„Szóval újból kezdi — mondta az őr; és megmártogatott egy vajaskenyeret a mézes edényben. — Ilyen kérdésekre nem válaszolunk.” „Majd kénytelenek lesznek válaszolni — mondta K. — Tessék, itt vannak az irataim, most pedig mutassák fel a magukét, mindenkéltől a letartóztatási parancsot.” „Szent ég! — mondta az őr. — Hát nem tud beletörödni a helyzetbe, sőt úgy látszik, erőnek erejével arra törekszik, hogy épp minket, akik most valószínűleg az összes embertársai közül a legközelebb állunk önhöz, feleslegesen felbosszantson!” „Így van ez, higgye el végre” — mondta Franz, és a kezében tartott kávéscsészét nem emelte mindjárt a szájához, hanem hosszú, valószínűleg jelentős, de érthetetlen pillantást vetett K.-ra. K. akarata ellenére belement ebbe a szempárbajba Franzcal, de aztán rácsapott az irataira, és megismételte: „Itt vannak az igazoló irataim.” „Mi közünk hozzá? — csattant fel most a nagyobbik őr hangja. — Ön rosszabbul viselkedik, mint egy gyerek. Mit akar hát? Azt a nagy átkozott perét úgy akarja gyorsan dűlőre vinni, hogy velünk, az örökkel, igazolványokról és letartóztatási parancsról cseveg? Mi egyszerű kis alkalmazottak vagyunk, alig ismerjük ki magunkat a papírosokban, és az ön ügyéhez csupán annyi közünk van, hogy napi tíz óra hosszat őrködnünk kell a lakásán, és ezért fizetést kapunk. Íme, ezek vagyunk mi és semmi többek. De azért annyit képesek vagyunk belátni, hogy a magas hivatal, amelynek szolgálatában állunk, minden letartóztatás előtt egészen pontos értesítéseket szerez annak okáról és a letartóztatott személyéről. Ebben nincs semmi tévedés. A hatóságunk, amennyire én ismerem, és én csupán a legalsóbb fokozatokat ismerem, nem a saját jószántából nyomozza a bűnt az emberek közt, hanem maga a bűn vonzza magához, ahogyan ez a törvényben áll, és akkor kivezényel bennünket, az öröket. Ez törvény. Hol lát itt tévedést?” „Ezt a törvényt én nem ismerem” — mondta K. „Annál rosszabb önre nézve” — mondta az őr. „Biztosan csak a maguk agyában született meg az egész” — mondta K., mindenáron be akarván férközni az örök gondolataiba, a saját előnyére változtatni rajtuk, vagy csak befészkelni ott magát. De az őr ridegen csak ennyit mondott: „Majd tapasztalni fogja.” Franz ekkor közbeszólt: „Látod, Willem: ő beismeri, hogy nem ismeri a törvényt, és mégis azt állítja, hogy ártatlan.” „Tökéletesen igazad van, de neki semmit sem lehet megmagyarázni” — mondta a másik. K. nem szólt többet; hát kell az nekem, gondolta magában, hogy ezeknek a — mint maguk is bevallják — legalacsonyabb szerveknek a fecsegése még jobban megzavarjon? Szemmel láthatóan olyasmiről beszélnek, amit maguk sem értenek. Biztonságukat csak ostobaságuk magyarázhatja. Néhány okos szó, amit majd egy magamfajta valakivel válthatok, mindent sokkal jobban tisztáznai fog, mint a leghosszabb szóváltás ezekkel. Járkálni kezdett a szoba szabad részében, meglátta odaát az öregasszonyt, aki időközben egy még sokkal öregebb vénembert cipelt az ablakhoz, és átölelve tartotta. K. sürgősen véget akart vetni ennek a kiállításnak: „Vezessenek engem a főnökükhöz” — mondta. „Majd ha ő óhajtja; előbb nem — mondta a Willemnek nevezett őr. — Most pedig azt tanácsolom önnek — fűzte hozzá —, hogy menjen a szobájába, viselkedjen nyugodtan, és várja meg, hogy mit intéznek sorsáról. Tanácsolhatjuk,

hogy ne fecsérelje az erejét hasztalan töprengésekre, hanem szedje össze magát, mert még sok minden vár önre. Ön nem viselkedett velünk úgy, ahogyan előzékenységünkkel kiérdemeltük, elfelejtette, hogy mi most, bárkik vagyunk is, önnel szemben legalábbis a szabad emberek nem kis előnyét élvezzuk. Mégis hajlandók vagyunk, ha van pénze, valami harapnivalót hozni önnek a szemközti kávéházból.”

K. válasz nélkül hagyva ezt az ajánlatot, egy pillanatra megállt. Talán ez a két ember nem is merné megállítani, ha egyszerűen kinyitná a másik szoba ajtaját vagy éppen az előszobaajtót, talán az volna a legegyszerűbb megoldás, ha a végsőkig vinné a dolgot. De esetleg mégis megfognák, és ha már egyszer legyűrték, egy csapásra elveszíti az egész fölényt, amit mindeddig valamilyen formában mégis megőrzött velük szemben. Ezért az ilyen megoldás helyett inkább azt a biztonságot választotta, amelyet a dolgok természetes folyása hozhat magával, és visszament a szobájába anélkül, hogy egyetlen további szó esett volna, akár K., akár az örök részéről.

Az ágyra vetette magát, és levett a mosdó lapjáról egy szép almát, amelyet még az este félretett magának reggelire. Most ez volt az egyetlen reggelije, mindenesetre sokkal jobb, s ezt már az első harapás után megállapította, mint valami kotyvalék abból a piszkos éjjeli kávéházból, amit az örök könyörületéből kaphatott volna. Jól érezte magát, és megtelt önbizalommal; noha a bankból ma délelőtt ki kellett maradnia. ezt könnyen igazolhatta, tekintettel ott betöltött viszonylag magas állására. Vajon megmondja-e majd a kimaradás valódi okát? Elhatározta, hogy ezt fogja tenni. Ha nem hinnének neki, ami ebben az esetben érthető is volt, akkor Grubachnéra hivatkozhatna mint tanúra, vagy esetleg arra a két öregre odaát, akik most bizonyára a másik szemközti ablakhoz nyomultak. K. furcsállta, legalábbis az örök gondolatmenete szempontjából, hogy betेरelték a szobába és itt egyedül hagyták, holott legalább tízféle módot találhatna, hogy megölje magát. Ugyanakkor, ezúttal a saját gondolatmenetét követve, felöltött benne a kérdés, vajon mi oka volna rá, hogy ezt megtegye. Az talán, hogy ez a kettő itt ül a szomszéd szobában, és megkaparintotta az ő reggelijét? Annyira esztelen lett volna megölnie magát, hogy éppen a dolog esztelensége miatt még akarva sem lett volna rá képes. Ha az örök korlátoltsága nem ütközik ki ennyire feltűnően, még azt is fel lehetett volna tétélezni, hogy éppen ettől a meggyőződéstől vezérelve nem láttak semmi veszélyt abban, hogy őt egyedül hagyják. Ha akarnák, most láthatnák, hogy K. a kis faliszekrényhez lép, ahol valami jó pálinkát szokott tartogatni, s először felhajt egy pohárával, a reggeli pótlására, aztán még eggyel tölt, bátorításul, pusztán elővigyázatosságból, arra a kevéssé valószínű esetre számítva, hogy netán mégis szüksége lesz rá.

Ekkor egy hangos hívás a másik szobából úgy megijesztette, hogy foga az üveghez koccant. „A felügyelő hívja önt!” — hangzott. Pusztán a kiáltás volt az, ami megijesztette, ez a kurta, erélyes, katonás hang, amilyent a Franz nevű órról nem is feltételezett volna. Maga a parancs kapóra jött neki. „Végre!” — kiáltott vissza, bezárta a faliszekrényt, és azonnal átsietett a szomszéd szobába. De az ott lesben álló két ór, mintha ez egészen természetes volna, visszazavarta. „Mi

jut eszébe? — kiáltottak rá. — Ingben akar a felügyelő elé állni? Megbotoztatja magát is, minket is!” „Az ördögbe is, hagyjanak már egyszer békén! — csattant fel K., akit időközben egészen a ruhásszekrényig szorítottak vissza. — Ha egyszer az ágyban rotnanak rám, nem várhatják el, hogy ünneplő ruhában találjanak.” „Ezen nem lehet segíteni” — mondták az örök, akik, valahányszor K. ordítani kezdett, egészen csendesek, sőt szomorúak lettek, és ezzel még inkább zavarba hozták, vagy mondhatni, bizonyos mértékben észhez térítették. „Nevetséges ceremónia!” — dűnnyögte még, de már fel is vette a székről kabátját, és egy pillanatra fölemelte, mintha az örök véleményére várna. Azok a fejüket rázták. „Fekete kabátnak kell lennie” — mondták. K. erre földhöz vágta a kabátot, és így szólt — föl sem fogva szavainak értelmét: „Hisz ez még nem főtárgyalás.” Az örök mosolyogtak, de kitarítottak a maguké mellett: „Fekete kabátnak kell lennie.” „Ha ezzel meggyorsítom az ügyet, ám legyen” — mondta K., sajátkezűleg kinyitotta a ruhásszekrényt, és sokáig keresgélt a ruhái közt, kiválasztotta a legjobb fekete szakettjét, amelynek a szabása nagy feltűnést keltett ismerősei körében, elővett egy másik inget, és gondosan hozzáfogott az öltözködéshez. Magában arra gondolt, azzal is meggyorsította a dolgot, hogy az örök elfelejtették rákényszeríteni, hogy megfürödjön. Titokban figyelte őket, hátha mégis eszükbe jut, de természetesen nem is gondoltak erre, ellenben Willem nem feledkezett meg arról, hogy Franzt kiküldje a felügyelőhöz jelenteni: K. öltözik.

Amikor elkészült, szorosán Willem mellett kellett az üres szomszéd helyiségen át az utána következő szobába vonulnia. Ebben a szobában, amelynek mindkét ajtószárnya már kitarva állt — K. pontosan tudta —, egy idő óta bizonyos Bűrstner kisasszony, egy nagyon korán munkába induló és későn hazajáró gépíró nő lakott, akivel K. csupán köszönő viszonyban volt. Most az éjjeliszekrény az ágy mellől, mintegy tárgyalóasztal gyanánt, a szoba közepére került, és a felügyelő ott ült, lábait egymáson átvetve, és fél karral a szék támlájára támaszkodva.

A szoba egyik sarkában három fiatalember álldogált, és Bűrstner kisasszonynak a gyékény faliszőnyegre tüzdelt fényképeit nézegette. A nyitott ablak kilincsen egy fehér blúz lógott. A szemben lévő ablakban még mindig ott tolongott a két öreg, de a közönség időközben megsaporodott, mert mögöttük egy jóval magasabb férfi hajolt előre, kigombolt ingben, és ujjaival vörös kecskeszakállát gyúrta és csavargatta. „Josek K.?” — kérdezte a felügyelő, talán csak azért, hogy magára vonja K. szórakozott pillantását. K. bólintott. „Őn bizonyára igen csodálkozik a ma reggeli események miatt?” — kérdezte a felügyelő, és keze az éjjeliszekrényen heverő néhány tárggyal, egy gyertyával, gyufaskatulyával, valami könyvvel és egy tűpárnával, mintegy a tárgyalás kellékeivel foglalatoskodott. „Természetesen — mondta K., és valami jó érzés fogta el, hogy végre értelmes emberrel áll szemben, akivel beszélhet az ügyéről. — Természetesen meg vagyok lepve, de semmi esetre sem túlságosan.” „Nincs túlságosan meglepve?” — kérdezte a felügyelő, és a gyertyát a kisasztal közepére helyezte, a többi holmit köréje csoportosítva. „Őn talán félreért engem — sietett K. hozzátenni. — Úgy gondoltam . . . és a mondat közepén megállva, körülnézett,

egy szék után. — Leülhetek?” — kérdezte. „Nem szokás” — felelt a felügyelő. „Úgy gondoltam — folytatta K., most már minden megszakítás nélkül —, mindenesetre nagyon meglepődtem, de ha az ember harminc éve a világon van, és egyedül kellett átvergődnie az életen, mint nekem, akkor meglehetősen megedződött a meglepetésekkel szemben, és nem esnek nagyon nehezeére. Különösen ez a mai nem.” „Miért különösen a mai?” „Nem akarom azt mondani, hogy tréfának tartom az egészséget, ehhez mégis túl sok az eddigi előkészület. A penzió összes tagjainak, önökkel együtt, közre kellett működniök, s ez már túlmegy a tréfa határán. Tehát nem akarom azt mondani, hogy tréfa az egész.” „Nagyon helyes” — mondta a felügyelő, és utána számolt, hány szál gyufa van a dobozban. „Másképp viszont — folytatta K., és most már mindenkihez beszélt, szeretete volna magára terelni a fényképet nézegető három ember figyelmét is —, másképp viszont mégsem lehet a dolog nagyon jelentős. Abból következtek, hogy vádat emlegetnek, de a legcsekélyebb vétket sem tudom elképzelni, ami miatt valaki feljelenthetett volna. De ez is mellékes, a fő kérdés az, hogy ki jelentett fel? Miféle hatóság folytatja az eljárást? Önök hivatalos szervek volnának? Egyikük sem hord egyenruhát, hacsak — és Franz felé fordult —, hacsak az ön öltözetét nem nevezzük ki egyenruhának, de ez is inkább utazóruha. Ezekre a kérdésekre magyarázatot várok, és meg vagyok győződve, hogy a tisztázás után szívélyesen búcsút vehetünk egymástól.” A felügyelő az asztalra ejtette a gyufásdobozt. „Ön nagy tévedésben él — mondta. — Ezek az urak és én az ön ügyében teljesen mellékes szereplők vagyunk, sőt alig tudunk róla valamit. Ha szabályos egyenruhát hordanánk, az ön ügye akkor sem állna semmivel sem rosszabbul. Még csak azt sem mondhatom, hogy önt feljelentették, jobban mondva, nem tudok róla. Ön le van tartóztatva, ennyi biztos, többet nem tudok. Ha az örök esetleg másról fecsegték, akkor az csupán fecsegés volt. De ha nem is válaszolok a kérdéseire, annyit tanácsolhatok, hogy kevesebbet töprengjen rajtunk és azon, hogy mi fog történni önnel, gondoljon inkább önmagára. És ne hangoztassa annyira az ártatlanságát, csak zavarja azt a nem éppen rossz benyomást, amit eddig tett. Általában, tartózkodóbb lehetne a beszédben, hisz majdnem mindent, amit az imént elmondott, a viselkedéséből is meg lehetett volna érteni, ha csak néhány szóval mondja, azonkívül mindez az ön szempontjából nem is volt valami nagyon előnyös.”

K. rámeredt a felügyelőre. Hát iskolás leckéztetést kell eltűrnie egy nálánál talán fiatalabb embertől? Megfenyítik az őszinteségeért? És nem tudhat meg semmit letartóztatásának okáról, sem arról, hogy ki adott rá parancsot? Kissé felizgatta magát, le-fel járkált, amiben senki sem akadályozta, helyére rángatta a manzsettáit, melléhez kapott, lesimította a haját, a három úr mellett elmenőben azt mondta: „Ennek semmi értelme” — mire azok feléje fordultak, és előzékenyen, de komolyan nézték. Megint megállt a felügyelő asztala előtt. „Hasterer államügyész jó barátom — mondta —, telefonálhatok neki?” „Természetesen — mondta a felügyelő —, de nem tudom, mi értelme lenne, hacsak nem valami magánügyet kíván megbeszélni vele.” „Mi értelme? — kiáltott fel K., inkább rémülten, mint bosszúsan. — Voltaképpen ki ön? Érte-

lemről beszél, és közben az elképzelhető legnagyobb értelmetlenséget teszi. Hát nem olyasmi ez, ami még a kőből is könnyet facsarna? Az urak először is rám törnek, aztán itt körbe ülnek meg állnak, és ön előtt a lovaglás magasiskoláját járatták velem. Mi értelme lenne, hogy egy államügyész felhívjak, amikor állítólag le vagyok tartóztatva? Jó, hát nem hívom fel.” „De kérem — mondta a felügyelő, és kimutatott az előszobába, ahol a telefon volt —, tessék, csak telefonáljon.” „Nem, már nem akarok” — mondta K., és az ablakhoz lépett. Az a társaság még mindig ott csüngött a szemközti ablakban, s úgy tűnt fel, hogy K. megjelenése kissé megzavarta őket a békés bámészkodásban. Az öregek hátra akartak húzódni, de a mögöttük álló férfi megnyugtatta őket. „Íme, még egy nézősereg” — kiáltotta K. emelt hangon a felügyelő felé, és kimutatott az ujjával. „Hé, félre onnét” — kiáltott át. Azok hárman visszahőköltek pár lépésnyire, a két öreg egészen a magas férfi mögé, aki eltakarta őket nagy testével, és ahogyan a szájmozdulataiból következtetni lehetett, a távolságról mondhatott nekik valamit. De nem tűntek el teljesen, úgy látszik, várták az alkalmat, hogy újból észrevétel nélkül az ablakhoz nyomulhassanak. „Tolakodó, kíméletlen népség!” — mondta K., és visszafordult a szoba felé. A felügyelő feltehetően helyeselt neki, már amennyire K. egy oldalpillantással megállapítani vélte. De épp annyira lehetséges volt az is, hogy egyáltalán nem hallgatott oda, mert a keze fejét szoroson az asztalra fektette, és úgy látszott, hogy az ujjai hosszát méricskéli. A két ór egy himzett terítővel letakart bőrröndön ült, és a térdét dörszölte. A három fiatalember, csipőre tett kézzel, céltalanul nézelődött. Olyan csend volt, mint egy elhagyatott irodahelyiségben. „Nos, uraim — kiáltott fel K., akinek egy pillanatra olyan érzése támadt, mintha valamennyiüket a vállára emelné —, magatartásukból arra lehet következtetni, hogy az én ügyem befejeződött. Úgy vélem, a legjobb lenne, ha nem elmélkednénk tovább az önök eljárásának jogos vagy jogtalan voltán, és az ügyet egy békülékeny kézszorítással zárnánk le. Ha önök is osztják a véleményemet, akkor kérem...” — és a felügyelő asztalához lépett, kezét előrenyújtva. A felügyelő felvonta a szemöldökét, az ajkát harapdálta, és K. kinyújtott kezére pillantott; K. még mindig azt hitte, hogy a felügyelő belecsap a tenyerébe. De amaz fölkelte, Bürstner kisasszony ágyáról fölemelt egy kerek keménykalapot, és óvatosan, két kézzel, fejére tette, ahogyan egy új kalapot szokás felpróbálni. „Milyen egyszerűen fogja föl ön a dolgokat! — vetette oda K.-nak. — Békülékenyen vessünk véget az ügynek, ezt mondja ön? Nem, ezt valóban nem lehet. Ami viszont semmiképpen sem jelenti azt, hogy kétségbe kell esnie. Dehogy, miért is? Ön csak le van tartóztatva, ennyi az egész. Ennyit kellett közölnöm önnel, ezt megtettem, és mellesleg azt is láttam, hogyan fogadja ön a dolgot. Ezzel mára be is fejeztük, és búcsút vehetünk, mindenesetre csak ideiglenesen. Ön most valószínűleg a bankba igyekszik?” „A bankba? — kérdezte K. — Azt hittem, hogy le vagyok tartóztatva.” K. kérdésében némi dac volt, mert noha a kezét nem fogadták el, egyszerre függetlenebbnek érezte magát ezektől az emberektől, különösen, amióta a felügyelő felállt. Most ő is velük játszott. Az is megfordult a fejében, hogy ha elmennek, a kapuig utánuk fut, és maga ajánlja fel,

hogy tartóztassák le. Ezért megismételte: „Hogy mehetek el a bankba, ha egyszer le vagyok tartóztatva?” „Vagy úgy — mondta a felügyelő, aki már az ajtónál állt —, egy kis félreértés. Igenis, ön le van tartóztatva, de ez nem kell hogy akadályozza a foglalkozásában. És nem kell változtatnia a megszokott életmódján sem.” „Akkor hát nem is olyan rossz ez a letartóztatás” — mondta K., és közelebb lépett a felügyelőhöz. „Magam sem gondoltam másként” — mondta amaz. „Akkor talán ez az értesítés sem volt olyan fontos” — mondta K., és még közelebb lépett. A többiek is arrafelé tartottak. Mindannyian egy kis helyen szorongtak, az ajtó mellett. „Ez volt a kötelességem” — mondta a felügyelő. „Ostoba kötelesség” — jegyezte meg K. engedékenység nélkül. „Meglehet — mondta a felügyelő —, de most nem akarunk időt veszíteni ilyen társalgással. Feltételezem, hogy ön a bankba akar menni. Minthogy minden szavamra figyel, hozzáteszem: nem kényszerítem önt, hogy a bankba menjen, csak feltételezem, hogy ön ezt szeretné. S hogy megkönnyítsem a dolgot, és az ön megérkezése a bankba minél kevesebb feltűnést keltsen, rendelkezésére bocsátottam ezt a három urat, az ön kartársait.” „Hogyan?” — kiáltott fel K., és meglepetten ránézett a három emberre. Ezek a jelentéktelen, vérszegény fiatalemberek, akik csak úgy maradtak meg az emlékezetében, mint a Bürtner kisasszony fényképeit nézegető csoport, valóban a bankban dolgoztak, de nem voltak kartársai, ez túlzás volt, és bizonyos hézagot mutatott a felügyelő mindentudásában, de csakugyan alacsonyabb besorolású tisztviselők voltak a banknál. Hogy nem vette ezt előbb észre? Ennyire hatott volna rá a felügyelő és az örök jelenléte, hogy ezt a hármat nem ismerje fel? A feszes tartású, kezével folyton hadonászó Rabensteinert, a mélyre ágyazott szemű, szőke Kullichot, meg Kaminert, azzal a krónikus izomgörcs okozta elviselhetetlen mosolyával. „Jó reggelt! — mondta K. rövid szünet után, és kezét nyújtott az udvariasan meghajló uraknak. — Nem is ismertem meg önöket. De most aztán megyünk a hivatalba, ugyebár?” Az urak mosolyogva, buzgón bólogattak, mintha egész idő alatt csak erre vártak volna, de amikor K. a szobában felejtett kalapját keresve körülnézett, mind a hárman egymás hegyén-hátán rohantak érte, amiből meglehetősen zavarukra lehetett következtetni. K. nyugodtan megállt, és két nyitott ajtón át utánuk nézett, az utolsó természetesen az egykedvű Rabensteiner volt, aki csupán kényelmes ügetéssel követte a többit. Kaminer átnyújtotta a kalapot, és K.-nak ismét, mint a bankban is több ízben, meg kellett nyugtatnia magát, hogy Kaminer mosolya nem szándékos, sőt hogy önszántából nem is képes mosolyogni. Az előszobában a nem valami sok bűnbánatot mutató Grubachné nyitott ajtót a társaságnak, és K., mint már annyiszor, önkéntelenül odanézett az asszonyság terjedelmes derekába mélyen bevágódó kötény övére. Odalent az utcán K. a zsebórájára pillantva elhatározta, hogy kocsit vesz, hogy a már amúgy is félórás késést ne növelje fölöslegesen. Kaminer előrefutott a sarokig, hogy kocsit hozzon, a másik kettő láthatólag K.-t próbálta szórakoztatni, amikor Kullich hirtelen a szemközti kapura mutatott, ahol épp megjelent a vörös kecskeszakállas férfi, egy pillanatra belezavarodva, hogy most egész nagyságában kell megmutatkoznia, kissé visszahúzódott, és

a falnak támaszkodott. Az öregek valószínűleg még a lépcsőházban voltak. K. bosszankodott, hogy Kullich felhívta a figyelmét erre az emberre, akit ő már előbb meglátott, sőt úgyszólván várt is. „Ne nézzen oda!” — szaladt ki a száján anélkül, hogy észrevette volna, milyen szokatlan ez a hang egy tőle független emberrel szemben. De magyarázkodásra nem volt idő, mert éppen jött a gépkocsi, beszálltak és elindultak. K.-nak ekkor eszébe ötlött, hogy nem is vette észre a felügyelő és az örök távozását, mert a felügyelő eltakarta előle a három tisztviselőt, ezek pedig a felügyelőt. Ez nem vallott valami nagy lélekjelenlétre, és K. elhatározta, hogy ezentúl jobban ellenőrzi magát. De akarata ellenére visszafordult, és kihajolt a kocsiból, hogy esetleg még meglássa a felügyelőt és az öröket. De rögtön vissza is fordult, és kényelmesen hátradőlt az ülésben, többé meg sem kísérelve, hogy bárkit is felismerjen. Noha egyáltalán nem keltett olyan látszatot, éppen most nagy szüksége lett volna vizsgálatra. De az urak fáradtaknak látszottak, Rabensteiner jobbra, Kullich balra kitekintett a kocsiból és csak Kaminer állt K. rendelkezésére a vigyorgásával, amivel viszont, sajnos, az emberiség nem enged tréfát úzni.

Ács Károly fordítása

*Részlet Franz Kafka Der Prozess című regényéből.
A mű még nem jelent meg magyarul.*

Utolsó előtti vers

Tolnai Ottó

A tata megvadult és egy vagon görögdinnyét
vásárolt és azt mondta ha már annyira szeretitek
frakkba öltöztette tíz inasát
bátyám a hős ahogy elesett
grafomániás volt a kávéscsésze kutyája
követte előlről vagy hátulról kapta a golyót
kölsönként pénzért acélkoporsót veretett
ágyútalpon rezesekkel Attilával vetekedett
persze a hős-hulla még azt is szétnyomta
Lázár szidolozott sarkantyújával
monogramos alsónadrágban
egy teátrális mozdulattal magához
bocsátotta a férgeket
(a nekrofilek előtt szégyellte aranyerét)
vigyázz magadra
még az úszó is belefullhat
az idei maraton világbajnokság unalmas
haza ne gyere
már csak a fagyalt ize üdit
a múltimonádé beteg színe
a gipsz disznósajt fűrészporos parizer
ha isten fia vagy mondd hogy
e kövek változzanak kenyerekké
most kezdek csak igazán együttérezni
Pavlov kutyáival
ő pedig felelvén mondá
meg van írva
nemcsak kenyérral él az ember
svinjogojci
uspeh neće izostati ako upotrebite

REDIN

isprobani prašak za gojenje prasadi
veledrogerije
slágerok slágerok slágerok
nyakunkra tekeredtek a slágerok
mit bámulsz
holnap már lógsz te is
szódrós a nyelved
„kié a kozmosz” 50 dinár
de a tata sem volt sokkal kisebb hős
neki a lába hiányzott
a Beszéd óta gyalog járnak az igazgatók
flekkeltetnek
„nem tart sokáig
nincs alátét
a bőr is vizes
még a páripacitromot se kaparta le”
boldogok akik éheznek és szomjúhozják
az igazságot

szén-szemű fecske-fuga

avas vörös medve
táncol a láncon
dob ütemére
a fényes rajzszög-garasokon
sovány medvetalp
virágcserepbe várja az esőt
fakir-vágyta sündisznó-scalp

a vers kondíció
egyet jobbra
kettőt balra
kettőt jobbra
egyet balra
„mama ez kapukulcs
nem is tudtam hogy van ilyen
hatalmas kapukulcs”
mi tanügyi munkások
tetszik tudni tánctanárok
több nyelvet beszélünk
maecenas atavis edite regibus
a költő kedvesei közül három
mondd
miért épül ilyen nehezen a versem,
a házam
egy ablak
két ablak
három ablak
öt
hat
tíz
húsz ablak

az ablakon csaltam be a lányt
3:2 a slágerok javára
de még nem késő
még meggondolhatom
és szépen kondenzálhatom
karcsún kanyaríthatom versemet
hiszen van egy lányka
aki el is tudná olvasni

a nyár ahogy behorpad
pattanásai
fogaim között ropognak
szőlővel érnek
almaszín ujjai
a konyha-akvárium
fekete halai után kaptak
kedden a konyhán
csütörtökön és vasárnap
kasszánál hétfőn a sanknál
és melledre szoritottad
hogya el ne ugorjon
a nagy dagadt halat
a vendégek egy kicsit megundorodtak
talán nem is
hiszen te szereted ezeket
a sárral tömött csúfságokat
oxigént engedsz a vizükbe

kórus

a gyermekkórháznak átal lakom
téglaporos a kalapom

boldogok vagytok ha szida!maznak
és háborgatnak titeket
erreföl ablakunk alá
fészkeltek a fecskék
ne vágd hozzájuk az etruszk vázát
úgyis imitáció
inkább szökj a tengerre
télen
úgyis tudom szerelmes vagy
abba a kislányba
és bámulhatod naphosszat
a kövek faktúráját
az aszfaltrepedéseket
egy bőrönd foypépet
„kérem ilyen nagy mennyiséget csak a
kórháznak szállíthatunk”
lassan vérhólyagot tör a cipőm
sehogyan sem tudom fegyelmezni versemet
kihullik ujjaim közül
a mama elől szöktünk
körbe körbe a kemény falon
az apácák ástak

a spiritusz sparhert zöld lángja
két konzerv fél kenyér joghurt
a porcelánfarkast kelleténél tovább
találta nyújtani a gölöncsér
csak mielőtt a tengerre szöknél
ne felejts el tüt vásárolni
vagy ha odaérsz első dolgod legyen
és aztán turkálhatsz az apály után
mondtam már hogy irass szemüveget
és a lyuk sem divatos már a
tüdődön
a moha szimbóluma fejed fölött
kis krisztus
ha húrjaid rozsdásodnak
csavard be a nyakát
jó a hajolaj is
irtam hogy küldjék a vásznakat
tud már grundolni ő is
az árbcra tűzött csiga nem rossz
az elektromos fölvételek
Dubuffet
Arahna játszva bestoppolná tüdőd
aztán meg csak fölhizlalnak a szanatóriumban
fölugrunk hozzád a kocsival
útközben majd lopunk meggyet
és megpróbálunk lányokat is szerezni
most a szeplős periódusomban vagyok
ilyenkor szombaton egész nap a kádban ülök
borotválkozom nyakkendőt kötök
és reggelre összekakálom magam
följött hozzám és azt mondta
„mindannyian egyformák vagytok”
de az a kis medúza
emlékszel amikor a szőrös szadistát néztük
de a kis szemölcsösnek is mennyire érett már a szemé
görögdinnyét adtak nekik a parasztok
ahogy földet értek
egyedül a görögdinnye íze biztat
ha nem tejre ettem volna
elkerülhettem volna a hasmenést
a mama talán még a ravatalon is sörözött
amikor kihúzták a vízből azt mondta
szerelmes
még most sem szoktad meg a liftet
mehetsz vissza a faluba
már esteledik
sehogyan sem sikerül homorítani
versemet
senki sem fogja megérezni
milyen
komoly szándékkal kezdtem
és ez nagyon fájni fog nekem

A nyár anatómiája

Bányai János

Ákos levele

Tópart, terasz, dél felé; péntek

(Itt, a terasz előtt néhány csenevész fenyő szabályos háromszöget alkot. Arnyékuk nincs.)

Kopár, színpompás, mozdulatlan, mégis közvetlenül megkapó, fényes mediterrán. Talán éppen ezt a szenvedést kerestem, ezt a fájó gyönyört, e nap alatt; egy ilyen metafizikus, áldott nyarat. Valóban, engem mindig szent megdöbbenéssel töltött el minden nyár, minden eddigi nyaram, de sohasem tudtam, nem mertem bevallani magamnak, hogy az álarc magam vagyok; magam vagyok az, aki nem meri teljes tisztaságában jelfogni, megismerni azt a nyarat, melyet szenvedélyesen, fájdalmasan szeret.

Ha feltételeznék egy másik nyarat, akkor bizonyosan szabadulni kívánnék ettől, tehát megteremthetném magamnak a menekülés lehetőségét. A remény körében való elvonatkoztatás azonban nagyon veszedelmes. A másik nyár, mert bizonyosan lehetőséget biztosít a szabadulásra, a remény felé vezérel. A remény már majdnem jelenvaló, kézzelfogható, majdnem reális. Tehát ez a pillanat, ez a nyár, ez a rőt, veszedelmes nyár csupán a másik nyár, a lehető nyár ellentéte; azonban ez, a legtisztább, legmélyebb, mértéktelen — annyira intenzív, hogy szépségével öli meg valóságos ellentétét: látszattá teszi. Nincs most már egyetlen mértéktartó remény-elv sem, még oly szürke erkölcs-doktríná sincs, mely esetleg feltárhathatna valami belső, mindig kötelező és elmaradhatatlan gondolati ritust.

A nyarat kísérlem meg így tagadni, hogy később biztosítam magamnak a születés, a feltámadás szertartás nélküli tartalmát.

A gondolat megtorpan e sajátos mozdulatlanság előtt: a fenyőháromszög, matematikai szigorral, mértéktartó gondolkodásra kényszerítene, ha

a nap nem tette volna olyan siralmassá. Az egyetlen, örökös, bár nem mindig tudatos gondolat a halál. Minden más sokkal inkább függő, sokkal inkább viszonylagos. A halál a gondolkodás legmélyebb tartalma: „bölcselkedni annyit tesz, mint megtanulni meghalni” — írta legszebb esszéje fölé a cicerói gondolatot Michel de Montaigne. Megközelíteni a megmentő gondolatot, melyet élcetörömnök neveznek, melyet mintegy valóságos célt és kényszerű mítoszt minden időkbén mindennél elsőlegesebbnek, fontosabbnak fognak fel, bizonyosan csak a gondolkodás, tehát az ember lényé és a tárgyak, dolgok közötti viszony felismerési színvonalra emelése s egyúttal teljes, totális egésszé, de nem egyértelművé formálása fellételezheti. Ez azt jelenti, hogy felmérve minden súlyos megfélemlítést, megvetéssel vetjük magunkat az „életöröm” csodás, szükséges mocskosságába, hogy megismerjük, gondolkodva, a legszigorúbb józanság és ridegég árán a halált, hogy újra, mintegy megedzeten és előtételék nélkül még nagyobb erővel kóstoljunk bele a mérgeés, de természetes „életörömbe”. A halál jelenléte tehát minden pillanatban a józanság, a gondolkodás, a tiszta feltétele.

Ez a forró mozdulatlanság nem követeli meg, hogy teljesen tudatosan, minden álomlátó éberség nélkül közelítsük meg a gondolkodás hatalmát; megköveteli azonban, hogy egyetlen gondolat mindig velünk legyen, mindig kényszerítsen; mindezt tudatunk teljes gazdagságával: a halál. A halál nem fordul önmaga felé, nem úgy nyilvánul meg, mint mértékelen szakadék, mint hűvös, fanyar mélyedés, hanem mint tiszta értelmi valóság, melyet nem bolygathatnak meg üres eufemizmusok. A halál tehát megköveteli, hogy ne törödjünk a körmönfont mérgekkel, hogy ne törödjünk a meghalás lehetőségével, csupán magunk mellett érezzük mint természetes kísérönket, mint természetada társunkat (a természet öröme taníl bennünket).

A halál betöltetlen, meg-nem-alkotott szükség-érzet. Ezért magyarázott minden öngyilkosság. Sem guávaság, sem pedig bátorság nem jellemzi az öngyilkosjelöltet: az öngyilkosság, mint esemény, mint történet, mozgás az objektális, belső idő-izonyt megszüntető, megvető tudat felé.

Az öngyilkos vagy aláveti magát ennek a tudatos törvényszerűségnek, vagy nem. Ha felismeri a halál praktikumát, akkor, minden bizonnyal, megvetett minden külső okot, minden guávaságra vagy bátorságra tetté nyilvánított látszatot: a tudatos eltávolodás, a tárgyak hatalmától (nyűgétől!) való szabadulás egyidőben szembe fordulás is a tárgyakkal, tehát ellentmondásos megközelítése a tárgyakkal. A halál mint megfoghatóvá nem válható szükségérzet, mint a negatív beteljesülés kényszerűsége, mert tárgyi fogalommal nem egyeztethető, a misztifikáció színvonalára süllyedhet. A halál nem alkotás, a halál belső eredménnyel, belső minőség; a tudatosság teszi minden korban, minden időben, minden viszonyban közvetlenné. Hogy mégis ellenpontia minden alkotásnak, azt csupán potenciális minősége érzékelteti: önmagába foglal két ellentétet, két pólust, az alkotást és a rombolást. S mert az alkotás mint bevezített cselekvés, mint eredmény mindenkor tárgyi látszatban adott, tehát reális, konkrét (itt nincs szó a pozitív és negatív előjelű alkotásról!) alapján véve már eleve összeszűri, összefoglalja, meateremti az ellentétek egységét. Bizonyos azonban, hogy az alkotás, mert ellentéte a halálnak, mert, mint rámutattunk, első sorban tárgyi minőség, s másodsorban mint dolog állandó érvényű, csupán (de talán ez a legfőbb) jelentése szűkül vagy bővül: a mű mint állandósult, megkövesedett tárgyi látszat állandó változásnak van aláveteve: az idő követeli meg jelentésének módosulását, jelentésének alakulását, fejlődését. A halál pedig mint tudat, tehát bizonyos értelemben beteljesülés, még ha nincs is tárgyi jelentősége, metafizikus. Olyan kép, melyet nem tépázhat

meg az idő, melyet nem alakíthat, nem formálhat az idő. A halál és az alkotás közötti legmélyebb ellentét éppen itt van.

Az öngyilkosság tehát választás a két ellentét között. A választás azonban nem lehet kizárólagos: mindig megőrzi az ellentéteket, bár az egyiket előtérbe helyezi, az egyiknek elsőbbségi jogot kölcsönöz. Hogy hogyan él ezzel a joggal az öngyilkosjelölt, hogy hogyan követi a belső kényszerűségüül választott tartalmat, az az egyetlen lehető pont, melyet külső szempontok is magyarázhatnak, melyet külső szempontok is letisztázhatnak.

Szinte megdöbbenő, hogy ez a nyár ilyen gondolatokat kelt. Csupán a sejtés, nem a véletlen, nem a váratlan, nem a tudattalan sejtés magyarázza ezt a gondolatsort, hanem a másik nyár konkrét sejtése ebben a nyárban. Nem misztifikálom a nyarat, hiszen ezekben a mondatokban legszilajabbul éppen a misztifikálástól menekülök. Semmi szertartásfélét nem találok ebben a lassú, mégis lendületes, ebben a csodás, kopár, mégis színpompás nyári órában; előttem a csenevész fenyők mintha más irányba vetnék már alig látható (az imént még egyáltalán nem is láthattam) árnyékukat: a háromszög azonban tökéletes. Matematikai képletekben kellene gondolkodni, a belső, kényszerű, logikailag determinált, bár mégis az imagináció hatalmával élő gondolatsor helyett a matematika tisztaságát, nyilvánvalóságát kellene felvetni; nincs azonban más lehetőség: az, amit a nyár megkövetel magának, azt az áldozatot, a remény tárgyiaságát, előbb fel kell tární, előbb ellenőrizni kell, s csak azután lehet felkínálni, mély hódolattal, mint áldozati ajándékot.

Előttem mintha port verne fel a nyári nap: vékony sugárban emelkedik a porszemek sokasága a nap felé (útját nem követem, inkább a napban okát keresem).

*

Később, már jóval a délutáni órák után, amikor már mozdulni látszott a nyár, amikor már a tó felől tarka fürdőkabátos mosolyok közeledtek a terasz felé, szörnyű fejfájás ragadta el tőlem az életes mozgás élvezésének örömét. Ebben a pillanatban fedeztem fel azon a helyen, ahol a por ékelődött a napsugarak rendszerébe egy megtépázott, sárga, rút pillét. A pillétől, a nyár, a nap életét kérte.

Megkapta.

Utólagos bejegyzés

A mitológia minden tekintetben elvonatkoztatás: realitását csak az érzések szintézisében őrizte meg, ez azonban minden tekintetben emberi tartalomnak tünteti fel. Az embertelen nem magában az elvonatkoztatottban, nem magában az emberi semmibebevételében, hanem mintegy új tartalom megdöbbenő jelenében nyilvánul meg. Ez az új tartalom minőségileg egyenértékű, művészileg pedig azonos az öröm igazán emberi tartalmával. A mitológiát ezzel nem mentjük legszembetűnőbb erkölcsi bűnében, az ember embertelenné degradálásában, az embert függőségi viszonyba helyezésében, csupán a misztifikáló tendenciák ellentétjét tüntetjük fel. S ezt nem színpompás környezetben tesszük, nem követeljük meg a komolytalan ragyogását. Fontos módszertani kérdés a színek megismerése, de hatalmuk feltüntetésének elkerülése is: „Alles, was nicht Menschheit ist, ist zufällig an den Menschen.” (Schiller)

A levél sohasem indult útra: nem gondolhat tehát senki sem árulásra; a végzetes csönd hatalma a kétely; beteljesülése a halál és az alkotás egysége.

Zárójeles rész

A harmadik, akihez a levél szól, minden bizonnyal nem kigondolt személy; hogy mégis, mindvégig ismeretlen maradt, sőt a levél egyetlen mondata sem szólt kizárólag hozzá, tehát a levélforma közvetlensége megcsorbul, az bizonyosan csak az általános mint nehezebb, de ugyanakkor sokkal több, nagyobb lehetőséget nyújtó közlési módszer felülkerekedése egy alapjában mégis következetesen valóságos, tehát értelmes, de ugyanakkor csak két személy viszonyában teljes kommunikatív módszeren. A harmadik személy tehát ugyanaz lehet, mint aki a levelet írta. Ezért maradt a levél ismeretlen.

Játék

Zene

Ernő: Milyen fényes foga van a napnak.

Ákos: Agyara.

Ernő: Nem!

Ákos: Veszedelmes?

Ernő: Nem! Csupán fényes, átlátszó, csillogó.

Ákos: Ismét álmodtál. Minden reggel így ébredsz. Az álmoképek egész sorával.

Ernő: Nem, ez tiszta valóság: nézd, ott, az omladozó, gyöngéd kastélytorony felett milyen színtelen ragyogásban, milyen egészségesen feszül a távoli hegyekbe a nap foga. Nézd, valóban foga van a napnak.

Ákos: Gondolj másra. Már csak néhány napunk van. Hamarosan visszaindulunk.

Ernő: Mintha minden reggel ilyen lett volna.

Ákos: Tévedsz!

Ernő: Salome foga is így ragyoghat. Ilyen végtelen tisztaságban. Örökös fényben.

Ákos: Ma is olvasni akarsz?

Ernő: Nem, sétálni megyek!

Ákos: Máris indulsz?

Ernő: Igen.

Zene

Ernő: Hat lépcsőfok. Utána száz méternyi homok, s akkor a tó. Nincs más választás, lépni kell. Valóban, a lépcsőkön túl most kisebb a homokpart, talán azért, mert balra néztem és ott a derékszögű háromszögben vérpíros virágvonal: kezdete nincs, folytatólagos, mint a kör. Végtelen. Indulni kell? Balra, a virág-háromszög felé: középen száraz pázsit: a nap égette meg. Lassan a homokpart közeledik. Talán elnyelte volna már a szürke szemcsék drágaköves lánc, ha nem védelmezné, csak úgy, mellékesen, a virág-háromszög. Valaki közeledik a tó felől. Indulni kell: ha így, ilyen határozatlan, majdnem természet-

ellenes mozdulatlanságban lát, még rosszat sejteth. A nap, ez a ragyogó Sódoma-lány azonban pontot tett minden mozdulatra. Milyen könnyedén jár a homokban: lépte nyomát, ahogy fölemeli lábát, mindjárt eltemeti a titokzatos szürke forróság. Lassan közeledik: ideje volna már másfelé nézni, unott érdeklődéssel figyelni talán a háromszög virágait: de nincs értelme. Sódoma lánya ez, a nap virága. Mekkülni? Salome bűnét vetni az ismeretlenre? Van értelme ebben a teljes, üveg-tiszta délelőttben bosszúra gondolni? Van értelme? Salome bűne nem veszedelmes, csupán nyűgös emlék. Mégis... Hat lépéscsöfök. Száz méternyi homokpart. Azután a tó. Kék, mint Salome minden éjszakája. Nem, nem mozdulhatok. A fény aligha válhat láthatóvá ma délelőtt: az a papírsárkány ott a kastély felett nevetséges ármánytekinetet csupán — eddig minden délelőtt megrémített — a végzet hazug kígyómarása. Nem, nem érthetem: már vörös bíborba borult előttem a homokpart. Így kezdődhet az ítékezés: kié lesz, végül is, ebben a szörnyű délelőttben, Salome bűne? A bírakat nem lehet megvesztegetni. Önféjük, önféjük, mint a nyári nap itt a légmagasabb lépéscsöfökon. A vörös virág-háromszög is meghajol a végtelen délelőtti hőség terhe alatt. Seholy árnyék. Seholy.

Szünet.

Elhaladt: milyen egyszerűen megoldódott minden. S mihez kezdjek most? Azt sem érthetem már, miért kívántam, hogy mindez ilyen rövid ideig tartson. Most már igazán mozdulni kell. Eljutni a tóig. Aztán ismét lesz valami értelme a napnak: a tó partjáról már idelátszik a Kígyóhát szigete. Ott már minden végérvényesen értelmes: hús, mint a tó vize, melynek termése az a sziklahalmaz, ahol mérgekígyók tanúznak és egy búsbundájú vad kos: a Kígyóhát. Sokan eljutottak már arra a szigetre — így mesélik — a duhaj, vad kos vonzotta őket, de csodás kis veszedelem-kígyó kacsajon kívül semmit nem létek ott. Talán az a kos is Sódoma lánya, Salome, bűnéhez tartozik?

Zene

Ákos: Hamar visszajöttél.

Ernő: Bűnre csábítottak.

Ákos: Megbántott valaki?

Ernő: Igen, a nap... És a sárkány. A kastély fölött. *(Szünet)*. Volna kedved a kastélyig sétálni? Ott hús árnyékot vetnek a fenyők. S a zöld pázsit tavaszként árnit. Ha van kedved, induljunk el.

Ákos: Sokáig tartana. Levelet írok.

Ernő: Levelet?

Ákos: Nincs más választásom: valahogyan meg kell előzőnöm a félelmet. Nem marad más hátra, mint levelet írni. Ez a legjobb választás.

Ernő: Már nem érhet ide a válasz.

Ákos: Gondolod, szükség van válaszra is?

Ernő: Félek, nem ismered majd fel, máskor, később, emlékedben, egy fanyar álom után, vagy szüntelen bolyongás közben ezt a napot. Ezt a vasagyarú, tiszta napot. Az értelem lehet csak ilyen tiszta. Az értelem határán azonban minden összeroppan. Csak addig veszedelmes eljutni. Hagyd a levelet most. Nézz a kastély felé: ott, az omladozó falak mélyén angyalok laknak. Ez metafizika. A tető alatt bőregerek. Ez valóság. Mondd, te félsz a bőregerektől?

Ákos: Éjjel?

Ernő: Hagyd, másra gondoltam. Talán rosszul fejeztem ki magam: a bőregerek minden hajnalban felkötik magukat. S így lógnak egész nap.

Nem tudom tovább. Nem emlékszem már, hogy mit mondott még a tanítónk. Talán messzire jutottam attól az ósztól, amikor a bőregerekről beszélt, s amikor olyan végtelen, bizarr, lidérces álmaim voltak: akkor még féltem a bőregerektől. Nagyon, el sem mondhatom, mennyire, hiszen minden álmotól féltem akkor.

Ákos: Ezért kérdezted, hogy félek-e a bőregerektől?

Ernő: Igen.

Ákos: Ha ilyen időben meghatározott viszony fűzne, emlék, még ha álm-émlék is, a bőregerekhez, akkor...

Ernő: *(nevetve félbeszakítja)*: Jól mondtad, de nem fontos befejezned. Tudom, sohasem álmodtál még.

Ákos: Gondolod ez nem nagyon rossz jel?

Ernő: Nem, semmit sem gondolok. Mikor fejezed be a levelet?

Ákos: Azonnal.

Ernő: Felolvasod?

Ákos: Nem.

Ernő: Miért nem? Éppen érdekel, hogy mit mondasz erről a bűnös nyárról.

Ákos: Kinevetsz?

Ernő: Ó, nem, távol áll tőlem... Miért is, hiszen mindez annyira szép, tiszta, ragyogó — nevetni rajta, milyen vulgáris, otromba, mennyire buta és fölösleges lenne.

Ákos: Akarod, hogy elmenjünk a kastélyhoz?

Ernő: Igen.

Ákos: Nem félsz?

Ernő: Mitől félnék?!

Ákos: Tudod, mit meséltek mielőtt ide jöttünk?

Ernő: Tudom, de nem érdekel.

Ákos: Megvárjuk, míg leeresztik a sárkányt, vagy azonnal indulunk?

Ernő: Mindegy, nem?

Ákos: Ó, mégis, nagyon fontos, hogy döntsünk. Hogy elhatározzuk, így és így. Utána könnyebb lesz talán megközelíteni a kastélyt.

Ernő: És ha börtönbe vetnek bennünket?

Ákos: Az elhatározás miatt?

Ernő: Igen. Így azt mondhatjuk, hogy csak zöldkalapos, fényképezőgép-es turista-szemponatok vezéreltek bennünket.

Ákos: Mindegy, dönteni kell.

Ernő: Induljunk már.

Ákos: Igen...

Halk zene, mely tovább tart, mint az eddigi közjátékok.

Ákos: Lakoma, látod?

Ernő: Mit?

Ákos: Lakoma.

Ernő: Az fácánsült?

Ákos: Nem láttam még fácánsültet.

Ernő: De az valószínűleg fácánsült.

Ákos: Fagyalt.

Ernő: Jeges narancsszörp.

Ákos: Csodás csillogású fehér bor.

Ernő: Nézd, ott a fenyőn madárfészek.

Ákos: Vigyázz, jön valaki!

A benti hangok kihallatszanak: kissé ércesen távolról.

Első hang: Uraim ez a nyár a tökéletes példája a jámbor hit csodás egyszerűségének. Nap, nap, áldott nap. Igyunk a nap tisztaságára. E nyár csodás fényére.

Melita: Valaki jár kinn!

Első hang: Senki, emeld poharad, Melita, kedves.

Melita: Valaki hallgatózik.

Első hang: Senki sem meri megközelíteni a kastélyt. Az a szemfényvesztő mese a napi sajtóban a kastély kísérteties voltáról, eredményes és hasznos volt. Senki sem lehet kinn. Emeld nyugodtan poharad, Melita.

Melita: Valami neszt hallok.

Első hang: Nem várhatok tovább.

Második hang: Igyunk hát, a nap tisztaságára.

Első hang: Melita nélkül?

Második hang: Igen.

Melita: Valaki jár kinn.

Női hang: Talán vihar készül.

Melita: A sárkány is lezuhant ma délelőtt.

Első hang: Nem várhatok tovább. Melita, parancsolom, emeld poharad a nap tisztaságára.

Melita: Jól mondták, vihar készül. Itt benn fojtó hőség van. Kimegyek, talán a fenyők alatt könnyebb a levegő.

Első hang: S a poharad?

Melita: Rosszul érzem magam, nem maradhatok tovább. Ilyen páras hőség.

Első hang: Menj, menj csak, rossz lány.

Ismét kinn a kertben: néha madárcsicsergés.

Ákos: Jön, látod?

Ernő: Ó, ismerem, jól ismerem...

Ákos: Sohasem láttad még.

Ernő: Ma délelőtt láttam a parton. Egy órával ezelőtt.

Ákos: Semmit sem szóltál róla.

Ernő: Semmit sem gondoltam.

Ákos: Meglátott bennünket.

Ernő: Csak engem.

Ákos: Bujj le a bokor mögé.

Ernő: Nem lehet. Hív. Figyeld a szemét: megrémült; elvörösödött az arca, olyan mint a lebukó nap. Hív. Látod? Most már nem bújhatok le. Oda kell mennem. Nem várhatok tovább. Figyeld a tekintetét. Milyen mozdulattal néz felém: szeme sem rebben, csak arcszíne változik ritmusosan. Milyen csodás értelmi rend van arca ritmusában. Már majdnem végzetes. Nem is tudom, hogyan születetett valaki ilyen csodás renddel a szemében. Ó, ne, ne félj, ő nem ejtethet foglyul. Nincs annyi ereje. Illetve, erősebb vagyok tőle. Nem is gondolhat arra, hogy foglyul ejtsen. Ne, ne izgulj miattam: indulj el valamerre, ha még mozdulni tudsz. Menjek veled? Nincs értelme: ma már másodszer látom Sodoma lányát. Nincs más választásom, mint megközelíteni. Azt gondolod, hogy megvet, amiért ilyen bátran, ilyen félreérthetetlenül csak egyetlen ok miatt akarok hozzá közeledni? Értelme miatt. Azért, mert valóban igaz, mert csodás nézése

ma már másodszer ígéz meg. Előbb nem is gondoltam rá. Előbb egészen mellékes volt, most meg, hatalmas sebességgel testem magvába vágódott, ékelődött ez az ígélet. Nem, nem indulhatok el veled, most valóban itt kell maradnom.

A hangok ismét bentről hallatszanak, úgy mint az imént.

Első hang: Merre van Melita? Keressétek meg.
Női hang: A fenyő alatt ül. Mozdulatlanul.
Első hang: Már a harmadik poharat ürítem nélküle.
Női hang: Valakit vár.
Első hang: Kit várhat? (*Nevet*). Hívjátok be.
Női hang: Főlöské, úgy sem jön be.
Első hang: Vigyétek ki neki ezt a poharat. Mondjátok, minden csepp fehér bor csodás fekete szeme tüzéért lobog bennem...
Női hang: Nagy ez a pohár.
Első hang: Az ő szeme fényének sok bor sem elég.
Női hang: Mit mondjak még?
Első hang: Semmit. Vidd már. Ó, ne, ne. Mondd még azt, hogy látni akarom ajka kék szedrének színét e pohár szélén.
Női hang: De mégis...
Első hang: Ne lepődj meg. Tegyel mindent úgy, ahogy mondtam.
Női hang: Választ hozzak, vagy vele maradjak?
Első hang: A válasz, szóban, főlöské.

Rövid szünet; ismét zene; ismét bentről.

Első hang: Valaki mégis jár ott kinn. Már én is, mint Melita, félek. Valami neszt hallok. Nem, nem mehetek az ablakig. Melita azt hinné, őt figyelem. Semmiről sem szabad tudnia. Talán ma délután, fürdés közben, megtudhat majd mindent. Akkor már nem is lepődhet meg. Ó, most pihenni kellene, hogy délután, fürdés közben, erősebb legyek. Megyek. Melita felett ne örködjön senki.

Rövid szünet; kinn, ismét madarak hangja.

Ákos: Meglátanak, észrevesznek. Valaki jön. Poharat hoz.
Ernő: Mellékes.
Ákos: Rád nézett, kicsőpent a bora.
Ernő: Szomjas vagyok.
Ákos: Bújj el.
Ernő: Valóban szomjas vagyok, még a földről is felszívnam azt a csöppnyi bort.
Ákos: Bújj le.
Ernő: Szomjas vagyok. Ő még mindig csak felém néz. Nem is érdekli az, aki a bort hozta. Figyeld, csak engem néz. Semmi más nem érdekli. Te menekülj, ha félsz.
Ákos: Nem mehetek, akkor engem is észrevesznek.
Ernő: Mindez sokkal egyszerűbb.
Ákos: Nem hiszem.
Ernő: Miért nem beszélsz hangosan? Talán már hangodtól is félsz? Mondd ki amit gondolsz, legjobb, ha megvetnek érte. Utána sokkal könnyebb lesz számodra megszabadulni az igazságtól. Más igazat ke-

resni. Mi köze van, s mi köze is lehet az igazságnak ahhoz, hogy ez a lány hív engem? Csak másodfokú, ha nagyon akarod. A másodfok engem nem érdekel. Nézz most rám: találsz rajtam valami változást? Ne félj. Nyugodtan nézz rám, s mondd, megváltoztam?

Ákos: Nem!

Ernő: Látod, ez a legfontosabb. Én jól tudom, bizonyosan tudom, hogy megváltoztam, hasznosan változtam meg, egyszerűen — ez az én igazságom számodra hazug, mert nem láthatod.

Ákos: De gondolhatom.

Ernő: Miért ámitod magad?

Ákos: Vigyázz, az aki a pohart hozta, rád mutat.

Ernő: S ő nem iszik a pohárból. Tudtam, hogy nem ihat abból a borból. Nem ihat, mert én vagyok szomjas.

Ákos: Megörültél? Nézd, hogy magyaráz az, aki a poharat hozta.

Ernő: Félsz?

Ákos: Igen.

Ernő: Még nem ért meg az alma: almát lopni nem jöhettünk. A cseresznye már leért.

Ákos: A pázsitot tapossuk.

Ernő: Utána jobban nő majd.

Ákos: Hagyd most, mozdulj már valamerre. Menj oda hozzá, kérj bort, ha szomjas vagy. Ha nem indulsz, akkor, hidd el, legjobb, ha elmegyünk.

Ernő: Szökjünk?

Ákos: Nem, miért szöknénk.

Ernő: Nem gondolod, hogy fölösleges odamenni, hiszen hív?

Ákos: Semmit sem gondolok. Menjünk.

Ernő: Jó, menjünk.

Elindulnak, léptek a homokban, madarak hangja, zene nélkül; néhány pillanat múlva valaki fut utánuk.

Ákos: Fut valaki utánunk.

Ernő: Igen.

Ákos: Ne nézz hátra.

Női hang (lihegve): Várjanak... várjanak...

Ernő: Álljunk meg.

Ákos: Én nem állhatok meg, te maradj.

Ernő: Ha utolérek, majd elolvasod a levelet.

Ákos: Igen, de siess.

Női hang (lihegve): Melita kérdezi, nem szomjas?

Ernő: Melita?

Női hang: Igen.

Ernő: Szomjas vagyok.

Női hang: Akkor semmi...

Ernő: Rendben van, akkor semmi. Ha ittam, újra találkozunk. Melita, Melita a neve?

Női hang: Igen, Melita.

Ernő: Akkor semmi.

Női hang: Igen, semmi. Melita csak annyit óhajtott megtudni, hogy valóban szomjas-e.

Ernő: Nagyon szomjas vagyok.

Női hang: Akkor semmi...

Ernő: Persze, akkor semmi. Mondd meg Melitának, hogy szomjas vagyok. Más semmit. Csak ez érdekelte.

Hoszabb szünet, zene, csend; először úgy tűnik fel, Ákos egyedül van, de később már Ernőhöz beszél.

Ákos: Szeles idő lesz délutánra. Be kell majd csukni az ablakot. A szél itt mindig ádáz dühvel hordja a homokot. Nem gondolod, Ernő, hogy hamarosan el kell majd utaznunk? Ugy mondták, emiékszel, mielőtt ide jöttünk, hogy mire megjön a szeles idő, elviselhetetlen lesz itt. Azt mondják, — ezt a faluban hallottam, amikor virágot kerestem, de ez mellékes —, hogy a szeles idő kezdetén egy zárt fekete autó érkezik majd a kastélyba — senki sem tudja, hogy ki jön azzal az autóval. A kastélyban aztán minden éjjel sokáig világosság lesz. Lebegő gyertyafény. Még a legerősebb szél, a durva, északi kígyó-maráss, ahogyan itt nevezik, még az sem tudja eloltani a gyertyafényt. Nem gondoltál még arra, hogy itt az emberek mindent ebben a kísérteties gyertyafényben látnak? Gondolj a Kígyó-hát egyetlen lakójára, a vastagbundájú kosra. Csak azt nem értem még, hogy az a vastagbundájú kos hogyan tudja elviselni ezt a borzasztó hőséget, és miért nem fél attól a rengeteg kis mérgeškígyótól. Gondoltál már arra, hogy ez a hőség néha talán tönkre is teheti ezeket az embereket? Ez a szörnyű, tiszta hőség. Mondd, az a fekete autó hozhatja az itteni emberek csodás, lidérces tekintetét, vagy ez a szürke, durva, örökös kő-látomás teszi őket kísértet-félfökké? Nem tudom miért, de néha úgy érzem, nagyon könnyen hozzájuk lehet hasonlítani. Lassan mi is hozzájuk hasonlókká válunk. Nem tudom, hogy mit mesélhetek el majd otthon mindebből. Azt mondhatják, hogy átaludtam ezt a nyarat, hogy mindez csak színes, álombaillő mese lehet. Engem persze itt már semmi sem érdekel jobban, mint az, hogy mi lehet mindebben hazudás, mi lehet hazug, valótlan, tehát elsődleges. Hagyd már azt a dobozt a csodába! Az ördögbe is, semmi másra nem gondolhatsz, ha a szobában vagy, mint azokra az undok japán figurákra azon a dobozon? Semmi másra nem gondolhatsz? Nézd, ma ismét virágot hoztam a faluból. Az öreg, tudod, az a fehérhajú, fiatalos, vén harcos, azt mondta, hogy talán még egyszer adhat ezekből a virágokból, de azután —, mert a szeles időt várják már, — nem nyílik több bimbó. Figyeld, a tó fölött már felhők alakulnak: hamarosan el kell utaznunk.

Ernő: Nem érdekel.

Ákos: Ha megjön a fekete autó, akkor nem maradhatunk tovább. Figyelnünk kell az utat, itt, a ház fölött; ha megjön az autó, akkor indulnunk kell.

Ernő: (nevetve): Nem gondolod, hogy akkor már nagyon késő lesz elindulni innen?

Ákos: Nem.

Ernő: Ha megjön a szeles idő, akkor itt lesz még a nap. Ha nem is érezzük majd hőségét, tudni fogjuk, hogy fölöttünk van. A kő és a tó vize sokáig megőrzi majd a nap illatát.

Ákos: Mégis, figyelniük kell az autót.

Ernő: Főlőslegesen, már nincs értelme figyelni az utat. Délelőtt, amikor a tó felől jöttem, ha nem tévedek, olyan fekete tákolmányt látam, amilyenről te beszélsz.

Ákos: Nem hiszem...

Ernő: Nem is hiheted el, hiszen engem egy csöppet sem érdekel az a fekete autó.

Ákos: Jó, de hagyd már azt a dobozt a csodába.

Ernő: Miért nem csukod be az ablakot?

Ákos: Még meleg van.

Ernő: Akkor ne félj a szélről. Mért vagy oly gyáva? Ma reggel még semmi sem bántott. Amióta a kastély kertjében voltunk, másra sem gondolsz, mint arra, hogy mikor szökünk meg. Hogy mikor megyünk el. Ma még levelet írtál, talán még be sem fejezted egészen, s máris arra gondolsz, hogy mikor megyünk el. Nem tudlak megérteni. Miről gondolod egyáltalán, hogy már eljött a szelek ideje? A tó fölött még egyáltalán nincs felhő. Minden végtelenül tiszta, porcelánfehér, mint Melita arca. Miért nem gondolsz másra? Miért nem akarsz végre egyszer elolvasni azt a levelet? Talán félsz, hogy elárulod magad? Tudom, hogy valakit titokban mindig értesítettél arról, hogy mi történik itt. Csak azért jársz naponta a faluba virágért, hogy a postána mehess. Nincs értelme titkolni valamit. A homok mindent elárul. Mindent. El sem hiszed, mekkora hatalma van a homoknak. S hogy tud hazudni. Ezt még nem jegyezted fel a hazugság-kollekciódba? Ez lehetne a legszebb példányod. Ettől szebb vadat még senki sem ejtett. Remélem, megérted már, hogy miért oly fölösleges elmenni.

Ákos: Igen, most benned tudatosodott...

Ernő (nevetve félbeszakítja): ... a halál. A halál. Ezt akartad mondani? S most már mindegy, hogy mi következik, öngyilkosság, vagy... Amikor először beszéltem veled, nem tudom, hogy komolyan mondtam-e ezt akkor. Nem bizonyos.

Ákos: Elmégy?

Ernő: Igen.

Ákos: Szeles este lesz. Melita nem megy le a tóra, bizonyosan nem. Mért még akkor te?

Szünet, zene.

Női hang: Reszketsz, Melita. A bort sem ittad meg. Nagy pohárban küldte neked a bort, megihatnád.

Melita: Mit mondott, szomjas?

Női hang: Igen, azt mondta, szomjas, de azután mindjárt elment.

Melita: S mit mondott még?

Női hang: Csak annyit, semmi.

Melita: Semmi?

Női hang: Igen, s akkor elment. De mért reszketsz, Melita? Nem fázhatsz, hiszen olyan meleg van. Ilyen meleg már rég volt. Vihar készül talán.

Melita: Mondd, mielőtt ide jöttünk, gondoltál te arra, hogy vihar is lehet?

Női hang: Nem, mindig azt mondták, itt csak szép idő lehet. A szeles idő már nem érhet itt bennünket.

Melita: Semmi mást nem mondott?

Női hang: Nem, elment.

Melita: Ma reggel is láttam.

Női hang: Meglehet, észrevették. Azt hihetik róla, hogy rablóként jött a kertbe. Valami célja bizonyosan volt, Melita. Idd meg a bort, jobb kedved lesz talán. Nagyon jóízű bor. A legfinomabb, s bent bizonyára várják válaszat.

Melita: Miről álmodtál legtöbbit, amióta itt vagyunk?

Női hang: Semmit sem álmodtam, olyan fárasztó itt a nap, hogy álmodni is lehetetlen.

Melita: Gondolod, messziről is látszik rajtam?

Női hang: Mi?

Melita: Hogy reszketek?
Női hang: Nem.
Melita: Félek meginni a bort.
Női hang: Mindig másra gondolsz.
Melita: Félek.
Női hang: Nem bántott.
Melita: Szeretném megcsókolni.
Női hang: Nem tudom, hol találhatsz rá.
Melita: Minden alkonyatkor a homokparton sétál, vagy a lépcsőknél ül. Ma is a lépcsőknél láttam. A virág-háromszöget nézte.
Női hang: Szemedbe nézett?
Melita: Nem, de azt hiszem, szívesen megszorította volna a kezem.
Női hang: Megrémültél volna.
Melita: Megigyam a bort?
Női hang: Idd meg, könnyebb lesz.
Melita: Nem lehet könnyebb.
Női hang: Miért nem szóltál hozzá?
Melita: Azt hiszem, ő hallotta.
Női hang: Egy szót sem szóltál.
Melita: Nem.
Női hang: Idd meg a bort.
Melita: Valóban jó íze van.
Női hang: Beviszem a poharat. Várjál rám.
Melita: Semmit se szólj. Jobb, ha semmiről sem tudnak. Talán megijednének. Aztán ismét gyere ki. Majd megmondod, hogy sokáig kell-e még várni, vagy sem.
Női hang: Nem tudhatom.
Melita: Menj, vidd be a poharat. S mondd azt, hogy ma nem lehetek a szobámban. Sétálni akarok. Semmi másról ne szólj. Nagyon fontos, hogy hallgass.
Női hang: Igen, megyek.
Melita: Siess vissza. Beszélni akarok veled.

Rövid szünet, zene nélkül.

Melita: Hamar visszatértél.
Női hang: Senki sincs már a szobában.
Melita: Megtalálnád valahol?
Női hang: Azt hiszem, tudom, merre ment.
Melita: Gyorsan visszaérnél?
Női hang: Csak azt tudom, merre ment. Olyan száraz a homok, hogy nem látszik a nyoma.
Melita: Siess, keresd meg, s hívd ide.
Női hang: Igen.
Melita: Hívd ide, mondd neki, beszélni akarok vele. Fontos. Itt várlak. Ha nem akar jönni, csalogasd. Mindent megígérhetsz neki, mindent, amit kíván.
Női hang: Szeretted?
Melita: Meg akarom csókolni: a szája vérbimbó. Csak egyszer akarom megcsókolni. A szája, mint a felkelő nap. Csak annyit: megcsókolni. Siess már!

Hosszabb szünet, zene.

Ernő: Ó, Salome! Bűnöd csodás tisztaságú gyöngyét érzem a mellemen. Salome, minden kék éjszakádat ismerem már — megittad a bort, hogy átkos ölelésed hazug lehessen. Itt, a lépcsőfok fölött, ebben a hanyatló, tiszta napfényben, úgy érzem minden leheletcsókot, mint valami tudatos képlet egyszerű hibátlanságát: már nem gondolhatok másra, fejembe ütött Sodoma bűvös nyara, már csak rád gondolhatok. Tudom, jól tudom, nem győzhetsz, nem lehetek rabod, szolgád. A nyár végtelen.

Hosszabb szünet, zene.

Melita: Nem várhatok tovább. Nem vagyok biztos abban, hogy megtalálja. Bár jóakarátú. Nem várhatok tovább. A nyár végtelen — minden nap végtelen. Induljak el? Nem tehetem. Azt akarom, hogy őt hozzák ide. Hogy ő jöjjön ide mellém. Akkor könnyebb lesz szemébe mondani.

Szünet, zene nélkül.

Női hang: Nem találtam.

Melita: Seholy?

Női hang: Elment. Nincs a házban. Csak japán dobozát vitte magával. De kulcsát is a házban hagyta. Tehát bizonyára visszatér.

Melita: Beszéltél valakivel?

Női hang: Igen, azzal, aki vele volt itt, a kertben. Ő mondta el mindezt.

Melita: Mást nem mondott?

Női hang: Nem, azt mondta még, hogy minden délután fürdik, s azután olvas, de szavát aligha lehet megérteni.

Melita: Mit olvas?

Női hang: Nem tudom.

Melita: Hol szokott fürödni?

Női hang: Mindig máshol. Nem szeret egy helyben maradni. Minden nap másfelé jár.

Melita: Mit gondolsz, eljön még ma erre?

Női hang: Nem hiszem.

Melita: Gondolod, fél?

Női hang: Nem, nem fél, de nagyon világos volt előtte, hogy hívtad. Nem akar jönni. Bizonyára látni akar, de mégsem jön el.

Melita: Itt akarok vele találkozni.

Női hang: Nem lehet.

Melita: Akkor induljak el?

Női hang: Merre?

Melita: Talán megtalálom.

Férfi hang: Melita, fürödni megyünk.

Melita: Nem, nem mehetek, fázom.

Férfi hang: Fázol? Nyár közepén? Csodás szellemed van. Nem hittem volna, hogy ennyire kedves tudsz lenni.

Melita: Nem fürödhetek.

Férfi hang: Akkor elkísérsz bár a tóig?

Melita: Egyedül megyek.

Férfi hang: Egyedül? Soha még egyedül nem maradtál. Még álmodban is mindig őrzött valaki.

Melita: Most egyedül akarok sétálni.

Férfi hang: Keresel valamit?

Melita: Elvesztettem a hajtűmet. Azt akarom megtalálni.

Férfi hang: Segítek megkeresni.

Férfi hang: Segítek megkeresni.

Melita: Egyedül akarom megtalálni. Csak én tudom, merre jártam, és hol veszihettem el.

Férfi hang: Messziről sem kísérhetlek?

Melita: Nem, félelmetes keresés lesz. Félelmetes... Már megyek is.

Hosszabb szünet, zene.

Ernő: Nem változhat meg bennem ez a ritmus, ez a lopott, tiltott nyári gyümölcs. Nem gondolom, hogy egyszer is megközelíthetem majd azt a távoli, köves, szirtes partot. Nyugodtnak kell lenni, meg kell fékezni minden indulatot, minden félelmet és gyászt. Nyugodtnak és ridegnek kell lenni: mozdulatlanoknak, mint ez a félóra itt a part legegyszerűbb részén. A csillagok kísértének már, de még csontomban érzem a hőség tisztaságát: még nem mehetek a vízbe, nem is jutnék messzire; ez a félóra, ez a tökéletes csönd, a végtelen egyensúly, a mozdulatlanság látszólagos valósága, ez a félóra kísért, benne kell megtalálnom minden további partot, minden elkövetkező időt. Egyetlen mozdulat választ el csupán a végzetes félreértéstől: a kötél-táncos egyedülálló gyönyöre ez a pillanat, ez a lélegzetfójtó, hamisítatlan csönd, ez a végtelen szélcsend. A levegő is mozdulatlan, a nyár is következetes: a csönd hatalmas. Milyen messze lehet még az öngyilkosság órája! Választani kell talán? Aligha lehet. Feltornyoztam magamban, magasra emeltem ennek az ádáz órának minden csillámát, már csak egyetlen mozdulat, egyetlen pantomím-játékos, cikornyás mozdulat, s eleget tehetek az utolsó követelménynek: már nem szállhatok szembe önmagammal, már nem kereshetem gondolatomban a kiutat, már nem kezdhetek új fejezetet. A doboz kulcsát sem hoztam magammal: nem vehettem elő fekete bőrkötésű könyvecskémet, már nem fordulhatok a szavakhoz, hogy újra megkezdjék azt a bolyongó játékot gondolataimmal, ami mindig megszabadított még, mindig megmentett még önmagamnak. Hányszor kell önmagamhoz fordulnom, hogy felismerhessem a halált, hányszor kell önmagamat mérlegre tenni, hogy megérthessem az utolsó, a szembeszállás nélküli, rideg, nyugodt, kiegyensúlyozott, talán öröktől fogva várt, öröktől fogva félt halál-órát?

Szünet, kavicsot dobál a vízbe: egészen közletről hallatszik a víz csobbanása, közben zene; míg a következő két mondatot mondja, a zene erősödik, végül fortissimóba csap át, utána hirtelen elhal, és végtelen csend.

Ernő: Bennem ez a ritmus már megteremtette a végzet változatlan létszátát: ma már önmagamhoz sem fordulhatok, a már végtelen csend honol bennem. Ha megismerhetnék valamit, ha megérinhetne valaki, kavics lennék és lassan, erőteljesen, mint egyetlen lehetőség, egyetlen való álláspont, süllyednék a vízbe, menekülnék, még mielőtt a nap, ez a végzetes gyönyör, Sodoma lánya, utolsó szent csillámát vetné felettem a hullámokra.

A zene elhal, néhány pillanatig végtelen csend, utána Melita hangja ércesen, a feszültségnek misztikus hátteret biztosítva:

Melita: Jól mondták, vihar készül. Itt benn fojtó hőség van. Kimegyek, talán a fenyők alatt könnyebb a levegő.

Ismét zene, majd Melita hangja, egészen közlről, természetesen, nem ércesen.

Melita: Kerestelek.

Ernő: Megtaláltál, s gondolod, így most könnyebb?

Melita: Ma reggel a virág-háromszög fölött minden megmozdult bennem. A szemembe se néztél.

Ernő: Talán nem szeretem a szemed?

Melita: Utánam se néztél. Meg sem mozdultál. Olyan voltál mintha a naphoz imádkoznál. Azt hittem, ha magam szólok, megzavarlak reggeli szertartásodban.

Ernő: Az a perc keserű volt, nekem is, neked is. Bűnre csábított.

Melita: Nem menekülhetünk tőle.

Ernő: Nem, meg kellett várni, hogy beteljesedjen. Most már minden elkészült, mindent előkészítettünk a bűnre.

Melita: S mit kell most tenni?

Ernő: Benned van, ó, Sodoma lánya. Benned van, hogy mit kell most tenni.

Melita: Testem bűnbe bocsáthatom...

Ernő: Testeden minden virágzirom vérben ázott, tested már maga a bűn. Ha áldozni akarsz csak mást áldozhatsz fel. A bűn sokkal több tested véres virágzírmainál. Ne, ne mozdulj most. Semmit sem ajánlhatsz fel.

Melita: Bennem van a bűn, te tiszta vagy, nem fertőzhetlek meg, ha áldozni akarok.

Ernő: Áldozni a bűnért? A legszebb csillám ez. Nézd, már alig van időnk csodálni a napot: mögötte felhők emelkednek, ott a hegyen túl már ködös a levegő.

Melita: Még mielőtt ideérne a felhő, még mielőtt a köd fölénybe kerülne, el kell érünk a bűnig, ó, te vad vándor. Közeledj, könnyebb lesz azután meggyőződnöd magad arról, hogy semmi sem szebb a bűntől.

Ernő: A bűn érted van, Melita.

Melita: Áldozni is kész vagyok érte. Szeretem a bűnt, s azt hiszem, csak így tudok megszabadulni tőle.

Ernő: Testeden az utolsó napsugár már begyógyította a sebeket: alig; látszol, lassan eltűnsz szemem elől, lassan, valóban, tudom már, más választás nincs, áldozatod leszek.

Melita: Gyere, közeledj hozzám. Senki sem láthat meg bennünket. Senki sincs a közelben.

Ernő: Alig van időnk, minél távolabb vagyok tőled, annál inkább áldozatod lehetek. Látod, már nem is gondolsz arra, hogy tested a bűn: az bűnöd legcsekélyesebb része. A bűn én vagyok, Melita, bűnöd valóban semmi más nem lehet, mint én, mint ez a víz, mint ez a tisztítóvíz e tő legszebb örvényében.

Melita: Elhozod annak az örvénynek a gyöngyét?

Ernő: Elhozom, bár nem tudom, hogy mikor érek vissza veled. Nem tudom, meddig kell majd várakoznod rám. Talán mindaddig, míg a nap új sebeket nem fakaszt rajtad. Azzal a gyönggyel, azzal a halállal minden sebet begyógyíthatsz magadon, bár nem tudom még, hogy könnyebb lesz-e neked így áldozni, várakozva, és önmagaddal, önmagad bűnével küzdve.

Melita: Nem szólsz többet a naphoz? Már alig látszik.

Ernő: Ki kellene használnom még az utolsó lehetőséget, de alig van már időm, hogy elmondjam... A szavak fékeztek meg mindig min-

dent bennem. Most már nincs olyan nagy hatalmuk fölöttem. Ezért nem mondhatom el.

Melita: Feláldozalak magam bűnéért? Vagy már késő választani? Szólj, ha egyáltalán beszélni tudsz még. Nem tudom, hogy szabadulhatok majd meg tőled, nem tudom, hogyan sikerül majd leküzdeni magamban az utolsó áldozat kísértését. Talán ezen a helyen várlak majd, talán ezen a helyen várom meg, hogy megtaláld, amott a szörnyű szigeten azt a kóst, melynek véérére szomjaztam. Keserű annak a kosznak a vére: bundája minden imádat feljegyezte, ezért vált állandóvá, ezért vált legendává. Mégis jobb talán, ha felém indulsz: forró vagyok, s ismét csak annyit mondhatok, hogy testemet bocsátom bűnbe. Fordulj felém, ó szörnyű tudós.

Ernö: Nem várhatsz meg: látod, már lement a nap is, csak emléke marad meg, ez a szörnyű várakozás. Nézd azt a vad húsdarabot ott a távoli hegy ormán.

A víz loccsan: lassan lépd el a vízben, minden loccsanás egy lépés, távolodik.

Melita: Csak annyit mondj még, hideg a víz?

Hosszú szünet.

Női hang: Melita, kereslek.

Melita: Már nem térhet vissza.

Női hang: Melita induljunk, vacsorára várnak. A legjobb borokat hűtötték be számodra. Induljunk, Melita.

Melita: Nem, itt várom meg a vihart.

Női hang: Nagyok lesznek a hullámok, Melita, induljunk.

Melita: Megvárom még a vihart.

Női hang: Ne várj semmire. Már nem térhet vissza. Jóideje elmerült.

Azt sem tudjuk, hol.

Melita: Nem is láthattam.

Ákos: Messzire úszott?

Melita: Talán már a közelben lemerült. Azt mondta, hogy az örvényt keresi.

Női hang: Induljunk, Melita. Érte ment.

Melita: Nem, megvárom, míg kihozza. Mindenesetre meg kell érintenem a testét.

Női hang: Hideg és borzalmas lesz.

Melita: Ne maradj velem, mondd meg a kastélyban, hogy fáj a fejem, ne várjanak vacsorára. Menj.

Női hang: Már jön kifelé, hozza, menjünk, Melita, ó, ne... ne nézz oda.

Melita: Hagyj most magamra. Nem, nem beszélhetek veled, és fölösleges, hogy várakozz rám.

Ákos: Könnyű volt feláldozni.

Melita: Hagyd, hogy megérintsem a testét. Nem kívánok mást tőled, csak hogy megérintsem a testét.

Ákos: Add ide a japán dobozt, a mellére kell tenni.

Melita: Tessék, de hagyd a testét nekem.

Ákos: Bűnöd utolsó állomása ez. Most már meg sem ölhetlek. Most már nem marad más hátra, mint hogy élj, mint hogy életed örvénye és csilláma, éjszakája és napja legyen ez a test, áldozatod és álmod.

Melita: Megszerettem a testét, add nekem. Még a halált is szeretem rajta. Talán azt legjobban. Ezért, parancsolom most már, add nekem a testét.

Ákos: Ha megölhetnélek, neked adnám. De bűnöd megakadályoz abban, hogy megöljelek.

Melita: Így büntetsz talán?

Ákos: A büntetés könnyeb a bűnnél is. Most már más igazán nem marad hátra, mint hogy élj, teste nélkül.

Melita: Maradjak vagy menjek?

Ákos: Itt a vihar előszele, még elmehetsz.

Melita: Induljunk, utánad megyek, hogy könyöröghessek a testéért.

Szél fúj, egyre erősebben, közben a szél mögött, a zene egyre távolodik, csak az éles szél marad meg, a csönd.

Függelék

Ezek a naplószerű feljegyzések részben a játék írása közben, részben az írás után, mintegy ellenőrző, kétely legyőző pillanatokban születtek, egymástól egészen függetlenül; összetartozásukat csak a játék elsődlegesen mint lehetőség, másodlagosan pedig mint eredmény jelenléte adja meg, biztosítja.

Az eszmeiség bizonyosan a mű irányzatosságában nyilvánul meg, azonban sem az irányzatosság, sem az eszmeiség nem válhat a mű értékeinek, minőségének egyetlen, korlátlan meghatározójává. Ha Spinoza etikájának alapvető téziseivel nem értek egyet, az még nem jelenti azt, hogy részleteiben, mondatról mondatra megvetem: a megismerés, a tudatos feltárás, a gondolat mély tisztelete menthet meg az apriori megvetéstől. A világ objektívációja olyan széles körű és olyan fergetegesen összetett, hogy egyetlen irányzatosság sem tehet mindent egyetlen, a piramis csúcsán fészkelő tézis szárnyai alá. Spinozát tehát elismerem, mint gondolkodót, mint alkotót, tehát művét mint művészi minőséget, még akkor is, ha eszmeiségét nem tartom helyesnek. A művészetek ilyen dualista szintézise természetesen nem vezethet következetesen esztétikai megoldás felé, azonban kétségtelenül biztosíthat egy mélyebb, szélesebb, összetettebb, teljesebb művészetfelfogást. (Gondoljunk Lefebvre Pascal-tanulmányára).

A nap két egymástól teljesen ellentétes szempontból jelent egyaránt csodás tüneményt: egy egészen konkrét, minden szigorú valóságglátás központi jellemzője, s egy színpadias, üres pátosz tartalma. Ez a szembeállítás azonban, mert mindkét ellentétes szempont alapján egyaránt téves, hamis, az adott környezetben, az adott helyzetben mégis önmagától érthető, sőt szükséges. A nap központi problémává válik ezzel: negatív problémává. A két szempont itt érintkezik: egyik sem teljes a másik nélkül. Nincs olyan valóságban egyaránt gyökerező két ellentétes kép, mely nem találna valamilyen magyarázatra a vele szemben állóban.

Ez a probléma azonban nem válhat a konstrukció kérdésévé: a felépítés, mert nehézkes, sőt sok helyen hibásnak található, önmagában utal valami régies hangulatra, valami elmúlt, ezoterikus rezdülésre. Ha ezt fejezi ki, akkor a konstrukció alapján véve szerves egésze a tartalomnak.

Már napok óta Bergmann Nyár Monikával című filmjének egyik véletlenül megőrzött fényképét tanulmányozom. Az imént e kép mellé tettem a Múlt évben Marienbadenben című film egyik felvételét. A kép összefüggése, a két szerelem ellentétének tükrözése olyan probléma lehet, melyet valószínűleg csak celluloid szalagon lehet megoldani. A két kép hangulata napokig kísért, nem tudok szabadulni rideg szorításuktól.

Salome: Szerelmes vagyok a testedbe, Jochánán. A tested fehér, mint a lilium, amit sarló még nem ért. Fehér a tested, mint a hó, amely Judea hegyeit borítja és alászáll a völgyekbe.

A tested borzalommal van tele. Olyan, mint a nyirkos fal, amelyen kígyók siklanak végig, mint a nyirkos fal, amelybe skorpiók vertek fészket.

Herodes: Azt hittem, hogy csak a római filozófusok válnak öngyilkossokká.

Jobb volna, ha azt mondanák, hogy a vérfoltok olyan kedvesek, mint a rózsaszirmok.

Meg kell ölni ezt a nőt.

Jochánán: Sodoma lánya ne jöjj felém. Takard el az arcod fátyollal, hints hamut a fejedre. Eredj a pusztába és keresd az Ember Fiát.

Oscar Wilde: Salome, Színi Gyula fordítása, é. n.

Thaumaturgia gör. csodatevés, csodatétel (Idegen szavak kéziszótára, 712. old.); Oscar Wilde szóhasználatában: álomlátás.

Ákos a kórus szerepét is játszhatja: közvetlen köze van a játékhoz, egészen nagy és komoly szerepe van benne, azonban pillanatonként, hossz- és fájdalmasan unott monológjaival tulajdonképpen csak közvetít: a játék és a megértés összefüggését fejezi ki.

A forma a nyugalom és a pihenés eredménye: tehát a kész mű. A kész mű már forma: ha egy szerves része hiányzik, akkor csak látszólagos forma. Egyetlen mondat, s felborul minden, ami a formát jellemzi. A pihenés csak a forma megszilárdítása: a pihenés az alkotás minden fázisának legbiztosabb pontja. A pihenés nem az új energia gyűjtése, hanem a fennmaradt erő formába való gyűjtése. A pihenés tehát nem nyugalmi állapot.

Valóban, mi az új forma?

Bizonyosan nem tökéletesség, mert ha az volna, akkor nem lehetne új. Talán örökös kísérletezés?

Ha sikerül a Salome-mitosznak olyan teret biztosítani, mely már önmagában is utalás lesz, akkor elértem célomat. A munka hasznossága, igaz, mindenben ellenkezik gondolatom rendjével. Mégis, kezdjük így. Ha Salome valamiben is fel tudja kelteni azt a lelkesedést, melyet a ma illatának csak rejtélyes, zárt, tehát emelkedett és patétikus megérzése jelent, akkor ismét célhoz értem. Salome lényé azonban egészen más. Salome nem lehet utalás, mert egocentrikus pályáján csak költészet. Tehát szemalomalharcot vívok. Azonban nézzük más oldalról. Salome, mert költészet — állandó, nem halandó. Könnyen megközelítettük így Salome gondolati integritását, azt a szerepkört, melyben intellektuális árnyalatokat fejt ki. Salome lényének ilyen dualizmusa csak segítségemre lehet, amikor nem a mítoszi, kötelező hálált választottam, hanem az öngyilkosságot. Az öngyilkosság mindig kisebb jelentőségű, azonban kísérői is vannak. Ők rendezik a tragédiát. Nem mindig ördögök, de a démon mindig ott fészkel lelkükben. Tehát, Salome, mert költészet és állandó, nem lehet rossz, nem lehet ebben a

pillanatban közvetlenül bűnös: bűne csak ott kezdődik, ahol megőrzi a halál keretét. tehát részt vállal az öngyilkosságban. Salome küldi (szavakkal) társát az öngyilkosságba, a felszabadulásba, tehát igazat ad a mítosznak, azonban Salome látszólag nem gyilkolt, mert szerelme nem igazán őszinte, mert szerelme nem mítikus, mert szerelme nem költészet; ő maga az. Ezért jelent, vagy jelenthet Salome ma is igazán szépet. Salome szerelemalkotó, mert új területeket fedezett fel, ugyanakkor azonban szerelemromboló is, mert olyan területet fedezett fel. Tűz és hamu. A mítikus szintézis legalapvetőbb összetevője.

NEM JÁTSZOK SENKIVEL S SEMMIVEL, AMIKOR A HALÁLROL BESZÉLEK: A HALÁLROL ÉS KÖNYVEKRŐL (MÍTOSZRÓL) SZÓLNI CSAKIS BECSÜLETESEN, OKOSAN, NAGYON ÉRTELMESEN ÉRDEMES.

Egy régi papírlap. A zárójelben lévő szó újabb bejegyzés.

Azokban a pillanatokban, amikor a Salome-játék egy-egy gondolatát rögzíteni igyekszem, mindig megrettenek. A mítosz mint a kollektív termés eredménye, mint tárgyi fenomén, önmagában már bizonyos értékei bír. Ez az elsődleges érték azonban még nem biztosítja a játék mai, konkrét, bár viszonylagos értékét. Talán el kellene tüntetni a mítosz minden nyomát? Ez azonban virágtépésre emlékeztetne. Minden tartalom, minden emberi tartalom beteljesülése pillanatában mítosszá válik, vagy valamilyen elsődleges mítosz-formát közelít meg. Tehát, ha megszabadítom a játékot a mítosz látszatától, akkor csupán félelmemet és bizonytalanságomat bújtatom a sorok közé.

A mítosz emberi tartalom, bár sokszor embertelen, megfélemlítő (talán legtisztább embersége éppen ebben rejlik!). Megtépázni belső rendszerét, embersége ellen való véték. Bűn.

Az ember, éppen mert értelme teremti meg az egységes élet-mítosztól való szabadulási lehetőséget, sőt e szabadulás módozatát, irányát is, újra, mert sohasem szabadulhat örökérvényűen a mítosz lényétől — egybeforr vele, bizonyos pillanatokban szabadsága árán is aláveti magát hatalmának: — visszatér tehát a mítoszhoz, és ezt a visszatérést mindig értelme, gondolata (a szabadulás lehetőségének megteremtője) irányítja, (ha ezt egyáltalán irányítani lehet). A mítosz tehát minden individuum legmélyebb sajátja, az vezérli álmát, születését, halálát. Ezt nem lehet azonban mint erkölcsi alaptételt központi jellemzőjeként felfogni. Az erkölcsi szabadság távol áll a mítosz-fogságtól. A mítosz megteremti a szabadság feltételét, tehát helyet ad az erkölcsi doktrinának egyik legszentebb zászlójának, azonban ugyanabban a pillanatban megköveteli — mint minden mítoszi fabula — az áldozatot. Az áldozat pedig kétségtelenül maga a szabadság már említett feltétele. Az ego kibontakozásának feltűnően értelmes tisztasága.

A halál tehát már egészen nyilvánvalóan következik ebből az áldozatból, s ezért magyarázott a mítoszban mindig mint értelmi fenomén. (Lásd: Babits Mihály: Hegeso sírja).

A halál az egyetlen mítoszi rend: az élet, a születés, az álmom egyaránt szabadság, tehát a mítosz legszentebb ellentéte. A halál azonban, mert szintén megteremtheti a szabadság látszatát (öngyilkosság!) sokszor megszabadul a mítosz szörnyű hatalmától. Mi marad akkor a mítosznak? Csak a fabula? Bizonyosan nem!

A mítosz nem más, mint a kollektív tudattalan kisugárzása, magyarázza Miloš N. Djurić. Ez kétségtelen: a mítosz azonban egyáltalán nem mindenre egyformán törvényes jelentésű, csupán általános érvényű. Ez a különbségtétel már közvetlenül magyarázza, értelmezi az ember, azaz a megszabadult ember mítosz-fogságát. A mítosz keletkezése tehát elválaszt-

hatatlan további életétől, mozgásától. A mítosz tehát dolog, tárgy. Az ember tette azzá. Az ember mégis a mítoszt mint belső, tehát tárgyatlan tartalmat tiszteli és ismeri: lénye tehát egyesül vele. Ez az egyesülés hatalmas energiájú, pattanásig feszült értelem-munka: a mítosz tárgyszerű kialakulása lehet a „kollektív tudattalan kisugárzása”.

Salome, mert költészete minden pillanatban, élete minden mozdulatában, minden szabadságában egy kötött, történetileg és gondolatilag kötött szenzibilitás, a szavak hatalmával teremti meg a hallgatás, a csönd örökös mítosz-birodalmát: a teljes mítosz-birodalom „társadalmi” felépítése a tárgyak, a mítosz tárgyainak legmélyebb összefüggése. Salome, már nevével, már egyetlen gondolatával a hallgatás mélységeinek, a csönd örvényének tárgyi bizonyítékát adja. Dolgokat teremt. Ez azonban egyetlen pillanatra sem lehet a tárgy misztifikációja.

A prédikátornak, a mítosz metafizikájának, irracionális musának és egyáltalán minden misztifikációnak el kell buknia a dolgok, a tárgyak: religiózus, sokszor megvetendő, a mára egyáltalán nem jellemző, de minden korban költészetet plántáló salomei birodalmában.

Ez a betekintés a mítosz ellentmondásába, tarthatatlanságába, mégis már közvetlenül magyarázza a mítosz gondolatát, a vér és a hús elválaszthatatlanságának beteljesülését.

Átváltozás

Dudás Kálmán

*Az újraélhető sugallatára
a rejtelem
e pillanatban forr —
mint absztrakt képen
dült idegzetem
zuhogni kezd a percek árja
és poklodig hatol:
a lényegülés örveképpen,
ahogy talált,
szobád a végtelenbe tárja.*

*Mint lombfalált
záporiramú folyóka sodra,
temetni hordja
sebes halomba
belé a hulla esteket.*

*A szó alkudni rest lehet —
nincs irgalom!
Mint langy viasz
képlékeny vagy a kényszerek
markában: neurónokkal mérheted
a változást — kibomlik az
egyetlen képlet: összeérnek
benned a kezdetek s a végek.*

Ó, távlatok zsugorodása!

Rikoltás.

*Csonkán zuhan át
a zúgó időn. S e jeltelen
átnok lesen alámerít förtelmesen
az ingoványok alvadó hínárja —*

*Micsoda ártalom találta
szíven a madarat, a madarad!
a súlytalanság pólusán — ?*

*Nemcsak a szíve, de a szárnya
is a dalának élt csupán.*

Intelem

Dudás Kálmán

*Ha elmégy, légy feledékeny!
Ne vigy magaddal semmit, kedvesem.
Hagyd itt, mit lényem mondhatatlan
sugárzásának hitt a szerelmed,
feledd e négy fal légkörét,
mit hangom rezgésszáma és
mozdulataim fénye teremtett
neked; csak neked.*

*Felejtsd el karjaim indaságát,
combjaim első dacát,
keblem irizált csúcsívét
és állhatatos erejét a szédületnek,
mely bimbó pólusából
szikrázott át a sejtjeidbe.*

*Légy feledékeny! Őrizd meg elvitt
éjjeleid nyugalmát, s a helyembe lépő
balgaságát:
ne verje föl bizalmát sóhajod,
ha két csók közt az elfelejtett
limlomért netán visszajönnél!*

Az elkötelezettség mint közvetlen reagálás

Ivan Slamnig

Az irodalom elkötelezettségéről, illetve elkötelezettségének szükségéről folyó vita feltételezi annak elismerését, hogy az irodalom lehet elkötelezett és el nem kötelezett vagy kisebb vagy nagyobb mértékben elkötelezett. Mivel azonban egyesek úgy vélik, hogy az irodalom nem lehet el nem kötelezett, valószínűleg a kifejezés kétféle értelmezéséről van szó, vagy talán arról, hogy itt homonimákkal van dolgunk.

Tapasztalatból tudom, hogy az elkötelezettségről folyó vitákban az el nem kötelezett műveket is elismerik művészi alkotásoknak, az elkötelezettség tehát, e szerint az elterjedt vélemény szerint, nem lényeges tulajdonsága a művészetnek, hanem csak valami kívánatos, amiért harcolni kell, hogy az irodalom jobb, tartalmasabb, sőt hasznosabb legyen.

Ezt gyakran úgy értelmezik, hogy az irodalomnak a társadalom általános irányított fejlődésében kell elköteleznie magát azaz az irodalomnak hasznosnak kell lennie sajátos tulajdonságain kívül is. Az ember, akit most elképzelünk, nem tagadja sem az elkötelezett, se az el nem kötelezett alkotások művészi értékét, mégis az elkötelezett művek mellett foglal állást, mert azok hasznosak lehetnek bizonyos szervezett társadalmi vállalkozásokban. Hogy néhány egyszerű példával éljünk, elkötelezett költészetnek nevezhetnénk ezek szerint azt, amely az embereket egy olyan objektum építésére ösztönözné, melyet egyébként is felépítenének; vagy azt, amely a mezőgazdaságban újfajta növények termesztését szorgalmazza, vagy egy árucikk eladását segíti elő.

Habár ez az álláspont, ha a valóságban alkalmazzák, nem akadályozza szükségszerűen nagy művészi alkotások keletkezését — felsorolhatnánk több művet, amely ilyen értelemben van elkötelezve, mégis

értékes alkotás —, gyakorlatilag rendszerint egészségtelen légkört teremt, melyben az alkotásokat megnyírbálják, átdolgozzák, megváltoztatják, „beoltják”, mégpedig éppen a művészi elemek rovására, s ennek oka az a felfogás — amely ebben az egészségtelen légkörben alakul ki —, hogy az *ilyen* elkötelezettség elválaszthatatlan magától a műtől. Különben mindig voltak alkalmi versek, alkalmi képek, alkalmi szerzemények is, amelyek egy konkrét, nyilvánvaló célt szolgáltak, mégis művészi alkotások maradtak. Az alkalmi jelleg akkor válik veszélyessé, amikor azt követelményként, értékmérőként alkalmazzák.

Ha azok, akik olyannyira kedvelik ezt a szót, s valamilyen erőteljességgel találnak benne, végül is elhagyták az elkötelezettség fentebb ismertetett értelmezését, mégsem vetik azt el teljesen, hanem más jelenségekre is alkalmazzák. Így szűkítik az elkötelezettség fogalmát — a szerző választását mint jelentéktelenséget, mellőzve — a makroszkopikus történések társadalmilag szuggesztív leírásává, mi több, a szerzőnek a saját műve szereplői iránti részvétévé enyhítik, s azt adott esetben pozitívnak fogják tekinteni.

Ha az elkötelezettség és a hozzá hasonló jelentésű szavakat így értelmezzük, aligha tarthatjuk fontosnak egy mű elemzése vagy értékelése folyamán; mint követelmény, az irodalmon kívül áll: esetleg valamilyen díjról, rendelésről vagy megvásárlásról van szó, amely meghatározott kötelezettséggel is jár.

Ily módon az elkötelezettség az alkotás egyik kevésbé fontos külsőleges ismertetőjeleként határoztuk meg. Talán nagyobb sikert érünk el, ha ennek a szónak a jelentését olyan vonatkozásban vizsgáljuk meg, amikor is egy irodalmi mű lényeges elemét képezi, azaz amikor nem is beszélhetünk költészetről, ha ugyanakkor nem beszélünk elkötelezettségről is. Az el nem kötelezettség ebben az esetben utánczást, epigonizmust, tartalmatlanságot, az élményre való képtelenség értelmében vett sikertelenséget jelentene. Az író elkötelezettsége pedig azt jelentené, hogy a maga környezetének konkrét problémáival foglalkozik, a problémák kiválasztása pedig az író belátásától, kívánságától függ — ez az ő kizárólagos joga.

Mégis úgy tetszik, hogy ennek a szónak a fentiek alapján szigorúbban körülhatárolt jelentést kell adnunk. Az irodalomban a társadalmi követelmények és a divat hatása alatt megjelenik egy alkotás, vagy akár egy egész korszak alkotó munkásságának típusa, amely allegorizál, nem riad vissza az érthetlenségtől, s egy különös, önmagába zárt, nem mindenkire vonatkozó intimitásként ábrázolt világ problémáit tárgyalja; nem vonjuk ugyan kétségbe az ilyen alkotás művésziességét, de a sajátos allegorikussággal szembehelyezzük az elkötelezettséget, s evvel a szónak végeredményben a következő jelentést adjuk: *közvetlen reagálás* azokra a problémákra, amelyeket az író mint ember a legintenzívebben él át a valóságban, melyben mindannyian élünk.

Azt hiszem, ez a jelentés nagyon is megfelelő.

Tomán László fordítása

Az írás eredetije még közöletlen; Slammig szerkesztőségünk kérésére juttatta el folyóiratunkhoz kéziratát.

Gyilkosság

Ivan Slamnig

Különös történetet mondok.

Az embernek az a benyomása, hogy vele sohasem történik sorsdöntő esemény, s hogy a barátaival sem történik soha sorsdöntő esemény. Ezért döbbsentem meg, amikor felkeresett Karlo, akit talán legjobb barátomnak tarthatok, s azt mondta, hogy megölt egy embert.

Nagyon meleg volt aznap, s én már kora reggel befüggönyöztem az ablakokat. A szobára félhomály borult. Karlo néhány pillanatig semmit sem látott. Aztán leült, felsóhajtott és elmondta az esetet.

— Tréfálsz — mondtam.

— Sajnos nem.

A szoba ugyanolyan volt, mint az előbb. Akármire is hozzányúlhatam volna, s nem láttam semmi okát, hogy bármi is megváltozzon. Csak időnként végigfutott rajtam a hideg.

— Iszol egy konyakot?

— Iszom.

Kivettem a szekrényből az üveget és a poharakat, s mindkettőnknek töltöttem.

Tekintetemet a sárgásbarna folyadékkal telt pohárcákra szegeztem, és egy pillanatra teljesen ki akartam kapcsolódni. Egy kis nyugalmat raboltam magamnak. Azt reméltem, hogy bevallja: csak tréfált.

De Karlo nem törte meg a helyzet komolyságát. A legkisebb mozdulattal sem mutatta, hogy visszavonhatná vagy enyhíthetné azt, amit az előbb mondott.

— Megöltem Marint.

Felálltam és néhány lépést tettem a besötétített szobában. A függöny szélén egy fénysugár fehérlett. Amikor ráesett a pillantásom, a külső, napfényes világ intett felém: az volt a benyomásom, hogy odakint rettenetes zajt csap a világosság. A távolban ott a tenger, de sehol sem ért véget, hanem az égboltba olvadt, mintha nagyon gyorsan párologna. Egy sűrű hűzött el a látókörömben.

Ismét végigfutott rajtam a hideg.

— Azt mondhatnám, hogy véletlenül találtam el egy követ, s hogy később félelmemben elrejtettem a hullát. De én teljes felelősséget vállalok tettemért. A lejtőn álltam, a tarkója pontosan alattam volt, fogtam egy követ, egy elég nagy, szürke, hegyes követ, egy pillanatig a tenyereim mérlegeltem, aztán elhajítottam.

Karlo egészen elsápadt, és az volt a benyomásom, hogy hányni fog.

— Nehezemre esik beszélni erről. — Hátradőlt a széken, összeszedte magát, és kihörpintette a pohárból a maradék konyakot. — Később kövekkel fedtem be, figyelmesen, mintha ráhullottak volna. Tudod, vannak helyek a parton, ahol omlik a kő. Úgy helyeztem el a köveket, mint ha egy kis lavina zúdult volna rá, úgyhogy az egész balesetnek látszik majd, ha egyszer megtalálják.

Megrezzentem.

— Ne kérdezz semmit, ne várj tőlem magyarázatot. El kellett ezt mondanom neked, hisz barátok vagyunk. A te végzeted, hogy ezt megtudd.

Amikor jött, meglehetősen indulatos volt, most azonban teljesen megnyihült. De alig észrevehetően egész testében remegett.

Míndez teljesen érthetetlen volt. Azon kaptam magam rajta, hogy egy szavát sem hiszem el, de aztán kijózanodtam: Karlo igazat mond. Őszintén elmondott mindent mint barátjának, annyit mondott, amennyit akart, mert nem volt jogom kikérdezni. Mint barátjának, hinnem kellett, hogy a gyilkosságnak megvolt az oka.

Most rögtön el kellene mennem és feljelenenem, ugye? Avval, hogy ezt mégsem teszem meg, részt vállalok a gyilkosságban, cinkosává leszek. Azzá kell lennem! Azzá kell lennem, még ha erre semmi okom sincs. Ez nem is fontos. Nem is az én dolgom, hogy az okokat kutassam. Csak az a kérdés: barátomnak tekintem-e Karlót, vagy sem. Erre a kérdésre pedig már régen megfeleltem: már rég barátomná fogadtam, akarom, hogy a barátom legyen. Ezen nem lehet változtatni. Nem is változott semmi. Az ő tette az én tettem.

Meggondoltan leültem.

Tenyeremmel az asztalra csaptam.

— Lássuk, mit lehet itt tenni. Azt mondod, hogy a holttestet nehéz megtalálni, és mindent úgy rendeztél el, hogy balesetnek látszék. Jó. Valahogy mégiscsak biztosítanod kell magad. Talán jó lenne, ha eltűnnél egy időre, amíg meglátjuk, hogy fejlődik az ügy.

— Igen, én is gondoltam már erre. De nem lenne ez magában véve is gyanús?

— Úgy kell intéznünk a dolgot, hogy ne legyen. Most, a fürdőidényben, tele van a tengerpart emberekkel. Elmész egy előkelő fürdőhelyre és nyaralsz. Fenntartod velem az összeköttetést — három

címre fogsz nekem írni. Én meg majd tájékoztatlak, mi történik itt, ha valami egyáltalán történni fog.

— Mit gondolsz, nem lenne éppolyan jó, ha itt maradnék?

— Azt hiszem, hogy nem. Annak a helynek, amelyet ajánlok, az az előnye, hogy onnan szükség esetén könnyen odébb állhatsz.

— Azt hiszed?

— Igen. Legjobb lenne, ha mindjárt indulnál is. És vagy erre a címre írnád, vagy a nagynénémére, vagy a kávéházba.

Mintha lassanként normális állapotba tért volna vissza.

— Figyelj ide. Menj haza, pihend ki magad, aludj egy kicsit, egyél valamit, jobban fogod magad érezni.

Úgy beszéltem, mintha valami betegségről lett volna szó. Amikor az ember nem is tud másképp beszélni.

— Talán majd végül megállapítod, hogy nem is ölted meg.

Majd meggyógyulsz. A szavak egy lehetetlen kört írtak le a csillár körül. De Karlo nem reagált. Felállt, elfordult, s úgy mondta ismét:

— A te végzeted, hogy ezt megtudd.

— Minden jóra fordul — bátorítottam ostobán, amikor indult.

Elment, s az én barlangomat ismét biztonságos várnak éreztem.

De a borzongás mind mélyebben hatol belém, s én magamon kívül vagyok: el akarom hitetni magammal, hogy rémeket láttam. De aztán megpillantom Karlót az utcán, amint kilép a kapumon.

Most átmege a kocsiján és eltűnik.

H.

Mindemellett el is komorodtam: hát kellett ez nekem? Miért történt meg ez velem? Miért pont nekem jutott osztályrészül az a szerencsétlenség, hogy a barátom embert ölt?

Amikor eszembe jutott, hogy mindez csak viszonylag, közvetve érint, s hogy nem én öltem embert, megnyugodtam valamennyire. Karlo biztosan rosszabbul érzi magát. Hát persze, én mégsem vagyok egészen belekeverve ebbe az ügybe. Legalábbis nem annyira, mint ő. S lelkiismeret-furdalásom sincs. Elvégre én senkit sem gyilkoltam meg.

Elhatároztam, hogy az egészet elmondom barátaimnak, közös barátainknak. Szemrehányást tettem magamnak, hogy legfőbb célom: megosztani másokkal a vállamra nehezedő terhet. De az is igaz, hogy több szem többet lát, s négyen könnyebben találunk valamilyen megoldást. Biztosan.

Arra nem is gondolok, hogy hármuk közül valamelyiknek más lehet a véleménye, hogy például azt gondolja: a gyilkosság gyilkosság, s a tettét fel kell jelenteni. Mi kipróbált, hűséges, igazi barátok vagyunk. Nem kételkedtem álláspontjukban.

A kávéházban szoktunk találkozni, a kávéház teraszán, ahonnan a térre látni, a tér végén pedig a kikötőre és egy-egy hajókéményre. Éjjel fények úsznak, lebegnek ott. Már régóta találkozunk ezen a helyen; néhányan, a bennszülöttek, már gimnáziumi éveink óta. A többiek egyetemi tanulmányaik idején csatlakoztak hozzánk, de ez is régen volt,

régen, régen. Most már orvosok vagyunk, mérnökök, tanárok; múzeumokban, vállalatokban, iskolákban, egészségügyi állomásokon dolgozunk, lapoknál helyezkedünk el. Házasságkötés előtt állunk, vagy már családot is alapítottunk.

S ezért tartom természetes dolognak, hogy este hármukat ott találtam az asztalnál, a terasz sarkában. Ott van a kávéház zászlórúdja, s rajta valami furcsa lobogó.

És én, én elmondtam nekik, miről van szó.

Büszkén állapítottam meg, hogy Karlo egyiküknek sem mondott semmit. Mindaz, amit tőlem hallanak, valahogy nem is fontos, mivel ők többen vannak, s másodkézből értesülnek az esetről. Úgy érzem. Hármán vannak, s mindegyikükre csak egyharmada jut hozzájuk intézett szavaim szörnyűségének. Szinte tudományosan fogják fel a dolgokat. Azért jöttünk össze, hogy beszélgessünk. Naponta szoktunk találkozni, de egész biztos, hogy legalább minden héten. Mindenféléről szó esik, az a fő, hogy együtt legyünk. Nézzük a teret magunk előtt, a hajók fényeit figyeljük, már amennyire észrevehető, és beszélgetünk, fecse-günk, mellékes dolgokról vitatkozunk hosszasan, habár egyikünk sem ért különösen hozzájuk.

Azt, amit én most elmondok, mindannyian elfogadják a beszélgetés témájául, mint amiről beszélgetni lehet, sőt amiről beszélni kell, mivelhogy azért vagyunk itt. Természetessé válik, hogy találgatásokba bocsátkozunk a részleteket illetően, keressük Karlo tettének okait. Ez már magától jön. Amikor Karlo nekem az egészet elmondta, az okok nem is látszottak fontosnak, most azonban értem, világos előttem, hogy barátaim meg akarják magyarázni azt, ami a legérdekesebb — a gyilkosság okait, valamint hátterét.

Az első feltevés természetesen a féltékenység.

III.

— Mindent értek — mondta barátom. — Én hosszabb idő óta ismerem Karlót, mint ti. Ha jobban meggondolom, már kezdettől fogva ismerem. Egyidősek vagyunk, ugyanabban a helységben születtünk. Együtt jártunk elemibe. Régóta ismerem. Ismerem a családját is. Még abból az időből, mielőtt szétszóródott.

— Ha a szülőhelyemre gondolok, úgy érzem, egy álomra gondolok, egy álombeli helyre. Mint amikor a szerelmes kamasz arra gondol, hogy álmainak tündérére egy távoli, szépséges, isteni helyre viszi. Olyan az a hely is. Valami, ami egyáltalán nem is létezik. Mégis, valamilyenre valószínűs — mint az álom is. Fehér házak csoportja, háttérben a hegy, odafönt meg kéklik az égbolt . . . Lent a tenger, a zafírkék tenger. Egy kirándulásról visszatérőben, a kikötőbe tartasz kis fehér hajódon.

— A helységnek nevetségesen kevés lakosa van, s minden évben kevesebb. Már én sem vagyok ott. De akkor régen ez egy egész kis világ volt, amelyről azt hittük, hogy mind nagyobb és nagyobb lesz. Mindannyiunknak az volt a meggyőződése, hogy a mi helységünk egy

nap világvárossá válik. Ezt oly természetesnek tartottuk, mint amilyen természetes volt, hogy mi mindannyian felnőtt emberek leszünk.

— Együtt másztuk a környező hegyeket, együtt fürödtünk, úsztunk az öblökben. Valóban, mintha Árkádiában lettünk volna, s csak néha merül fel bennem a gyanú: hátha mindez nem is volt igaz. Összeverődünk, hogy megvárjuk a kikötőbe befutó hajókat. S minden alkalommal idősebbek voltunk: egyszer mint gyerekek rohantunk a rivára, sivalkodtunk, és azon civakodtunk, hányféle hajó van, s mi mindennek kell lennie egy igazi hajón. Legközelebb már legénykéek beszélgettek félig-meddig tudományosan a hajók lámpáiról, a szelekről és a hullámok fajtáiról. Később itt találkoztak a legények és a lányok, tréfálkoztak, s koraérett találkákat beszéltek meg a kis fenyevesekben.

— Karlo a helység egyik legtekintélyesebb családjának a tagja volt. A helység néhány legismertebb vezetékneve közül ő viselte az egyiket. A lány a másikat. Ezért aztán egész természetes dolognak számított, hogy ők ketten összekerülnek. A lány fiatalabb volt — ez is hozzájárult a dologhoz —, s már tudta is, hogy Karlóé. Emlékszem, a lány nem viselt copfokat, mint a többi lány, hanem hosszú haja egyetlen vastag fonatban hullott a vállára. Törékeny termetű volt, szépnek tartottuk, s mindannyian kívántuk. Ezen senki sem botránkozott meg.

— De a lány Karlóé volt. Családjuk kettejükhez fűzte az egyesülés reményét. Végül: ők ketten csakis egymáshoz valóak voltak. Együtt jártak. A lány sötétkék bársonyruhában, nagy fehér masnival a hajában, a fiú pedig fehér burett tengerészruhában. Ezt mindenki természetesnek tartotta.

— Ahogy a hajóvárás vagy a mi barangolásaink fejlődtek, úgy fejlődött az ő viszonyuk is. Valójában mindig egyforma volt, de mindig magasabb fokra emelkedett. Amikor fent a dombon a szent Vinko templom előtti kerítésen ültünk, s elmondtuk egymásnak titkainkat, mindenki előtt világos volt, hogy ha csókokról van szó, Karlo kijelenti: ő már megcsókolta Silvát. Erre joga volt.

— Ott ültünk hát fent a kerítésen, és lóbáltuk a lábunkat. Gyermekkorunk fehér kerítése! Csak férfiak részére! Lányok csak kivételes esetben jöhettek közénk. S ha odajöttek, ritkán csatlakoztak hozzánk, s nem is maradtak sokáig a kikövezett udvaron.

— Rövid nadrágban ültünk, mindenki a maga helyén, s amikor megpillantottunk egy hajót, siettünk a kikötőbe, hogy megvárjuk. Ez egyúttal különös vállalkozás is volt: időre odaérni a rivára, ahol véget ért férfiúi magányunk, de ahol még mindig nem oszlottunk párokra: még ott is megmaradtak a lányok külön csoportban és a fiúk is külön csoportban, s a két csoport összetartozott. A párokra oszlás is természetes módon ment végbe, de mintha minden esetben új, egyéni megoldással történt volna.

— Odatartoztunk hát Karlo meg én. Őt mindig nagyra becsülték a társaságunkban, habár nem volt se különösen erős, se ügyes. Nem állítom, hogy akkoriban pontosan fel tudta mérni értelmi képességeit. Azt se mondhatnám, hogy az ő helyzete társaságunkban okosságának elismerésén alapult volna. Ha egyoldalú akarnék lenni, akkor azt mondanám, hogy családja miatt tisztelték. Mi is éreztük a családok közötti szakadékot. De nem merem állítani, hogy ez a teljes igazság. Volt benne

valami vonzó, mondhatnám, finomságával különbözött tőlünk. Mi erősebbek voltunk nála, jobban úsztunk, magasabbak voltunk — s ez nagyon fontos volt —, és mindent tudtunk a hajókról s a halászatról, azt is, amit ő nem tudott. De amit ő tudott, azt közülünk senki sem tudta, s a viselkedése, magatartása is más volt, mint a miénk, s talán azért... Ő kivétel volt, érdekesség... Egyébként jól úszott... De nem ezért, hanem a családok megosztása miatt becsültük — ez áll a legközelebb az igazsághoz. Vagy a hangja miatt, vagy azért, mert beteges volt. Persze egy csekélység miatt is sírva fakadt, vagy, isten tudja, miért, dühbe gurult. Mi azonban nem csillapítottuk. S ahogy a családja tünedezett, úgy vesztett ő is jelentőségéből...

— Ti mindezt nem mondtátok volna el, ugye? Nem mondtam volna el én se. Jó fiú volt, nem tanult rosszul, végeredményben ő diplomált közülünk elsőnek, ugye. És általában véve, nem ment rosszul a sora. De érezte, hogy gyenge, hogy különbözik a többiektől. Meg kell értenetek egy dolgot: a régi világban ő lett volna a helység első embere, tehát a világ első embere. Szóba se jöhetett volna, hogy elmenjen onnan, eszébe se jutott volna, hogy az élet abban a helységben nem teljes értékű. Az élet ott ugyanis nem volt többé teljes értékű, s ő ezt megérezte. Ha a családja nem pusztul el, őt túlságosan erős és túlságosan végleges kötelekék fűzték volna ehhez a helységhez és világához, s nem is gondolhatott volna arra, hogy a helységen kívül keresse a megoldást. De mivel megtörtént, ami megtörtént... Egy dologgal legyünk tisztában: neki ma is meglenne ott a helye, amely többé-kevésbé jó is lenne, s könnyen megszerezhetné volna. Az élete ott még ma is biztosítva volna. De — és ez fontos — nem volna teljes értékű is.

— És így mi történik? A városba megy, egyetemre iratkozik, és a városban marad. De állandóan összeköttetésben áll Silvával. Látjátok: a családok nem hagyják magukat. Mindkét család le van sújtva, de nem mond le a régi dicsőségről. Mindig van ott étel-ital, mindenkit egyaránt megvendégelnek. Ismeritek már azokat a meséket — az „alkony” és a többi humbug. Hát igen. Ezek szerint ők ketten még mindig egymáshoz tartoznak — most már szinte jegyeseknek tekintik őket. De Karlo gyengének érzi magát, a szél keresztülfúj a ruháján és a csontjain.

— Ti tudjátok, hogy vonzza ez a város annak a vidéknek a lakosait. Egészen természetes, hogy a lány is ide jött. Egyetemre iratkozott. És hát — hozzá is jött. Hozzátartozói hosszú leveleket írtak Karlónak mint fiuknak és vejüknek, persze. Nyugodtak, mert tudják, hogy ő mindenről gondoskodni fog, szobát talál lányuknak, menzát, egyebet. És az ő anyja is úgy írt leveleiben Silváról, mint a lányáról és jövődő menyéről. És egyáltalán — ők ketten még mindig a régiek — egymásnak szánták őket.

— De mi lett a lányból? Mindketten elszegényedtek, ez igaz, de a lány fiatalabb, jól fejlett, izlésesen öltözködik, rajong a városért, közkedvelt, tetszik neki, hogy mások megnézik. Hát bizony isten, nem megvetni való, ismeritek mindannyian. Ha csak eszembe jut, milyen tökéletes a teste! Mindnyájan megfordultunk utána.

— És az is Karlóé. Természetes dolog. Együtt járnak, együtt étkeznek a menzán, a fiú szobájában gyakran együtt találod őket, való-

színüleg együtt is alszanak. Egy ilyen remek nő az övé. Joga van rá. Többek között a régi dicsőség alapján is.

— De hát el lehet-e képzelni, hogy egy ilyen csinos lánynak senki se udvaroljon? Sokan voltak, akik Karlót majdnem a testvérüknek tekintették, rokonuknak, vagy — ami közelebb áll az igazsághoz — régi ismerősüknek, földinek. És ezek közül kiválik egy — Marin —, és udvarol Silvának. A lány fogadja az udvarlást. Én nem tudok semmit, de szemmel látható, hogy Silvának tetszik Marin. Mindannyian tudjuk, hogy a lányok nehezen tudnak ellenállni az udvarlásnak. Különösen egy olyan forróvérű legénynek, mint Marin. A lány tetszik Marinnak, Marin tetszik a lánynak. Semmi mást nem mondok. Vagy ha mondanék, akkor azt mondanám, hogy Silva és Marin közt nem volt semmi. Csak egy finom, tiszta szerelem. Tudjátok, mire gondolok. Marin se bukott a lányra csak úgy, Silva sem viselkedett úgy, hogy: „csak egy kis kalandunk lesz, s aztán isten veled!”. Marin figyelmes volt iránta, Karlo iránt pedig fair. De — hangsúlyozom — a lány szinte újjászületett, ha meglátta.

— Ezek után érthető, hogy Karlo súlyos lelkiállapotba került. Előszörban érezte, hogy nem érdemli meg Silvát. FigyeljeteK ide, én meg szeretném magyarázni a lelkében végbement változásokat, nem akarom azt mondani, hogy a lány nem illett hozzá, hogy ő mint férfi gyengébb Silvánál, vagy ehhez hasonlót. Silva mindenképpen hozzáillő lány. Karlo azonban lelke mélyén így vélekedett: Itt van ő, itt vagyok én. Milyen alapon tartozunk mi össze, hogy élhetek én vele, egy ilyen csinos lánnyal? A családok közötti iratlan egyezség alapján, amely valaha régen, régen, a háború előtt jött létre. Ő tehát hozzám tartozik. Hozzám? Fenéket hozzám. Családom sarjához tartozik mint egy másik család sarja. Ha nem így volna, isten tudja, kié volna. Íme, hogy viselkedik itt a városban. Talán Mariné volna.

— De van őbenne valami más is. Ő valamiképp még mindig nemzetségéhez tartozik. Tehát őriznie kell családját, szóval közösségét Silvával. Ha így folytatjuk, az se lesz fontos, szereti-e a lányt. (Annál rosszabb, ha szereti.) Kész dolognak veszi kapcsolatukat — s mint ilyen, ez a kapcsolat tiszta is —, és védekezni készül. Normális, hogy védekezzen, nem igaz? Végeredményben miért mondana le róla, hogyha minden rendben van?

— De hogy készüljön fel a védelemre? Talán növelje vonzóerejét? Szó sem lehet róla. (Hiszen az ő kapcsolatuk nem is ezen alapul.)

— Rögtön az a gondolat támad benne, hogy erőszakkal kell védekeznie. Ezt a gondolatot helyezi mindenek fölé. Miért? Mert képtelen erőszakhoz folyamodni. Képtelen egy nagy, határozott és undorító tette. Nem az a fajta. S épp ezért körültekintően készíti tervét, meggyőzi saját magát, és erőszakot követel el önmagán. Azért kell ezt megtennie, mert az egész nem tetszik neki. Evvel bizonyítja be képességét az önmegtartóztatásra, evvel bizonyítja be lelkierését. Mert megölni egy embert — ez távol áll tőle. Ez szóba se jöhet. Ez olyan idegen tőle, hogy nem élné túl. Úgy fogja fel az ügyet, mint egy számtanfeladatot. Ez visszataszító, undorító, de meg kell tennie, és épp ezért. Értitek? És így készíti el haditervét, s azt egész részletesen dolgozza ki.

— És akkor megöli Marint.

IV.

— Én nem ismerem Karlót oly régóta — mondta másik barátom. — Azóta ismerem, amióta egyetemen vagyunk, s azóta majdnem állandóan vele voltam. Beiratkozáskor együtt álltunk sorban, ugyanarra a csoportra iratkoztunk, ugyanazokra a gyakorlatokra jártunk, ugyanazon a menzán étkeztünk, sőt elég hosszú ideig közös szobában is laktunk.

— Mit mondtam, nem ismerem gyerekkora óta, nem is voltam szülőhelyén. Tudom, hogy az itt van valahol délen. Igaz, egyszer hajórol láttam, sőt le is szálltam, s egy kikötői kocsmában szendvicseket ettem — de nekem az a hely nem Arkádia. Kis tenger melléki helység, mint a többi, talán piszkosabb és szegényebb a többinél, talán nevezetesegek is vannak a környékén — emberi arcokra hasonlító sziklákra emlékszem —, végeredményben azonban semmi különös. Magát Karlót nem tekintettem dzsentrinek. Inkább éppolyannak láttam, mint minden más vidéki egyetemistát, rosszul tápláltak, szegénynek. Hogy őszinte legyek, jelentéktelennek is. Igen, jelentéktelennek. Én jobb viszonyban voltam vele, mint a többiek, de társaságunk nem becsülte különösképpen.

— És most Silváról kell beszélnem. Őt sem ismerem gyerekkora óta, de erre sohasem gondoltam. Mindig olyannak fogadtam el, amilyen, nem akartam se kislánynak elképzelni, mint az a barátunk, aki valójában első áldozós fényképéről ismeri. Nekem ő mindig a jelenben volt, s meg kell mondanom, hogy csinos lány, akit mindannyian — tudniillik azok a fiúk, akik a mi csoportunkon voltak az egyetemen — megkívánhattunk, sőt sokan meg is kívántunk.

— Nem tudom, kivált-e ebben valaki közülünk. Egy sem. Marin is udvarolt neki egy kicsit, de nem volt ő az egyetlen — például én is udvaroltam neki. Mindez nem volt különösképpen fontos, és azt hiszem, Karlónak nem volt különös oka, hogy féltékeny legyen Marinra s ezért megölje, és nem is ölte meg, s ezt a meggyőződésemet az is alátámasztja, hogy ma délután láttam Marint.

— Együtt éltem vele, Karlo is velünk volt, és jól ismerem. Gyakran együtt is tanultunk — mind a hárman: Silva, ő és én. Még most is emlékszem: paleográfiát tanultunk, Karlo meg akart bennünket előzni, s már felkészülten jött el tanulni. S akkor idegesen magyarázott, zavarba jött, nem lehetett megérteni. Ha egy nehéz sorhoz értünk, kijelentette, hogy ő el tudja olvasni, s aztán kérte magát. Szerette, ha Silva kérlete, s azt is szerette, ha mi kéreltük. Silva mindig korrekt és türelmes volt iránta. Ha kettejűnkre gondolok, az a benyomásom, hogy Silva szerette őt. Silva csinos lány volt, s azt szerethette volna, akit akar, de ő, azt hiszem, épp Karlót szerette. Tulajdonképpen nem tudom, lehetett-e valamilyen más oka. Talán megsajnálta, de ez nem lehetett a végső ok. Nem bocsátkozom a részletekbe, s csak annyit mondok: egyszerűen szerette.

— Karlo volt az ő esete. Nem is törődünk vele sokat. Nem volt különösen érdekes. Gyöngé volt, sápadt, és senki sem méltatta volna figyelemre, ha nem jár Silvával. A lány volt az egyetlen kapcsolata a világgal. Mert ügyetlen volt és erőtlen. Nem mondom, hogy teljesen

tehetségtelen volt, okos volt, egy kis intuíciója is volt, de gyorsan elfáradt, fejfájásra panaszkodott, fizikailag gyenge, rosszul öltözött, borotvátlan, piszkos volt. Szóval róla külön senki se beszélt volna. De Silva támogatta. Elsősorban avval, hogy — csinos lány — vele jár. Mindjárt lett valaki, rögtön beszélni kellett róla. Ha Silvát valaki zsúrra akarta hívni, róla sem felejtkezhetett el. Amint mondtam, Silva avval támogatta, hogy a maga sorsát az övéhez fűzte. Én azt hiszem, másban is segítette. A szobáját takarította, ha megbukott, bátorította, tanult vele — én mindezt tudom, mert együtt laktam Karlóval. Az én szememben is fontosabbnak tetszett, ha Silva is ott volt, izlésesen felöltözve, jószagúan, telt, szép alakjával. Silva vette rá, hogy megnyiratkozzon, borotválkozzon, foltozta az ingeit, sőt néha ki is mosta őket, gyakran pedig, gyenge pillanataiban, amikor nyomott volt a hangulata, szórakoztatta is.

— Karlo mégis lehetetlenül viselkedett vele szemben. Tudjátok, mire gondolok, amikor azt mondom: lehetetlenül: szemrehányásokat tett neki, úgy viselkedett, mint egy elkényeztetett és sértődött gyerek, elkergette, aztán arra kényszerítette, hogy vele legyen, szidta, sértette. S ebben nem ismert határt.

— Mindig féltem, hogy ebből egyszer baj lesz. Én már százszor a pokolba küldtem volna. Silva nem. Ő százszázalékosan türelmes volt. Mondtam már, hogy valószínűleg igazán szerette. Mégsem volt elvalkult, s látta a helyzetet. Ha mást nem, azt láthatta, hogy először őt hívják meg társaságba, s csak aztán Karlót, mint aki elkerülhetetlen. Sőt ha részegek voltak, megmondták neki, hogy hagyja Karlót a fenébe, de ő ezt észre sem akarta venni, úgy tett, mintha ez túlságosan szabad tréfa lett volna. Fair volt vele szemben, kétségbeejtően fair. De mindent értett, megértette, hogy ő a mindene, s hogy Karlo egy neurotikus szándékosságával kínozza. Én csodáltam őt. De az világos volt, hogy ez nem tarthat örökké. Silvának sokkal figyelmesebbnek kellett lennie iránta, mint mások iránt. Sőt nem is volt szabad normálisan viselkednie. Mert minden normális viselkedés viszonyuk reális felméréséhez és szakításhoz vezetett volna, vagy legalábbis súlyos csapást jelentett volna Karlónak. Megesik, hogy mindannyian normálisan viselkedünk, a méltóságteljesség és ironia között. Silvának éreznie kellett, hogy viselkedése erőltetett. S épp azért, mert mindez oly sokáig tartott, arra gondolok, hogy valóban szerette. De egyszer el kellett jönnie a gyengeség pillanatának, amikor megmondja neki, amit az emberek egymásnak mondani szoktak. Ez elkerülhetetlen volt, csak idő kérdése, még ha évekig húzódott is el.

— Az én véleményem különbözik mindattól, amit eddig mondtatok. Hogy összefoglaljam: Karlo teljesen Silvától függ, fészket rak a lány hajában. Állandóan az a gyanúja, hogy nem kell Silvának, s viselkedésével próbára teszi a lányt. De egész idő alatt tudatában van, hogy Silva neki az egész világot jelenti. Ő persze mélységesen gyűlöli Silvát: gyűlöli amiatt, aminek beteges álmaiban képzeli.

— És mi történik? Az, ami már régen megtörténhetett volna. Silva mond neki valami szokatlant, de igazat. Semmi különöset. De már meguntta. Egy súlyos sértésre Silva egy apró igazsággal vág vissza, vagy csak az igazság árnyékával. Például: „Azt mondd, hogy össze akarlak

veszíteni Kazimirral. Pedig magad is tudod, hogy nélkülem sohasem kerülhettél volna a társaságába." Vagy ehhez hasonlóval. Semmi különös az egész.

— Tehát egy csekélység, de ettől összedől az épület. Most is világos, ami kezdettől fogva világos volt. Silva tisztán látja a helyzetet, s tudja, hogy ez a valóság: Karlo jelentéktelen vagy alig jelentékeny asztenikus, akire fel se figyelne senki, s ő eddig türelmes volt, túlszámolt türelmes.

— Mi megy végbe ezalatt Karlóban? Mit érez ő egyáltalán Silva iránt? Igazi érzései — a kisebbségérzés igen erőteljes érzésén kívül — nincsenek is. Illetve vannak, de azok nem befolyásolják különösképpen cselekedeteit. Cselekedeteit elferdült értelmének dohos sejtjeiben gondolja ki. Mindent méricskél, számon tart, s eközben minden rossz többet nyom a latban. Ha van benne egy kis szerelem — s tudjuk, mi a szerelem, a szerelem mindenek ellenére —, akkor az csak a tudata alatt van. De ez — ez csapás. Kisebbségérzésének tudata mindjárt felkelt benne egy érzést vagy egy érzés látszatát. Ez pedig a gyűlölet. Egy apró, jelentéktelen megjegyzésről van szó, melyet Silva tett, de ez a megjegyzés a kétségbeesés sötétségébe veti, s ő bosszút áll — megöli Silvát.

— Igen, megöli. Nem Marint ölte meg. Feri ezt valószínűleg félreértette, vagy maga Karlo akarta félrevezetni. Ez az én véleményem, együtt éltem velük, s állandóan vártam ezt. Tudtam, hogy a robbanás rettenetes lesz. Nem hittem, hogy ilyen szörnyűséges lesz, de tudtam, hogy elkerülhetetlen.

— Épp aznap láttam őket, valószínűleg az előtt az esemény előtt. Marin is velük volt, de elvált tőlük, mielőtt a hegyfok felé indultak. Ha jól meggondolom, mintha akkor valami balsejtelmem támadt volna. Persze támadt is, habár nem találtam semmi különösöt abban, hogy a kőbánya felé sétálnak.

V.

Egy hajó árboclámpája úgy forgott, mintha az éjszakát kavarná. Kávéházi beszélgetésünk után hazafelé tartottam. Az a borzongás, amit Karlo tette idézett elő bennem, mindjobban csökkent. Miután a társaságban megtárgyaltuk az ügyet, már kevésbé fontosnak tekintettem. Különben meg, talán valóban rosszul értettem. S most már mindez a múltba tartozott, emlék volt, s nem való, éppúgy, mint Mirko szülőhelye. Isten tudja, mit is mondott nekem Karlo. Talán mindaz csak rémlátás volt, talán rosszul értettem. Persze, persze, most már egyetlen részletre sem tudok visszaemlékezni. Talán nem is Marint ölte meg, hanem Silvát. Vagy nem is ölt meg senkit. Mindez egy beszélgetés rekonstrukcióján alapult, s az hibás is lehetett egészében véve vagy részleteiben. Az éjszaka lassan úrrá lett rajtam. Míg a kökörtő mellett haladtam el, a füst és a gőz szagát éreztem. S ez most valahogy megnyugtatótt. Másra gondoltam: a holnapi napra és ehhez hasonlókra.

De amikor befordultam az utcámba, kapum előtt egy árnyalakot pillantottam meg, s rögtön felismertem benne Karlót. Ennek, magában

véve, nem kellett semmit jelentenie: de amikor megláttam, már tudtam, hogy minden igaz.

— Nem utaztál el? — volt első kérdésem, amikor közelébe értem.

— Úgy éreztem, hogy nem kell elutaznom. Még nem kell. Vagy egyszerűen nem tudtam elmenni.

— Menjünk fel hozzám — mondtam, s kinyitottam a kaput. Amikor szobámba értünk, ismét konyakkal kínáltam. Ezúttal kissé untatott a jelenléte.

— Látni kívántalak — mondta Karlo. — Nem volt rá különösebb okom, hogy eljöjjek. Csak eljöttem, tudod.

— Nem is kell ahhoz különös ok, hogy meglátogass — mondtam. Aztán meg akartam említeni a mostani különös helyzetet, de meggondoltam magam. Amíg ő nem szól róla, az addig nem is létezik. Ezt akkor világosan éreztem. De nem kellett sokáig várnom.

— Azt fogod mondani, hogy bánt a lelkiismeretem — szolt. Pedig csak nem tudok egyedül lenni.

Elkezdte tehát. Felébredt a kíváncsiságom. Egész este találgattunk, s most ő itt van, és személyesen adhat felvilágosítást.

— Silva miatt, ugye?

— Silva! Először is rá kell gondolni, ugye? Röhögnöm kell! Hát nem értik az emberek, hogy gyermekkorra óta ismerem, s már egészen megszoktam? Azt mondják, csinos, de én már oly régóta ismerem, s oly régóta szeretjük egymást, hogy én azt észre sem veszem. Nem rossz lány ő, nem is unom, mint ahogy a húgát sem unja az ember, de a legkevésbé sem izgatna, ha valamelyik barátunk, akinek tetszik, átvinné tőlem.

— Hát akkor miért... akkor miért történt meg az?

— Ha nem féltékenységről van szó, akkor az egész tökéletesen érthetetlen, ugye? Eszedbe sem jutott arra gondolni, hogy én azt úgy tettem meg, mintha kötelességemet teljesíteném. Hát az emberek nem szoktak gyilkolni?

Beszéd tárgyunk kísértetiesen eltért a helyzettől: két barát, este, egy pohárka konyak mellett gyilkosságról beszélget, amelyet egyikük elkövetett.

— Sétáltunk, s Marin szüntelenül gyötört — folytatta Karlo. — Jó alkalomnak láttam ezt, hogy lerázzam Silvát, s az volt a szándékom, hogy egy kissé körül sétáljuk a hegyet. De Marintól nem lehet megszabadulni. Dühömben ellent mondtam neki, vitába bocsátkoztunk, s én nem is gondoltam arra, milyen ostoba ő. Kezdetből fogva iszonyodtam tőle, már azóta, amikor katonai előképzésen megismerkedtünk. Undorító volt, ahogy dohányzott, az örökké nyálás szája, a fontoskodása, butasága, de mindenekfelett, hogy úgy tudja az embert untatni. A legvisszataszítóbb az volt, hogy örökké be akarta magát hízelegni, de amint alkalma adódott, gyalázott, azt hiszem, legszívesebben kerékbe tört volna, ha megteheti. De az én helyzetem a társaságban jobb volt, mint az övé, s ő általam akart sikert elérni, vagy valami hasonló lehetett. Kétségességére néha megbénított, s önmagam előtt is ostobának látszottam tehetetlen dühömben: nem tudok védekezni ellene, ahogy

kellene, mert nem az én fajtám, s ha szó nélkül tűröm undok sértégetéseit, mérgemben önmagamot emésztem.

— Akkor este elég rendesen viselkedett, de amint elhagytuk a várost, nyaggatni kezdett. Hangoskodott, alakoskodott, ki akart oktatni, végül lement a tengerpartra, s onnan traktált. Valami marhasággal a tengerről, az élet forrásáról, amit olvasókönyvekből szedhetett. Már torkig voltam vele, s odamondtam neki valami sértőt, de nem súlyosan sértőt.

— Egyszerre patetikusan megkomolyodott, az ajka még nyálasabb lett, csak úgy ontotta az ostobaságokat, sértéseket, még azt is a fejemre olvasta, hogy habár én diplomáltam, s ő még nem, mégis többet keres nálam, és mindig többet is fog keresni, és mindig jobb női lesznek és jelentősebb barátai, és ehhez hasonló marhaságokat. Nem tudtam szembezállni vele, nem volt mivel. Elfogott a vágy, hogy kikapcsoljam, mint egy rádiót. Aztán mindjárt eszembe jutott, hogy az embereket a törvény alapján ölik meg, ha ezt jónak tartják. Hát nem lenne-e jó, ha ez itt nem létezne? Úrrá lett rajtam a vágy, hogy megsemmisítsem.

Mindketten a konyakos poharak után nyúltunk, s nekem úgy rémlett, hogy szemrehányó tekintettel néz rám, mert más okok jutottak eszembe. Odakint puhán és elnyújtva felbűgött egy hajókürt.

— Itt az ideje, hogy menjek — mondta Karlo s felállt. — Te még mindig azt tartod, hogy el kellene utaznom, ugye? — kérdezte végül. — Úgy is lesz. Holnap hajnalban az expresszjáratral megyek. Ez leg-alább kijózanít. Írj, jegyezd fel a szállodám címét.

Papírt és ceruzát kerítettem.

— Neked megvan az én címem? — kérdeztem.

— Meg.

Elment. Megvártam, míg becsapódott a kapu. Aztán lefeküdtem, különösképpen igen gyorsan aludtam el, de egész éjszaka lidércnyomás kínozott. A nagy Fekete Hajóról álmodtam, a hajó magas fekete orráról, amely közeledik felém, felmagasodik előttem, én csak mereven állok, de soha el nem ér.

VI.

Le-fel járkáltunk a kávéház és egy színpalcoszerű fasor között. Mair-nem a kikötőig jutottunk, melyben a hajók brontosaurusként álldogáltak, de tudtuk, mikor kell visszafordulnunk a kávéház és a város ormótlan házai felé.

Először csak egyikünk indult el, s mielőtt megfordulhatott volna, már nyomában volt a második, s lassan összegyűlt az egész társaság, legalábbis nagvobb része. Még néhány kört tettünk, mindenki mindenkivel beszélt, vagy mindenki mindenkivel hallgatott, s amikor a korzó elréptelenedett, mindannyian a kávéházba siettünk, s ugyanannál az asztalnál telepedtünk le.

Beszélgettünk valamiről ami épp eszünkbe jutott — egy hajóról, egy nőről, az atombombákról vagy a tetoválásról. És akkor, amikor már mindnyájan összejöttünk a kávéházban, kissé fáradtan és oltalomkere-

sően, én megemlítettem, hogy találkoztam Karlóval. Arról kezdtem beszélni, amit Karlo nekem mondott, de mintha a falaknak beszéltem volna. A társaság figyelmét valami érdekesebb kötötte le. Azt, hogy én Karlóval voltam, nem tartották fontosnak. Így csak egyike voltam azoknak, akik beszélgetnek, de más jutott szóhoz.

— Én Karlo meséjénél maradnék — mondta —, a gyilkosságról szóló mesénél. Nem figyeltetek fel arra, amit a kőbányáról mondott? A hegyfok déli részén egyes helyeken a sziklák a tenger felé omlanak, s ha valakit ott a kövek alatt képzelünk el, az egy természetes temetésre emlékeztet. S most próbáljuk beleélni magunkat Karlo lelki-állapotába.

— Mi ketten gyakran hosszú sétákat tettünk és közben beszélgetünk: én ismerem az ő filozófiáját. Nem akarom hosszú lére eresztelni, de körülbelül erről van szó: minden embernek keresnie kell a maga mélységes boldogságát. Ez az ő kifejezése: mélységes boldogság. A boldogságnak vannak társadalmi normái, mondotta Karlo, és általuk mindenki boldog lehet. Ezek a normák tulajdonképpen az élet megállapodottságát feltételezik. Az élet dinamikájában az ember csak a jövőben létezhet, csak ebben a vonatkozásban lehet boldog. Tekintettel az élet expanziójára — e az ő kifejezése —, mindenki megtalálja a maga helyét. Egyesek benne élnek az expanzióban, egyéni életcéljuk ennek az expanzióknak az aktívája, másoknak célja az eltűnés, az önmegsemmisítés. Ők szolgáltatnak példát arra, milyenek nem kell lenni. Vagy valami ehhez hasonló.

— Főlöszleg hangsúlyoznom, hogy ő azoknak a csoportjába sorolta örmagát, akiknek az önmegsemmisítés a célja. Világos, hogy egy ilyen filozófia, önmagának ilyen értelmezése nem tehetette derüssé. Nem mondhatni, hogy ez a filozófia egyenesen az öngyilkosságba kergette, mert minden mindegy, állította, a személyiség önmagában véve nem hajlamos se erre, se arra, mégis van valami értelme a nyugodt eltűnésnek. Ha a mélységes boldogság végeredményben az élet általános expanziójával összhangban lévő cselekvést jelent, akkor annak az öngyilkossága, aki az önmegsemmisítésre van eleve elrendelve, a mélységes boldogság keresését jelenti.

— Ez természetesen úgy hangzott, mint egy idiotizmus, s ő is nevetett rajta, de napról napra így gondolkodni, meggyőzni önmagát ennek értelmességéről... S ezek után Feri meséje...

(Micsoda mese? — gondoltam én. Hisz én a való igazat mondtam el nektek, azt, amit tőle hallottam.)

— ...szerintem pontosan beleillik ebbe a keretbe. Valami természetes van abban: kihívni valakit, hogy köveket zúdítson rád, megöljön és eltemessen. Ilyen halált kívánhatott magának Karlo. Kívánta is, sőt kitervezte, s mindaz, amit Ferinek mondott, rá magára vonatkozott, eltervezett öngyilkosságára. Az, hogy mindaz a hegyes kövekkel, a kőomlással és a hulla betemetésével véletlenül történt, az nem más, mint egy véletlen balesetnek látszó öngyilkosság kitervezése.

Egy kis szellő kerekedett, meglöbögatta a zászlót a hátunk mögött, s felcapta a terítőt az asztalunkon. Gorazd megigazította, felállította a feldőlt poharat, s ezt mondta:

— Ezek a találkozások nagyon érdekesek, de mindez mit sem ér, mig nem beszélünk magával Karlóval. Ezáltal értékes adatokra tennék szert, mi több, talán épp azokra az adatokra is, amelyek nélkül nem lehetünk meg.

— De én láttam Karlót tegnap este, kevéssel azután, hogy elváltunk.

Gorazd egy kis gúnnyal tekintetében félrenézett. Nem akarta azt mondani, hogy az én tanúskodásomat nem tekinti elegendőnek, de azt ki lehetett érezni szavaiból.

— Mégiscsak az lenne a legfontosabb, hogy Karlo mindnyájunkkal beszéljen. Te talán nem vettél mindent észre. Több szem többet lát.

Eltért volna társaságunk szokásaitól, hogy most mentegetőzzem, hogy meggyőzzem őket emlékezőképességeimről, jó megfigyelőkészségről és érzékszerveim megbízhatóságáról. Hallgattam tehát.

— Igaz, hogy ő nem járt rendszeresen a kávéházba, én mégis furcsállom, hogy oly régóta nem látható sehol. Ha bajban van — tekintet nélkül arra, honnan ered az —, mindannyian segítenénk rajta.

— Azért is mondtam el nektek mindent, amit tőle hallottam.

— Ha ismét találkozol vele, szólj neki, hogy szeretnők látni.

— Ezt, sajnos, nem tehetem meg — mondtam —, mivel ő ma reggel elutazott. De továbbra is összeköttetésben állok majd vele. Megbeszéljük, hogy levelezni fogunk.

— Kár, hogy nem láthatjuk — mondta Gorazd.

VII.

Mondtam már, hogy Karlo elutazott; mégsem csodálkoztam, hogy aznap este ismét találkoztam vele. A kikötőben állt, s a tengerre bámult, melyet megvilágítottak a hajók fényei. Összerezent, amikor megszólítottam, s aztán velem együtt a raktárak felé indult.

— Nem utaztál el?

— Valami történik — mondta. — Úgy rémlik, hogy követnek. Nagy a gyanúm, hogy lelepleztek. Könnyen meglehet, hogy láttak vele sétálni, most pedig nem jelenik meg a lakásán... Gyanús lenne, ha most elutaznék. Talán épp a hajón tartóztatnának le.

— Biztos vagy benne, hogy követnek?

— Ilyen dolgokban az ember sohasem lehet biztos. Habár ezt nem állapítottam meg tudományos módszerrel, tulajdonképpen biztos vagyok benne. Annyi a gyanújel, hogy lehetetlen tekintetbe nem venni őket. Csak árnyékokról, arcokról van szó, amelyeket túlságosan gyakran látok. Talán neked se kellemes, hogy együtt légy velem.

— Ha eddig veled voltam, veled maradok továbbra is — mondtam. — Mindig elbeszélgettünk egy pohárka konyak mellett, s most is így lesz. Menjünk fel hozzám. Beszélni szeretnék veled.

Újra ugyanazok a színfalak: az én szobám, három befüggönyözött ablak, régies berendezés, sárgás folyadékkal teli üveg az asztalon. Ebben a lehetetlen helyzetben mégis a házigazda figyelmességével töltöttem meg a pohárkákat konyakkal.

— Szeretnék tőled valamit nyíltan megkérdezni — mondtam. — Ha barátom vagy, válaszolsz, még ha agyalágyult vagy is. Meg kell mondanod az igazat.

— Ne köntörfalazz.

— Elmondtam az esetet barátainknak, s egyikük véleménye az, hogy te öngyilkosságot tervezel, s nem is öltél meg senkit.

— Nem is lenne rossz, ha ez volna az igazság, de ez messze van tőle. Először is én nem vagyok az a típus, aki öngyilkosságot követ el. Ez nem is jöhet számításba. Az én álláspontom az, hogy az embernek utolsó csepp véréig harcolnia kell. Végül is, én valóban megöltem Marint.

Úgy éreztem magam, mint akit leforráztak. Lehetetlen helyzetbe kerültem, mégis úgy tetszett: ki tudok evickélni belőle. Talán mégis...

— Igazat beszélsz? Nem voltál akkor depresszióban? Talán most is depresszióban vagy? Nem transzponálad-e a gyilkosságról szóló mesédbe öngyilkosságod tervét? Vigyázz, meg kell mondanod az igazat. A barátság az örütség felett áll.

Karlo savanyú arcot vágott.

— Így túlságosan könnyen menne. Rábeszéléssel szeretnél megszabadítani a gyilkosság bűnétől. De ez lehetetlen.

Nem akartam engedni. Még reménykedtem. Talán, ha eléggé kitartó leszek...

— Ha valóban öngyilkosságot tervezel, s ha keményen elszántad rá magad — folytattam —, akkor, engedd meg, természetes dolog, hogy nem valld be. Nem kell elhinnem, amit mondasz.

— Talán elhiszed, ha látni fogod.

Poharamat az asztalra tettem.

— Igen, jól értetted. Feltétlenül meg akarod tudni az igazságot, ugye? Nem tudod, mit kezdj nélküle. A törvénytől védj meg, vagy önmagamtól? Ez a te dilemmád, ugye? Hát könnyíték a helyzeteden. Holnap odavezetlek.

Nem tudtam határozni, elutasítsam-e ajánlatát. Kísérteties volt. Ez talán csak egy csel a részéről, gondoltam. Végig ki kell tartanom.

— Hajlandó vagyok odamenni veled. Kötelességemnek tartom, érts meg. De nem lesz az veszélyes?

— Veszélyes lehet — mondta Karlo. — De talán mégis el kell mennünk. Különösen temiattad. S nem is olyan veszélyes. Az út a hegyig egyenes és elhagyatott. Megláthatjuk, ha valaki követ bennünket. A mi közös sétánk pedig a hegyig, magában véve, nem lehet gyanús. Hát nem sétáltunk arra majd mindennap? Persze óvatosak leszünk. Különbösen is szeretném ellenőrizni, jól elrejtettem-e...

A nyugtalanság, a gyötrelmem felé indultam, de azt nem lehetett elkerülni.

— Mindent elhiszek — mondtam. — Mindent elhiszek, de azért találkozunk holnap. Egyet még aludnom kell a javaslatodra, de van már egy kísérteties előérzetem, hogy el kell mennünk arra a helyre. Legelőbb az útról mutasd meg, hol van. Talán még meggondolom magam, de ha már itt vagy beszéljünk meg holnapra egy találkát.

Egyszerre szörnyen fáradtnak éreztem magam.

— Normális dolog, hogy találkozunk. Sőt szükséges, hogy együtt lássanak bennünket. Persze a kávéházban is meg kell megint jelennem.

Jól van, ott találkozunk holnap. Elbeszélgetünk majd, s talán sétálni is megyünk.

Kezet fogtunk, amit egyébként ritkán tettünk, s Karlo elment. Megittam a maradék konyakot, részegen elaludtam, s egész éjjel kínozott a szcmjűség.

VIII.

A könyvtár a mindennapok álmába ringatott. Forgattam a könyveket, tréfálkoztam a könyvtárosnővel. Régi szokás volt ez, kollégáim csipkelődtek, én visszavágtam. Amikor kiléptem az épületből, korai misztrái kerekedett. Mindent olyan üdének éreztem, de megnyugtatót a könyv, melyet tartottam. A kávéháznál voltam, s elhatároztam: be-térek.

Felmentem a teraszra. Kevés vendég volt; akik lent étkeztek az étteremben, aperitifeket ittak. A sarokban lengett a zászló, alatta ott ült a társaságom. Elcsodálkoztam, mennyien vannak. Ebben az időben nem szoktunk találkozni.

Köszöntem, leültem. A könyvet a mellettem lévő székre tettem, hogy elkerüljem kíváncsiságukat, de úgysem méltatta senki figyelemre.

— Ismét találkoztam Karlóval — mondtam, hogy elindítsam a beszélgetést, remélve, hogy a tegnapi esti nyomasztó légkör ismét szét-foszlik.

— Hol? Álmodban? — kérdezte Gorazd, s a többiekre nézett. Egyszerre észrevettem, hogy valamire célozgat, amiről csak ők tudnak, én nem.

— Láttad, ugye? Hogy van az, hogy te mindig találkozol vele, mi soha? Már két napja nincs sehol.

Éreztem, hogy idegeim és izmaim megfeszülnek.

Biztosan sokat beszéltek rólam és Karlóról, de az én távollétemben. Minden valószínűség szerint bizonyos következtetésekre is jutottak. De milyenekre?

— Mondjam meg neked én, miért látod te állandóan? Azaz miért mondod mindig nekünk, hogy láttad? Azért, mert azt a benyomást akard kelteni, hogy Karlo létezik; azért, mert megölted!

— Meg vagy örülve, Gorazd?! — kiáltottam, s tekintetemmel a társaság támogatását kértem. De hiába.

— Legyek csak én örült. Az a fő, hogy te normális vagy. Hallgass ide, mindent elmondok. Enzo tud valamit. A többit pedig mi tudjuk. Enzo tudja, hogy Karlo nemrég eladta a motorcsónakját, s háromszáz-ezret kapott érte. Háromszázezer — nem csekély összeg az! Különösen egy kezdő tanárnak, aki nemsokára meg fog nősülni, de nem csekély összeg egy keskeny mellű könyvmolynak sem, aki, miközben egymás után üríti ki a konyakospoharakat, elismertetésére és bosszúra gondol, s az Intézet főnökének tisztjére tart igényt. Nem csekély összeg az neked!

Elárasztott sértéseivel, de az én pillanatom még nem következett el. A társaság szokásai azt követelték tőlem, hogy hallgassak.

— Karlo magánál tartotta a pénzt. Ti ketten a hegyfok felé sétáltatok. Vagy tudtad, hogy a pénz Karlónál van — az a vacak háromszázezer —, vagy, ami még valószínűbb, ő megmondta neked, hogy megossza veled örömét, s meg is mutatta a pénzt. Te is örülsz, gratulálsz neki. „Olyan szép nap van ma, sétáljunk egy kissé messzebbre” — mondod neki. Egy régi kőbánya mellett haladtatok el. Te mindent jól megfigyelsz. És egyszer csak — Karlo lezuhan a sziklákról. Te elveszed tőle a pénzt — egy ilyen senkiházinak ez épp elég ok a gyilkosságra —, eltünteted a nyomokat. A hullát körültekintően befeded kövekkel, szürke, apró kövekkel. És akkor kiagyalog ezt a mesét. Elég szellemes a mese, s mi bedöltünk neki. Ebből is látszik aljasságod. Hát nem lett volna jobb, ha leleplezed magad, bevallasz mindent barátaidnak? De nem, te óvatos patkány vagy, félsz, kitalálsz egy beteges mesét, úgyhogy mi magunk jövünk rá arra, amit te szerettél volna elhítenni velünk — hogy Karlo öngyilkos lett, vagy legalábbis a hatóságoktól való félelmében tűnt el.

— Befejezted?

— Valamit még mondanék. Mi tárgyaltunk erről. Nem teszünk semmilyen lépést, csak egyet követelünk tőled, mégpedig, hogy a pénz kerüljön el Karlo édesanyjához. Ez minden.

— Jó. Mindaz, amit mondtál, a ti agyréteketek. Én sétáltam ugyan Karlóval a hegyfok felé, de ez nem volt aznap, amikor ő megkapta a pénzt. Tudom, mit csinált a pénzzel, ezt ellenőrizhettek is: a felét mindjárt elküldte az anyjának, százezret bankba helyezett, a maradékot pedig megtartotta. Ebből rögtön kifizette a szabóját, én velem voltam — ha ez egyáltalán jelent valamit nektek. Egy nappal azelőtt, hogy Karlo mindent elmondott nekem, s mielőtt én nektek mindent elmondtam volna, egyáltalán nem voltam vele. Alibim is van, reggel a könyvtárban voltam, Tončónál és Alice-nál ebédeltem, később moziban voltam velük, a moziból egyenesen idejöttem a kávéházba. De hát nektek mindez talán nem is fontos. És most figyeljetelek ide: tegnap este megbeszéltem Karlóval, hogy ma ötkor találkozunk itt a kávéházban. Legyetek akkor itt mindannyian. Beszéljetelek velem, talán akkor elhiszitek, hogy él. S ha látni akarjátok Marin holttestét, Karlo elvezet benneteket oda. Ha már annyira tudni akarjátok, mi az igazság.

— Ez már más — mondta Gorazd. — Habár nekünk semmi közünk a ti találkátokhoz, talán jó lenne mindannyiunknak, meg Karlónak is, hogy találkozzunk . . .

— Én ragaszkodom hozzá — szóltam.

— Jó — mondta Gorazd. — Mindannyian eljövünk, ugye? Valaki el lesz foglalva?

Mindannyian megígérték, hogy eljönnek. Úgy látszott, érdeklő őket a dolog. Megittuk a vlahokat, és kihörpintettük a gin-fizzeket. A misztériál megborzongatott.

IX.

Valamivel öt előtt érkeztem, benéztem a kávéházba, s most a téren sétálok le-fel. A tér végén nem látszanak a hajók, a tenger végtelen.

Mintha onnan fuvalat érkezne. A levelek a kulisszaszerű fákon sárgulnak és összekunkorodnak. A szél susogtatja őket, le-fel járok, öt óra. Öt óra múlt. A tér kihalt és komor. Talán valami ünnep van ma, az emberek kirándultak, a város kihalt, a kávéház falán át látom a magányos pincérek fehér kabátját és fekete nyakkendőjét. A tenger kék, aztán zölddé változik, biztosan hideg. A házak körvonalait mintha fekete ceruzával húzták volna meg: nincs már ott a nyár az ablakokban. A szél nagynehézen lép egy levelet s a csatornanyílásba veti.

Az ügyet végleg el kell intézni. Végleg elintézni. De mintha ez nem is lenne jó, s én a visszakozásra gondolok.

Senki. Senki sem jön, egy macskát se látni. Egy pincér még mindig ott áll a márványlap előtt. Talán oda van festve. De a másik dohányzik. A füst lebeg, s a mennyezet felé tűnik tova.

Öt óra múlt öt perccel. Valami sárga zászló lobog odafent, a szél összegöngyöli, az árboc köré csavarja, még egy kicsit, s már nem is loboghat. Csak néha moccan meg.

Most már tudom: senki sem jön. Öt óra múlt tíz perccel. Körüljáróm az üres kávéházat. Senki. Ismét kimegyek a kikövezett térre, csak a könyvtár lépcsőin ugrándozik le kedvetlenül egy papírlap. Csak ő ad magáról életjelet.

Le-fel járok. Öt óra múlt húsz perccel, fél hat. Nem, senki sem jön, se Karlo, se Mirko, se Antun, se Gorazd, se Enzo, Se Marin, se Silva. Senki sem jön. Csak én vagyok itt, s járok le-fel. Ki a gyilkos? Mindenki talált valamilyen okot, jó okot, gyanúsán jó okot arra, hogy valaki más a gyilkos, nem ő. Ki kezeskedhet, hogy nem közülük valaki a gyilkos? Miért kellett nekem igazolnom magam? Miért nem igazolnád magad először te? Ki kezeskedik, hogy nem te vagy a gyilkos?

Akárkit meggyilkolhattak volna. Talán valamilyen tervről van szó, amelyet én nem tudtam teljesen kifürkészni. Talán nekem is van valamilyen tervem, hogyan magyarázzam meg Karlo esetét.

De talán épp engem öltek meg. Talán ez nem is egy tenger melléki nagyváros tere.

Talán ez a pokol kapuja.

Tomán László fordítása

A horvát prézairók újabb nemzedékéhez tartozó szerző Neprijatelj című, 1959-ben megjelent kötetéből vettük ezt az elbeszélést.

Vers a kerítéshez

Ladik Katalin

*Fogai korhadtak voltak.
Nyirkos esték csókolták fel örömeit
és Villonról mesélt.
Most egyedül fetregek fogai között,
körülvesz, átszúr, megőrjít,
nevet rajtam.
Látom a holdat, amint
tetejébe szúrva ficáncol,
a dermedt téglákat, amint
reggeli csókjukkal űznek,
átkot kennek rám, hogy
könnyeimet
pocsolyában fürdessem.
Egy emléket halálra szúrtak
a kerítéslécek...*

Vallomás Tháliáról II

Ladik Katalin

*Ma még elrakosgatom poros
vászonkötésű hétköznapijaimat
bár tudom holnap már önmagamnak is
kevés ez ámitás
Érzem mint duzzadnak
markomban csokorba nyári záporok
s ujjaimon penésszé foszlik
a várakozás
Oh nem a szavak kérges
őszinteségét keresem az idő
romjai között
szikkadt mosolyomat kaparnám elő
az évek törmeléke alól
hogymajd pókhálós szemeiből
kidörzsölve az emlékeket
még egyszer
felém bölintanak a vasárnapok*

*Már hallom a csobogást
mohó patakok bontják szirmaikat a falakon
s mint ismerős vezényszóra
markomban kivirágoznak a záporok*

Világítótornyban

Gulyás József

*A világítótornyba most szép lassan hazatérek,
Olyan ez, mintha
vesztett háborúból menne haza
sok év után az ember.
Elvesztette minden a színét,
elvesztette minden az ízét,
mennék is, maradnék is,
élnék is, meg is halnék.
Ez az ezeregyedik otthonom,
ez az ezeregyedik háborúm, vereségem.
Én rossz hős voltam,
a hősiesség nem illik hozzám.
(Tán ez a szerencsém? vagy tán ez a vétkem?)
Vak fárosz azilumában
biztos, szabad rab vagyok.
A horizonton eltévedt, valószínűtlen hajók
közeledése, távolodása,
a sirályok pendülő éles szárnyak
képzelt vonalaiban
a fölemelkedésnek, a lezuhanásnak...
Reccsenő törzsek égő koronájával
dülök az ágyba.
Hull, hull valami iszonyatos
a homlokomra, a kezemre, a lábamra,
és beszívárog a csontig halálos mérge.
Nem vagyok már egészen biztos,
a színes buborékokat lödöző gyerek
valóban élt-e...
Messze a sejlő nap körül
ívben emelkedő és függőlegesen
zuhanó sirályok,*

viz színén oldalra forduló halak...
Egy hajó dohog ablakom alatt,
kilincsen régi, volt leány keze íve.
Ó, elegendem van már,
akinek szíve van, annak legyen szíve,
egy arca, egy élete, egy dala...

Szelek ébrednek emlékeimben,
köves rétegek borzalmaiból fölszabadulva.
Kétségbeesve hátrálok,
térdig, vállig, homlokig
elkeverődök a zavaros emlékek ingoványában,
kezemben arcod maradványai
fakó kontúrjaival a nyárnak.
Egyre mélyebben vagyok már,
egyre messzebb, és dalolgom:
szeretnék megkérni még egyszer,
mielőtt szédülve elzuhanok a földön,
ne keress többé a sorsod végett,
mert soha senki se védett,
kinből vagyok és szélhoráta répa földből...
Egy vagyok emlékkal, idővel, porral,
és siratlak, ó,
mert nincs messze már a halálad órája...

Mesék Margot-ról

Molnár Cs. Attila

Margot rossz élete

Margot-ék tornácos háza előtt az éjszaka üvegből volt. Vízből szálló párákban lebegtek a fák, tapinthatókká váltak a felszakadozó gyökerek kúszó gilisztái, fonalas testük, mint a csöpp, hideg érintésű. A tornácra nyílt egy földig érő ablak, ezen lépett ki Margot az apjával. Figyelték az est lélegzetvételét. A kert közepén mély kút ásított. Margot locsolni akarta selyemlevelű, Kinából hozott virágait, de gyöngé volt, nem bírta el a vödört. Apa segített neki, ekkor Margot szalmavékony kezével a kútba lökte. A mély villogású víz nem csobbant, nem hallatszott kiáltás. Apa teste a téglák között föloszlott, rengeteg nyálkás csiga nyüzsgött a helyén. Kékes gombostű-szarvaikkal egymást döfködtek, csapatostól másztak elő. Hasuk ezüst sávokat húzott a kút falon. A kertre felhők ereszkedtek, alattuk kék volt a füst, a pára, a por. Margot sikoltva szaladt a ház lépcsői felé. Röpdösni kezdtek foszforos bogarak, vakították Margo-t. Alig tűnt el a házban, zene szűrődött ki, a korhadt fák lehányták magukról a madarak fészkeit, lerázták az élő gyümölcsöket. A változás meglátszott minden élőn. A hosszú ablakon át látni lehetett, amint Margot a vacsorához ült, de teáscsészéjén hajszálnyi repedés futott keresztbe, cigarettája magától tüzet fogott, a portrék megelevenedtek a falon. Margot fodrosgallérú ruhába öltözött, s horgolt egy nagy csipketerítőt. Csodálatos mintákkal díszítette. Csuklóját szüntelenül billegették: a pálcika-alakú izmocskák, melyeket egy madzagos ér dagasztott, erősített. Végül a kis tűt mellének szegezte. A szűrés helye vérzett, sok lány szaladt be, faggatták. Ő elvegyült közöttük, semmi sem mutatta, hogy változtatni akar eddigi életmódján. Az éj tartama alatt hálószobájában még horgolt, az álom előtt azonban a legszi-

gorúbb kinzőeszközökkel büntette magát. Napokig vérzett, testére ragadt pizsamája, mégis ezt az életmódot hitte örökkévalónak.

A hűtlen Margot

Margot-nak udvarolva elvittem őt egy igen nagy, elvarázsolt házba, ahova senki be nem merészkedett. A selyemágyak tornyos tetejére másztunk és összefogdostuk a mennyezeten futkározó pókokat. A környékben lakó asszonyok, förtelmes arcukat takargatva, leskelődtek; fejükkel volt tömve az ablak. Nehéz függöny mögé rejtőztünk s Margot azt mondta, hogy kívülem senki mást nem kíván, de este, benyitva fekete, földalatti szobájába, meggyőződtem Margot hűtlenségéről. A ház titokzatos ura most jelent meg először; csontokból felépített testét szemem láttára sétáltatta a falon Margot ágya fölött. Az orgia ezzel az úrral a második napja tartott. Felindultságomban csapkodtam a székeket, hullott a mész, mint a hó. Nagy félelemben maradtak ott. Az ajtót beszögeztem, én pedig egy hétig ittam a pincében talált palackokból, ezután kinyitottam a földalatti szoba ajtaját. Margot a padlón jajgatott, de szeretője nem volt sehol. Láttam, hogy a rettentő ágy alatt, s ott, ahol a cigarettavégek fehérlettek — mint valami csillaggyökér — óriási patkányok szenderegtek. Margot bizonygatta, hogy látja a ház urát, amint táncol a falon, teste csont. Én csak a falra fel-szaladó, majd visszanyekkenő pockok kísérteties fogaira lettem figyelmes. Margot menekült tőlem, raboskoadásának kínjairól panaszkodott. Ittunk. Megfenyegtettem, ha így akar elhagyni, a fejét veszem.

Margot és én

Margot a parkon jött át, harangszoknyájának alja füveket hajlítgatott, ezalatt csúf, kiszáradt öregemberek köszöngtek neki, haja égnék álló pamacs, alakja növekszik, nemsokára eléri a nemesített fák terebélyességét. Járása billegő, pici távolságok sokasága. Közel áll meg, érinti arcomat, melle is csiklandoz, térde is. Szájából lehelet helyett szalagformájú, ingó kígyó csúszik elő, nyakára s nyakamra tekeredve kapcsol össze bennünket, ingünk alatt széles fejével és hegyes farkával erősíti szívünk dobbanásait. Varázsló ő, egy homokszemű, szikkadt arabtól tanulta el a mutatványokat. Lefekszünk, hervasztjuk a ragyogó rétet. Az égen erdőket, forrásokat látunk, kékes kövekkel kirakva. Margot látja a faluját is, én pedig sokféle madarat, amint nagy éhesen csipkedik egy kenyérszínű felhő szélét. Ettől nagyon belaknak, olyan erő árad el bennük, hogy — mint a repülőgépek — szárnyrebbentés nélkül szelik hatalmas köreiket. Egy elektromos felhőből hirtelen villám pattan le az élő mezőre, akkor ez hamusivataggyá vált. Margot csodálatos ruhája kinyílt, bőre olyan volt, mint a tűz-emésztette, zsugorodó papír. Az én testemen keresztül-kasul mély repedéseket szakajtott az égi tűz, nem mozdulhattam többé.

Margot kisasszony éjjelei

Margot éjjel-nappal kényeskedett, elnevezték grófkisasszonynak. Sápadt volt és hallgatag, mint a régi gazdagok. Egy kerek téren volt a háza, minden éjjel mulatozásainak élt itt. Estig aludt, akkor elindult a keskeny, görbe utcákon vendégeket gyűjteni. Tegnap este kíváncsi gyerekek-leányokból és legényekből állt a társaság. Vacsora után egy tágas,

szőnyegekkal bélelt terembe kellett menni, s az illatos fülledtségben mindenkitől elszedték ruháit. Margot-n csengtek az ékszeresek, veres volt a teste. A sok gyerek félve sétált az óriási festmények alatt. Egyszerre elkezdődött a zene, varázslatos volt, mindenki táncra perdült, sebes ütemre dobálta testét. Szédülés fogott el Margot mellett; szépen táncolt, bordó száját időnként sóhajok vagy füstfelhők nyitogatták. Körülöttünk mindenki a vágytól mérgezetten keringett, mindenki egy lángtalan tűzön pirult. Sokáig tartó táncunk után Margot elvezetett a kettős nársi ágyra. Az övé hét kemény férfitestből volt, az enyém hét lány gyöngye testéből épült. Csak melegségük jelezte, hogy élnek. A sok erős italtól egy leány meghalt, de a többiek másnap eljöttek ismét. Margot így szólt hozzájuk:

— Most pedig, lám, itt ez a csendes, fekete éj, megidézem földöntúli barátaimat. — Azok kiválva a zajokból, fényekből beröpültek az ablakon, s választottak maguknak e világból valót. Egy forró, pokollakó lány vitt magával engem. Margot súlyos aranytányérokat dobált hozzám, de nem éreztem fájdalmat, irgalmas ölelések védtek, falánk száj harapdosott. Reggel, amikor kifogták Margot hulláját a kútból, csorgott szájából a szesz; én a csókoktól vérpénzeket köptem.

A szerelem hajnali percei

Deák Ferenc

Drágám, hajókról mesélek neked. Egy szép fehér, zománcozott cseréphajóról, mely a tükörszekrény csupadisz faragványain trónolt, s a tükör kacskaringós vizeiben leste meg magát. És egy fekete, maszatos kis fregattáról, amelyet Carné Panamája egy borosüvegben sikerített össze, s közben egyenletes kis lélegzeteket vett a ködös tengerparti légből.

Hanyag legyintésed csak buzdít, hogy meséljem neked e szép kis történetet, buzdít, hogy feszes hangodba a düh elfúló fodrait lopjam bele. Drágám, csupán azért nem teszek le erről a nagyszerű tervemről, mert szeretlek, s mert idegesít jelenléted. Ha itt vagy közelemben, mindig sajnálom magam. Szeretnélek megtartani, s ezért elmesélem neked a kis hajócskák történetét. (Drágám, nagyon csúnya koponyád van neked. Hosszú, uborka alakú koponyád. . . Hallottam egy nőről, akinek sokkal szebb koponyája volt. De hiába, a máglya lángjait nem lehetett sem vérrel, sem könnyel eloltani. Remélem, tudod, kiről van szó. Persze, hogy az orléans-i szűzről. . . Mit hallottam? Kórházban voltál a napokban? Igazán meglepett az eset, de azt hiszem, jobb is, hogy így történt; én unalmas fickó vagyok, neked meg csúnya koponyád van, milyen utód lett volna az? . . . Mégis, csúnya uborkafejedben akadnak okos, frappáns gondolatok is. Nekünk igazán nincs szükségünk utódra. . .)

Hajnalodik. Hallod, milyen siralmasan búgnak föl künn a kikötőben a szirénák? Ha hangjuk mélyen a vízbe hatolna, csoda történe. . . Ó, a halak. . .

Nézd, milyen mozdulatlan szép arca van annak a cseréphajónak. Nagyanyám vette 1800 derekán, amikor Sévres-ben járt. Majolika. Pen-

dítsd meg, csodálkozni fogsz. Mély, csengő hangjából az örökké indulóban lévő, de fagyos révben veszteglő bárka imáját hallom minduntalan. Drágám, el tudod-e te képzelní, mily kegyetlen sors az: túrni a műimádók bámulatát, de a hozzád fűzött reményeket soha be nem váltáni. Drágám! Langyos mosolyodból valamire következtethetek... Ne vedd magadra! Nem rólad beszélek, dehogyis. Édesem, te gyermeket dobtál a szemetesvödörbe. Nagyon okos kis gesztus volt ez tóled. Tudod, hogy nem szeretem a nyarvogó kicsiket.

Emlékszem: picurka kis legényke voltam, nem sokat láttam ebből a világból, nem sokat értettem belőle, de a tükörszekrény girbe-görbe faragványai közt egy nap megláttam a cseréphajót, vitorláival és tarka kis zászlóival... Láttam, hogy trónol egy csipkézett állványon. Néztem, néztem a bárkát, szerettem volna megsimogatni. Akkor apám, a paszományos hotelportás, ölébe vett s odavitt a hajóhoz. Keresztapám gógös állat puha homlokomba nyomta, s én nem láttam a hajót, nem láttam, hogy elindul a tükörcsbeli torz párjával, nem láttam, hogy kap utána piszkos pelenkáimmal babráló néném.

Ó, a nőtestvérek kegyetlen megalázását nagyon fájlalom.

Nézd ezt a lábat... az én lábam... És ne szégyelld, hogy meztelenül heverünk itt egymás mellett, ne szégyelld, hisz úgysem leszünk soha jobbak. Nézd ezt a lábat, ez rúgott bele abba a hajóba. S mit értem el vele? Keresztapám gógös állat egyre nyomta homlokomba, s pihe hajamba lehelte csillogó aranyfogai közül a halszagú csókokat.

(No, miért sírsz? Talán nem hallottad még, hogy keresztapám ma is egészben nyeli le, nyersen, a kis, ujjnyi hosszú halakat, előbb sóba mártja, aztán összecsókolja a kicsi állatokat, s nyeli... egymástután cötö-tatot. No, ne sírj, hisz ez igazán vidám dolog!)

No igen, a hajó... Ez a hajó egy nagyszerű darab. S tudod, mit álmódtam az éjjel? Így, pontosan így feküdtél itt mellettem az ágyon. csókolnál bolondul, bolondul szerettél. (No ne sírj, no hagyd abba a sírást! Ne takard be magad, maradjunk így.) Így feküdtél az ágyon, s egészer csak...

*

Bocsánatot kérek, nem tudtam, hogy miatta hívatott. Tegnap oly nagy robajjal rohant el... Hogy miről beszélgettünk? Én egy nagyon kedves kis élményemet mondtam el neki, s ő, mint mindig, akkor is közömbösen hevert mellettem. Hogyan? Igen, meztelenül. De kérem, mi felnótt emberek vagyunk, s úgy élünk, ahogy akarunk. Szóval meséltem neki azt a kis történetet, s akkor egyszer csak elrohant. Hogyan, kérem? Meghalt? Ez igazán különös. Hogyan halt meg? Pedig igazán nem volt rá oka. A vizontlátásra.

*

Mondják, hát nem tragikus szerelem volt ez? Igazi nagy szerelem. Ma megjelent nálam egy ember, alighanem valami rokona lehetett neki, bekopogott, s egy gyönyörű kis fregattát adott át. Maszatos kis csecsebecse. „Ez a magáé, uram. Amikor keresztülvágta a vonatkerék, ez hul-

lott ki méhéből. Tudja, nekem is van odahaza egy ilyen kis csodaságom. Rengeteg időt és ideget vett igénybe, míg a nagy butélia szűk torkán át összeraktam. No fogja, gratulálok hozzá... És fogadja őszinte részvétemet." Ezzel elköszönt az ember.

*

No látod, ezt álmodtam. Így nagyon szeretlek, mikor nevezsz. (Milyen csúnya nagy szád van. És feketék a fogaid.)

(A lány öltözködni kezdett. Nem néztem. Ismertem már minden porcikáját. Ha behunyom a szemem, akkor is magam előtt látom. Elmegy.)

Édesem, hogy szeretlek.

Keresztapám aranyfogai közt az élő, ficáncoló halacszkák! Hát ez igazán nevetséges.

No, takarodj utadra, átkozott kis cseréphajó! Most óvatosan a bal lábammal taszítalak a változás nagyszerű útjára.

Kinyitom az ablakot.

Hé, drágám! Nehogy kopaszra nyiratkozz! Nagyon csúnya fejed van. Szeretlek!

Vasko Popa költészete egy esszékötet tükrében

Tomán László

1953 óta, amikor Vasko Popa első verskötete, a *Kora* megjelent, a Popa költészetével szemben elfoglalt álláspontról le lehet olvasni a mai jugoszláv irodalom megoszlását, a popai mű iránti állásfoglalás pontos kifejező az írói nézetek korszerűségének vagy konzervativizmusának, az irodalmi irányzatok különbözőségének.

A költő Vasko Popáról már számtalan ismertetés, kritika, esszé, tanulmány jelent meg bel- és külföldön egyaránt. A szavakkal oly mértékletesen, gazdaságosan bánó, és kevés versű, de kevéssel sokat mondó költő hálás kritikai és tanulmánytéma. Költészetének belső, rejtett gazdagsága, a — paradox módon — gazdaságosság gazdagsága külön értéke a korszerű jugoszláv irodalomnak, ezért érthető, hogy a kritikusok gyakran és — rokon- vagy ellenszenvűk kifejezéseiképpen — szívesen foglalkoznak vele. Átfogó tanulmány, összegező értékelés eddig mégsem jelent meg róla — talán korai is volna —, s Karlo Ostojic könyvét* sem tekinthetjük annak, habár a szerzőnek feltehetően ez volt a szándéka.

Ostojic fejtegetéseit mindig rendkívül széles alapokra fekteti, távoli utakról indul Popa költészete felé. Erudíciója lehetővé teszi, hogy vizsgálódásai mindenre kiterjedjenek, hogy sok szempontot vessen fel, s pszichológiai, etikai, képzőművészeti, tudományos vonatkozásokat, hatásokat kutasson és fedezzen fel Popa verseiben. Az ilyen kritikusai fellépés tagadhatatlanul imponál, s eredményei is vannak. Módszerének, sokoldalúságának, elmélyültségének köszönhetjük nem egy találó megállapítását. Előtte még senki nem hatolt olyan mélyen Popa költészetének rétegeibe, senki nem

Karlo Ostojic: *Između biča i ništavila. Esej o poeziji Vaska Pope.*
Prosveta, Beograd, 1962.

kereste ilyen alapossággal művészetének szerteágazó gyökereit. Ostojić esszéi feltárják Vasko Popa egyes költeményeinek, ciklusainak rejtett jelentéseit, titkait és értékeit, csak egy végső megállapítással maradtak adósok. Azzal, amely minden részleteredmény, felfedezés konklúzióját adta volna meg.

Ostojić két szakaszra osztja Popa költészetét: az elsőt *Kora* című kötete jelzi (első kiadás 1953), melyben a költő nyugtalanságának — Ostojić szerint — nincs meghatározott fiziognómiája; a második periódus a *Nepočin-polje* köteté (1956): a nyugtalanság szítói — a halál, a semmi — itt elvesztik névtelenségüket. Popa sohasem nevezi meg a halált, de az jelen van költészetében, és megannyi tagadása után újra megjelenik. „Ez a legdinamikusabb költészet a halálról” — mondja Ostojić. Popát nem bűvölte meg a halál, kihívóan viselkedik, szembenéz vele. Lázadása az alapvető élethelyzet — a halál ellen irányul, és „...a halál absztrakt eszméjével szembehelyezte az élet konkrét, lényeges valóságát”.

A teljes popai költői mű vizsgálata Ostojićot arra a megállapításra vezette, hogy ezt a költői világot nehéz közelebből meghatározni. „Popa világa nem keletkezett véletlenül” — mondja. Létének pontos feltételei vannak, ez a világ funkcionális, a létért folyó harc uralkodik benne, s itt a szerelem sem pihenés, élvezet: komoly, majdnem aszketikus, tele van nyugtalansággal, sejtlemmel. Popa költészetében minden a lét problémái felé tekint. Minden mögött ott van a költő birkózása az élet kérdéseivel.

Ezek a megállapítások a domináns vonásai annak a képnek, melyet Ostojić Popa költészetéről rajzolt. Amint látjuk, az esszéíró az egzisztenciális vonatkozások kimutatására törekedett, a popai költészetbe foglalt létkérdéseket akarta tisztázni.

Popa költészete, mint minden modern költői mű — s erre Ostojić is utal —, nem csupán egy értelmezést tesz lehetővé, nem egy jelentéssel bír. Az olvasó igen sok vonatkozását, magyarázatát találhatja. Ostojić pedig egy alapvető vonalat igyekezett megállapítani, megrajzolni, azt a vonalat, amely szerinte Popa költészetének filozófiai, egzisztenciális céljaiból ered. Evvel kapcsolatban jut arra a megállapításra, hogy Popa „következetes antimetafizikus”, és hogy „a pillanat álláspontjáról szemlélt egzisztencia” költője. Ezért játszik oly fontos szerepet költészetében a halál.

Már az első Popa-kötet megjelenésekor elragadtatott híveket és kérelhetetlen ellenséget szerzett magának ez a költészet. Az olvasók és a kritika megoszlása ma is tart, s Ostojić könyve újra felszíthatja az ellenkezés tüzeit. Persze, Popa lírája problematikus, vitatható; de csak addig a határig, amíg az előítéletek nem jelentkeznek. Ekkor értelmét veszti minden igyekezet, hogy ennek a költészetnek a lényegébe hatoljunk. A problematikusságból, a nyelv egyszerűsége mögött megbúvó rendkívül összetett világból erednek a félreértések, a kényelemszeretetből, a nehézségek előli menekülésből ered Popa költészetének elvetése. Hisz ez az egyszerűbb megoldás: tagadni Popa minden értékét. Az értékekhez eljutni azonban már nehezebb. Ostojić egyik célja — ha nem a legfontosabb is — épp az volt, hogy esszéivel megkönnyítse Popa versei világának és nyelvének a megértését. Popa, mondja Ostojić, asszociációkra és kreációra ösztönzi az olvasót. Új viszonyra van tehát szükség az olvasó és a vers, illetve a költő között. Az olvasónak aktívan kell bekapcsolódnia Popa költészetébe. „A tiszta... tehát asszociatív költészet teremti meg és feltételezi a legaktívabb közönséget” — mondja Ostojić. Popa *Igre* című ciklusának versei játékok, „melyeket akarunk ellenére játszunk, játékok, melyekben — öntudatlanul — talán magunk is részt veszünk”.

Elemzése folyamán Ostojić néhányszor érinti a popai kifejezésmód sajátosságait. Az újabb jugoszláv költészetben, Miodrag Pavlović után, Popa

jutott legközelebb a hermetikus verseléshez. Pavlović, első kötete, az 87 *pesama* után, mindinkább eltávolodott elsődleges formai jegyeitől, el akkori érdeklődésének körétől, s minden egyes újabb verskötetében egyre messzebb jut tőlük. Popa még fokozza is zártságát, a nyelv lehetőségeit a végéig tágitja, a szavak legrejtettebb, legtalányosabb jelentéseit hozza felszínre. Nyelve kollokvialis nyelv, erős népnyelvi beütésekkel, a népnyelv fordulatainak költőiesítésével, s ezúton jut el az absztrakcióig. Épp ezért Popa verseinek minden sora, minden szókapcsolata és szava — költői kép. Ostojić a *Predeli* és a *Spisak* című ciklusban a metaforákat tartja a legfontosabb kifejezési eszközöknek, szerinte csak a *Belutak* című ciklusban jelenik meg a szimbólum — a kavics (belutak). Ez „... szimbóluma egy... egzisztenciális helyzetnek, amely különbözik az ember helyzetétől”. A kavics Popa említett ciklusában különféle helyzetekbe kerül, s az olvasónak erős a kísértése, hogy azonosítsa az emberrel, az emberrel normális, illetve abszurd helyzeteiben. Ostojićot erre a megállapításra juttatták vizsgálódásai: Popa kavicsa úgy változott szimbólummá, hogy az idea szubsztanciája anyaggá változott, a szimbólum-tárgy (ebben az esetben tehát a kavics) struktúrájává. Így jutott el Popa a kavicstól mint ideától a kavics-hoz mint tárgyhoz. Ez a kavics, mondja Ostojić, „a természetben található kavics, de egyúttal tárgyiasult és inkarnálódott absztrakció is”.

Popa másik jelentős szimbóluma a csont, amellyel a *Kost kosti* című ciklusban találkozunk. A csontok nyilvánvalóan a halál szimbólumai, ezen túl pedig, mondja Ostojić, „megemberiesedve, az életről is szólnak” — az élet számtalan helyzetéről. Ezért, mint a kavics, a csontok is az ember egzisztenciájáról tanúskodnak.

Popát nemcsak az emberi lét mélységeibe hatoló érdeklődése és az élet és halál határkérdéseinek boncolása teszi egyedülálló jelenségé a mai jugoszláv irodalomban, hanem sajátosságá fejlesztett, a tudatosság legmagasabb fokát elérő verselése is. Amennyire szokatlanok és újak, árnyalatokban gazdagok szimbólumai és metaforái, annyira különös a prozódiaja is. Ez a különösség, amely Popa költészetét annyira kivételessé teszi, abból ered, hogy prozódiaját antipoeitikus valőrökre építi, „költészete mégis kifejezetten költői” — állapítja meg Ostojić. Alighanem elkerülhetetlen Popának ez a törekvése, hisz a lét és a nem-lét állandó harca, mondhatnánk, antipoeitikus téma, absztraháló módszere szemben áll a romantikus, naturalista vagy realiztikus kifejezőeszközökkel, s ehhez kellett megfelelő verselést találnia. Ily módon juthatott el nyelvi és ritmikai megoldásaihoz, amelyek összhangban vannak filozófiai koncepciójával. „A próza betörése Vasko Popa költészetébe — mondja Ostojić — szemmel látható” A próza az, amely ritmusával — a ritmustalansággal — és disszonanciájával megteremt a mondanivaló és a kifejezés harmóniáját ebben a költészetben. Ostojić fel is teszi a kérdést: „Nem a próza nyelvével kifejezett költészet-e ez?”

Popa költői nyelve csodálatos ötvözete több nyelvrétegnek. Ostojić úgy látja, hogy megtaláljuk benne a mai nagyvárosi nyelv elemeit és a hagyomány tisztelőt, tehát a modern idők kifejezette, sokszor bizarr nyelvi fordulatokat, valamint a népköltészetet — Popánál épp legfantasztikusabb formájukban felbukkanó — nyelvi jelenségeit. Ritmusa, amely erőteljes, tudatosan megszervezett, az archaikus, primitív, népköltészeti eredetű ritmus szimbiózisa a versek témáinak időszerűségével — állapítja meg Ostojić.

A nyelvhasználat, főleg az archaikus és népi elemek beépítése a versekbe, nem öncélú Popánál. Mélyebb és pontosan meggondolt értelme van ennek is, mint költészetében mindennek. A szándékok, célok akkor válnak világossá előttünk, ha Popa költészetét a maga távlatában és összefüggéseiben vizsgáljuk. Így jutott Ostojić is arra a felismerésre, hogy Popa „... költészete modern, de a szélesebb, nemzeti méretű nyelvi és költői

kalandok forrásai felé fordul”, és hogy „olyan költészet ez, amelyben magának a népnek a lelke rejlik”. Ez pedig az igazi szintézis. Popa mint ember és mint költő csak a legszigorúbb önmegtartóztatással, fegyvellemel, a lehetetlenség tagadásával jutott el ideig. Azt is mondhatnánk, hogy költészete egy nyelvi, költői aszkézis eredménye, ugyanakkor azonban — és épp a megtisztulás révén! — határtalanul gazdag is — az emberi lét, az Popa a korszerűség kedvéért megalkuvásra kényszerült nyelvében, s ezért emberi sors, az ember világának teljességével gazdag.

Nem tudunk azonban egyetérteni Ostojicnak avval a tételével, hogy homályosság jelentkezik költészetében. Popa versei még akkor is a vég-sőkig tudatosak, amikor játékosná válnak, s a maguk módján mindig nagyon is világosak, csak éppen az olvasónak az aktivitásra való hajlandóságára, mindig éber közreműködésére van szükség, ezt egyébként Ostojic is hangsúlyozza könyvében. Vonatkozik ez Popa nyelvére is, amely magával hozza egyes népköltészeti termékek beszédét, de a legkorszerűbb beszélt nyelv fordulatait is, s e kettő észrevétlen egyesítésével teremti meg a maga sajátos költői kifejezését. Természetes, hogy a kettősségnek ez az egysége, amely egyúttal új minőséget jelent, a versolvasás és — magyarul megszokott módjának elvetését és egy új értelmezés alkalmazását követeli. Ostojicnak sikerült is eljutnia Popa költészetének fundamentális értelméig, felfednie egyes versek lényegét, de Popa nyelvének jelenségével szemben kissé értetlenül áll — pedig egy lépés, vagy még annyi sem választotta el a kézenfekvő megoldástól.

Egyes Popa-versek elemzésében Ostojic merészen, imaginációjának teljes bevetésével dolgozott, és sikerült olyan általánosításokig, olyan objektíve elismerhető esztétikai és filozófiai megállapításokig eljutnia, mint eddig egyetlen kritikuskak sem, aki Popa költészetével foglalkozott. Ostojic kritikájában természetesen nemcsak értékkel, hanem interpretál is; a versolvasó szempontjából kreatív bírálói eljárásról van itt szó. Az *Igre* című ciklus olvasásának folyamatát például így rögzíti: Az olvasó, miután elolvasott néhány sort a versből, először meglepődik, zavarba jön, hisz az *Igre* „... irodalmilag teljesen meghatározatlan”. Ez a ciklus nem allegória, a költő itt nem építi kifejezését se metaforákra, se szimbólumokra. Maga az *Igre* nem metafora, s nem is szimbólum. Az olvasó pedig, ha önmagára akarja alkalmazni a vers mondanivalóját, kénytelen képzeletét aktivizálni, s tudata ekkor felismeri a helyzetet. A vers így válik aktív tényezővé, s a kellemetlen és a rémületes, ennek a versnek a sajátosságai, dinamikus viszonyt teremtenek költő és olvasó között — mondja Ostojic. A játékban tehát nemcsak a költő, nemcsak a költészet médiuma vesz részt, hanem bele kell kapcsolódnia az olvasónak is, ha teljes értékű olvasó akar lenni, ha azt akarja, hogy a vers egészében megnyíljon előtte: „Az *Igre* mindig aktív közönséget követel” — állapítja meg nagyon helyesen Ostojic.

Kétségtelen, hogy Popa költészete sajátos jelenség, amely a költői nyelv és kifejezés, a költészet pszichológiájának kihatásait, fel nem tárt lehetőségeit aknázza ki. Popával új korszak kezdődik a jugoszláv költészetben, de sajnos csak epigonjai akadtak, a nyomában új csapást vágók annál kevesebben. Maga a költő pedig költészetének mint kísérletnek és tettek eredményeit kihasználva igyekszik új területeket meghódítani, s amikor elfogytak a tárgyak, amikor elégtelennek bizonyultak az e földi jelenségek, ő a csillagok felé fordult, a kozmoszba lendült. És a célok itt sem elérhetetlenek, hisz, Ostojic is mondja, már az *Igre* is „nemcsak Popa költészetének bizonyos kvalitásairól beszél, hanem a költészet fantasztikus lehetőségeiről általában”. És Popa az *Igre* után is kihasználta ezeket a lehetőségeket — egészen a filozófiai és nyelvi abszurdumig.

Popa költői attitűdjének, Ostojić szerint, két jellegzetes és döntő fontosságú vonása van, amely kiterjed minden versére, s amely minden kiindított szónak a célja: az irónia és a lázadás.

Az irónia elválaszthatatlan Popa költészetétől, állandóan jelenlévő, immanens sajátossága. Ostojić különösen hangsúlyozza az irónia fontos szerepét az *Igreban*, de megtalálhatjuk Popa többi versében is, esetleg kevésbé kifejlődött, embriónális állapotban, vagy transzponálva. A *Kost kosti*ban „akasztófairóniává” változott — szemben a sokkal ártatlanabb, s a popai költészethez majdhogya nem méltatlan akasztófahumorral. Popa menekül a megszokott, közvetlenül kifejezett iróniától. Az ő iróniája az intellektuális és erkölcsi felsőbbrendűség, a mulandó dolgok fölé emelkedő tudat felsőbbrendűségének következménye, kockáztatja meg Ostojić. A *Kost kosti*ban például nyilvánvaló a halál ironizálása, de már egy más fokon, más árnyalatban, amikor az irónia a groteszkuság felé közeledik.

Az angazsált költészet — márpedig Popa teljes költői erejével lekötölte magát az egzisztenciális harcban — magától értetődően nem választhatja a belenyugvást, megalkuvást; Popa nem retten vissza a lázadástól. Egész líráját a nyugtalanság, elégedetlenség jellemzi, elégedetlensége kihívássá, nyugtalansága lázadássá fokozódik. A lázadás a *Vrati mi moje krpice* című ciklusban éri el tetőpontját és a teljes nyíltságot. Lázadása itt leplezetlen — mondja Ostojić. Az olyan lázadásban, amilyen Popáé, „nincs helye a könnyelműségnek”, ez áll a középpontban, minden ezt szolgálja. A lázadás koncentrációt követel és szabadulást minden felesleges terhettől, visszahúzó erőtől, kényelemtől, s így „a költő puritanizmusa teljes”.

Szólunk kell Popa lírájának még egy fontos tulajdonságáról, melyet Ostojić csak az *Igreban* emel ki, véleményünk szerint azonban ez megtalálható, szemmel látható több más ciklusában is. Ostojić szerint az *Igre* utalás szinte minden helyzetre a világon, mert „... a világon minden egy fajta játék, amely kizárólag az emberi integritásért folyik, a pusztá lé-tért”. Vajon nem tekinthető-e ugyanennyire átfogónak, általános vonatkozásúnak az, amit Popa a *Vrati mi moje krpice*, a *Belutak* vagy például a *Kost kosti* című ciklusban mond? Maga Ostojić is elismeri Popa költészetének, különösen pedig ezeknek a ciklusoknak az absztrakttá voltát. Ezért tekinthetjük Popa költészetét univerzális vonatkozásúnak, főleg erkölcsi, filozófiai és egzisztenciális értelemben. Kár, hogy Ostojić erről és ilyen irányban nem írt részletesen, nem vizsgálta meg tüzetesen Popa lírájának ezt a sajátosságát, amely nem elhanyagolható érték.

Ha már Ostojić könyvének, ennek az imponáló vállalkozásnak hiányosságainál tartunk, meg kell említenünk azt is, hogy ez az esszékötet, melynek célja Vasko Popa költészetének sokoldalú, alapos vizsgálata, nem foglalkozik eleget a költő egyes versciklusaival, például a *Vrati mi moje krpice* cíművel, melynek egyes tulajdonságait megvilágítja ugyan, de nem veti alá olyan mélyreható elemzésnek, mint például a *Belutakot* vagy az *Igret*; nem terjed ki a figyelme a *Kora* szerelmes ciklusára (*Daleko u nama*), amely érzésekben és kifejezésben egyedülálló alkotás a jogoszláv szerelmi lírának; Popa több más ciklusát sem vizsgálja meg (*Opsednuta vedrina*, *Uspravna zemlja*, *Prepoznavanja*, *Cele-kula*, *Unutarnja mesečina*, *Oči Sutjeske*), s ezzel eleve lehetetlenné teszi, hogy a kép, melyet Popa költészetéről rajzolt, teljes, mindent átfogó legyen. Valószínűnek tartjuk, hogy Ostojićnak Popa költészetéről szóló tézisei bebizonyításához csak néhány ciklusra volt szüksége (*Igre*, *Belutak*, *Kost kosti*, *Predeli*, *Spisak*), a többit figyelmen kívül hagyta. Pedig azokban is találhatóak lényeges elemek, amelyeket felhasználhatott volna alapvető gondolatának kidomborításához. Esszéi így hát nem tarthatnak igényt a teljességre, még kevésbé arra, hogy egy költészetet legmegfelelőbb tolmácsolásának és értékelésének tekinthessük őket.

Hozzá kell tennünk mindehhez, hogy Ostojic aránylag keveset mond Popa költői nyelvéről, még kevesebbet prozodiájáról. Amit ezekről a kérdésekről könyvében találunk, az kizárólag az említett ciklusokra vonatkozik, de vizsgálata ezekben az esetekben sem kimerítő, nem számíthat az összes lényeges problémák felvetésének és megoldásának. Popa költészete, formai oldalát tekintve, számtalan olyan kérdést tartalmaz, amely poétikai szempontból különös figyelmet érdemel. Ennek megvilágítására azonban Ostojic nem vállalkozott.

Az *Između biča i ništavila* szerzője több ízben rámutatott Popa költészetének irodalmi és filozófiai gyökereire; bizonyos kapcsolatokat sikerült is kimutatnia egyrészt Popa költészete, másrészt a jugoszláv népköltészet, a szürrealizmus, illetve Momčilo Nastasijević költői műve között. A végső konzekvenciáig azonban nem jutott el: hiányzik annak a pontos megállapítása — pedig elemzései elegendő anyagot szolgáltattak erre —, hogy Popa milyen eredményeket ért el a népköltészeti elemek továbbfejlesztésével, művébe való beépítésével, a szürrealista költészet vívmányainak felhasználásával, mit ért el önálló, egyéni újításaival, és milyen viszonyban áll kora jugoszláv költészetének jelenségeivel. Hiányzik tehát Popa helyének meghatározása a mai jugoszláv irodalomban. Megjegyezzük, hogy Ostojic igen sokszor utal Popa költészetének kapcsolataira más népek költészetével, de csak utal, s elmarad a hatások alaposabb kikutatása. Popát gyakran a francia költészet utánczásával vádolják. Egy olyan tanulmány, mint Ostojicé, kiváló alkalom lett volna ezeknek a vádaknak megcáfolására — vagy igazolására. Lehet, hogy nem is ez volt a célja Ostojicnak; lehet, hogy ez túlságosan korai akademizálása, kanonizálása lenne a cseppet sem akadémikus, cseppet sem kanonizálható, sőt a minden kánon ellen írt popai költészetnek. Lehet. Sohasem árt azonban a távlatok, összefüggések rögzítése.

Popa költészetéről eddig kritikákon és rövidebb esszéken tanulmányokon kívül mit sem írtak. Gyönyörű, de súlyos feladat teljesítésére vállalkozott Ostojic. S biztosak vagyunk benne, hogy műve — hiányosságai ellenére — nemcsak mint egy költészet komoly vizsgálata jelentős, hanem mint esszé, mint irodalmi alkotás magában véve is külön elismerésre méltó munka.

Sápadt fény?

Alighogy a kritika a szerelem modern mítoszának alkotójává avatta Vladimir Nabokovot, a *Lolita* szerzőjét, amikor ez a sokoldalú író — néhány fantasztikus regény és egy Puskin-tanulmány szerzője — egy másfajta alkotással lepte meg a közönséget. *Pale fire* (Sápadt láng) a könyv címe, s egy elképzelt költő elképzelt verséről és egy elképzelt ország elképzelt exkirályáról szól. A kérdéses vers John Shade, a regény szerint nemrég elhunyt neves költő műve. A vershez előszót és több kommentárt is írtak, és egy bizonyos Charles Kinbote nevű ember, aki azt képzei, hogy nagy barátja volt a költőnek, naplót is ír. Írásából azonban hamarosan kiderül, hogy Kinbote mindössze néhány hónapja ismerte Shade-et, s a költő csak megtúrta őt maga mellett. De Kinbote-nak van még egy rögeszméje: azt képzei, hogy egy „távoli északi ország”, Zembla trónfosztott királya. Hódoló alattvalói Szeretett Károlynak hívták, mint Sápadt Alfin fiát, azaz Felfuvalkodott Turgus unokáját. Kiderül, hogy Kinbote minden vágya az volt, hogy Shade megénekelje Szeretett Károly bukását, s valahányszor csak tehette, Zembla történelmével traktálta a költőt. Amikor azonban a vers elkészül, kitűnik, hogy siratóéneket, és Shade 999 sorban énekl meg huszonhárom éves leányának öngyilkosságát.

A *Time* június elsejei száma nagyra értékeli ezt a verset (*Sápadt láng* a címe), amely Nabokov kiváló költői tehetségét dicséri, és amelyben természetesen szó sincs semmiféle exkirályról. A regény további folytatásában Kinbote Shade feleségét vádolja ezért a „hiányosságért”, amelyet azután úgy pótol, hogy maga ír részletes ismertetőt Zembláról a vershez mellékelte kommentárban. Leírja a király idilliikus gyermekkorát, pederasztikus kamaszéveit, hősiesszökevényét a forradalom elől, akadémiai tanulmányait, amelyek később lehetővé tették, hogy az amerikai egyetemen tanárkodjék. Mindebbe Shade, a költő, nem szólhat bele, hiszen halott. Egy zemblai menekült ölte meg, aki elmeegógyintézeti szökevénynek mondja magát, s mint ilyen letartóztatják. Rejtély marad tehát: kicsoda Kinbote. Ő maga a regény vége felé arra céloz, hogy drámát készül írni, három főszereplővel. Az egyik egy örült, azt képzei, hogy megölt egy embert, aki abban a tévhitben élt, hogy ő király, a másik bolond azt gondolja, hogy ő maga a király, a harmadik szereplő pedig egy álruhás öreg költő, aki a két rögeszme között órlődik.

Még homályosabb a kérdés — állapítja meg a recenzió —, mit akart tulajdonképpen Nabokov új könyvével mondani azonkívül, hogy munkát adott az okoskodó kritikusoknak, akik most a *Sápadt lángban* kutatva, a szimbólumok mögött keresik a megoldást az író értékelésére. Nabokov, aki jelenleg Svájcban él s angolul írta meg művét, annak idején kijelentette: „Egyetlen könyvnek sem kell hogy meghatározott tartalma legyen. A könyv az élvezet és a harmónia vegyülete.” Ha a mű valaminek a kulcsa, „akkor az a legfontosabb, hogy ez a kulcs jól működjön, s teljesen mellékes, mi van az ajtó mögött”. Nabokov új műve harmonikus és izgalmas olvasmány — mondja a *Time* —, szerzője pedig, az ellentmondások ellenére is, az utóbbi néhány évtized legokosabb orosz, Joyce után pedig angol írója, bár ez a harmadik nyelv, amelyen ír.

Az egyetemi évek

Arnold Zweig, a Hitler előtti irodalmi élet utolsó jelentős alakja, Németország keleti zónájában él, és még mindig ír. A *Neue Deutsche Literatur* májusi száma *Wege und Umwege* (Utak és útvesztők) című önéletrajzi jellegű írását közli. Zweig Göttingenben töltött egyetemi éveiről emlékszik meg, ahová szilárd filozófiai igazság után kutatva került, mert ezt az igazságot sem a berlini, sem a müncheni, sem pedig a boroszlói egyetemen nem sikerült meglelnie. Göttingenben Eduard Husserl, a *Logische Untersuchungen* (Logikai kutatások) című mű szerzője bizonyos garanciát jelentett az ifjú Zweig-nak, aki akkor már kezdő novellaíró volt, hogy jó helyre került. Szemlélődő szelleme azonban tiltakozott, hogy doktrínákat plántáljanak belé, s helyett „a szellem várából”, ahogyan akkor Göttingent nevezték, néhány mély benyomással távozott. Roppant plasztikusan írja le Husserl professzor alakját, az akkoriban már öregedő embert, a század eleji jellemző szakállviseléssel, aki gondolatait kíméletlen absztrakcióval tárta hallgatói elé. Érdekes epizóddal illusztrálja az író Husserl professzor szórakozottságát. Egy alkalommal fogadásra volt hivatalos, s hálósobájába vonult átöltözni. Miután háromnegyed óra múlva sem jelentkezett, felesége utána ment, hogy sürgesse. A professzor azonban már ágyban feküdt, és régen aludt. Gondolatai ugyanis annyira lekötötték, hogy még a lépcsőn felfelé menet elfelejtette az egész esti ceremóniát, s engedve a szokás hatalmának, öntudatlanul is levetkőzött és lefeküdt.

Ez az esemény természetesen csak egy mellékösvény Zweig könyvében, mert nagyobb részében az egyetemen folyó eszmei harcokat vetíti. Az események elindítója elsősorban maga Husserl professzor, egy nietschei stílusú arisztokrata és konzervatív életideál képviselője, a modern francia filozófusok, de leginkább Bergson lelki rokona, akik életelvként az alkotói fejlődést dicsőítik. A fiatalok közül dr. Adolf Reinach docens és ellenfele, Max Scheler tűntek ki. Zweig leírja, egy 1912-ben lezajlott vitájukat, amely akkor pusztán elméleti jelentőségűnek tetszett: pozitívan tud-e viszonyulni a háborúhoz egy filozófiai hajlandóságú európai intellektüel. Adolf Reinach, a jogász és filozófus tagadólag válaszolt, és nem ismert el semmilyen kivételt. Scheler, a nagybirtokos fia és miniszter unokája önvédelmi háborúval föltételezi a pozitív állásfoglalást, és később, amikor a háború csakugyan kitört, megírta a német militarizmus híres védőbeszédét, *A háború géniusza és a német háború* címmel. Az események alakulásában az a

furcsa, hogy mindhárman zsidók voltak (Scheler anyai ágon), s így harcuk epilógusa bizony melankolikus. Reinach, a következetes pacifista, tüzérségi tisztként esett el az Ardenneokban, Scheler korán, 1928-ban halt meg, az öreg Husserl pedig megértte a hitlerizmust, de menekülnie kellett az országból. Tanításait azonban felhasználta Martin Heidegger, aki tudvalevőleg jól megértte a náciizmussal, s akitől az egzisztencializmus modern változata is ered.

Kis hitek földjén

Jack Keruac az amerikai beatnikek legismertebb képviselője. Műve — *Lonesome Traveller* (Magányos utas) — a *Times* május 18-i cikke szerint iskolapéldával szolgál az effajta távlat nélküli irodalom megértéséhez. A könyv nyolc vázlatos útleírát tartalmaz: Los Angeles-től San José-ig, a New York-i Times Square-től és Greenwich Village-től Mexikóig és Marokkóig, Párizsig és Londonig. A rövid szövegek legfőbb mondanivalója, hogy „az élet káosz, ahogy egy független, művelt, iyukas zsebű csavargó átéli, aki arra megy, amerre a lába viszi”. Hogy az író elővarázsolhassa ezt a káoszt és benne önmagát, barokk és egzisztenciális stílusát alaposan kihasználja, s ezen a hangon így kezd egy epizódust: „A kavarodás nagybecsű személyem megjelenésével kezdődött, aki erősen feltűrt kabátgallérral s ezen átkötött zsebkendővel, hogy a gallér erősebben tapadjon nyakamhoz, támolyogtam San Pedro másíthatatlan dokkjainak szürke, sötét sziklához hasonló raktárai között.” A kép valóban megkapó, állapítja meg a *Times*, most már csak az a kérdés, hogy kit akar meglepni: az író-t vagy az olvasót? A recensés Leslie Fiedler *Life and Death of the American Novel* (Az amerikai regény élete és halála) című regényének főszereplőjére utal, aki a matriarchális jellegű család társadalmából, a házasság felelőssége elől az imaginárius férfitársadalomba szökik: a matrózok, vasutasok, csavargók, a természet és az elsődleges ártatlanság világába. Ezenkívül Keruac méltatója megemlíti, már D. H. Lawrence is megírta, hogy Amerika „se nem szabad, se nem bátor, hanem a kitarító hiszékeny kis hitek földje, ahol az egyén a többiekre erőszakolja magát, ahol az embereket megfosztották az igazi bátorságtól, amellyen a spontán világban hittek. Ezek az emberek nem hisznek az életben, ha nem tudják ellenőrizni”. Ilyen megállapítások fényében Keruac a felszabadulás regényét jelenti a kis hitek terrorja alól, a nyitott út védőjét, Walt Whitman *Nyitott útját*ét, a Huckleberry Finnek láncát, akik nem akarnak felnőni. Keruac esetében, természetesen, egy ilyen bolyongó utazás előre elkönyvelt reménytelen kísérlet; hiába is kószál egyik parttól a másikig a szabadság és igazság illuzórikus világának nosztalgiajától üzve. Ezért hangja sokszor hisztérikus és érzélgős, eszménye pedig egocentrikusan romantikus. Ugyanakkor azonban az egyre több „hiszékeny kis hitek” idejében Amerika végeredményben hálás lehet a figyelmeztetésért az elveszethez, az ártatlanság kereséséért, ezért a részleteiben jó prózáért, telve gyerekes, széles lelkesedéssel, álmokkal és örömmel — a sokoldalú élet sötét és világos oldalainak himnuszáért.

Az irigyelt kollégák

Robert Neumann német zsurnaliszta, regényíró, szatirikus éles nyelvvel már sok kortársának okozott fejfájást. Az újabb sértődések forrása bizonyára az a memoársorozat lesz, amelynek első része a *Die Zeit* május 18-i számában jelent meg *Meine Freuden, die Kollegen* (Barátaim, a kollégák) címmel. „Egy okból mindig irigyeltem kollégáimat — kezdődik Neumann írása — azért, hogy kollégájuknak tudhatnak. Ebből a szempontból bizonyos ki nem érdemelt előnyeik vannak velem szemben. De hogyan reagálnak erre az előnyre? Vigasztalnak talán, hogy ebben az örömben, amely nekik úgyszólván az ölükbe hullott, nekem soha nem lesz részem? Kárpótoltak-e vajon legalább a szeretetükkel? Nem. Ők ezt nem tették.”

Ezek után Neumann fenntartás nélkül sorra rágalmazza kollégáit. Jakob Wassermann-nal kezdi, aki öt kezdő korában eltanácsolta az írástól, s Lion Feuchtwangerrel folytatja, aki az emigrációban ugyancsak nekieresztette tollát, hogy Neumannt „internacionalizálja”. Mellékesen szót ejt Emil Ludwigról (aki lankadatlanul dühöngött Thomas Mannra, azt gondolván, hogy az gyűlöli egy pamfletje miatt, bár erről az írásáról Thomas Mann nem is tudott), majd magáról Thomas Mannról is, aki magatartásában előszeretettel utánozta Goethét, sokszor ki is gúnyolta, de nem túrta, hogy más is gúnyolja. Ezután a léleekben pacifista Ernst Lissauer következik, aki szerencsétlenségére sikeres harci dalt szerzett, és a háború után emiatt megvetették; sorra került Remarque is, akit a hirtelen jött és harsogó siker irodalmilag korumpált ugyan, de emberileg sohasem. Megemlékezik a zsidó Alfred Döblinről, aki vénségére lett hitbuzgó katolikus, és a megszállt francia zónában akarata ellenére a kultúra szervezője, majd Franz Wertelről, akinek otthonában valóságos személyi kultusz dívott, míg felesége időről időre be nem csipett, s a vendégek előtt kijelentette, hogy mindaz, amit férje beszél, közönséges sz...

A szétesőnek tetsző írásokért Neumann sikerült tréfái, rosszindulatáért finom megításai kárpótolnak. Néhány sorban roppant találóan jellemez személyeket és sokszor egy egész szituációt. Íme, mit ír Arnold Zweigről: „Első ízben 1929/30-ban találkoztam vele Berlinben. Már akkor is meggondoltam, de nem éppen érzékien, általában az igazság ideáljaival költői-polgári-humánus, zsidó, porosz és szocialista módon viszonyult munkásságához. Hogy az utóbbi elem mikor került nála előtérbe, nem tudom. Eppen találkozásunkkor fejeztem be első regényemet, az *Özönvizet*, amelyben egyén helyett a tömeg volt a főhős, ő pedig akkoriban írta meg *Gríscha* című könyvét, ahol, ellentétben az enyémmel, az egyén, nem pedig a tömeg volt a főhős. „Fiatalember — szólt hozzám, a kezdőhöz —, maga nem jól cselekszik. Karaktereket formáljon, a regény az egyedek sorsát tárgyalja.” Parázs vitába kezdtünk. Meggyőztük-e egymást, vagy becsapódtunk mindkettén? Ő az éleslátás embere, akit korlátolt felfogása akadályoz, hogy a körülötte lévő eseményeket egészen tisztán lássa, de elég pontosan, hogy ne legyen konformista. Odaát, barátai körében ez a tulajdonsága teszi elviselhetelenné, de értékesé is. Brecht halála, Anna Seghers kálváriája után ő az egyetlen, aki nemzetközi viszonylatban is valakinek számít. Tíz éve történhetett, hogy Lausanne-ban egy nemzetközi írókongresszuson össetalálkoztunk. Úgy intéztem, hogy egy délután Arnold — érdemi voltak rá — legyen az összejövetel tiszteletbeli elnöke. Ki is használta ezt az alkalmat, hogy ex presidio egy jó, de tisztán irodalmi előadást tartson — Schillerről talán? Johannes R. Becher mellett ült, dühtől tájékozva hajtogatta: „Micsoda számár! Tessék, egy ilyen platformot adnak neki, és ő nem a békéről beszél!”

A groteszk helyzetek mestere

Djuna Barnes amerikai író nő messze van a híres nevektől, de mégis elég közel ahhoz, hogy feledésbe ne merüljön. Fiatal korában egy New York-i lap riportere volt, 1915-ben jelent meg verseskötete *The Book of Repulsive Women* (Visszaszatízó nők könyve) címmel, amely már célzott a huszas években előretört technikára. Eugene O'Neill-lel barátkozott, s a Provincetown Players első drámaírói közé tartozott, Párizsban Gertrud Stein körében forgott, és közreműködött az amerikai avantgardisták híres lapjában, a *Transition*ben is. Egyetlen regénye 1930-ban jelent meg *Nightwood* (Éjszakai erdő) címmel, amelynek előszavát T. S. Eliot írta. Az író nő jelenleg New York művésznegyedében, a Greenwich Village-ben lakik. Nemrég azonban megjelentek Összegyűjtött művei (*The Selected Works of Djuna Barnes*), s ez alkalommal többek között a *New York Times Book Review* április 29-i számában is írtak róla. Amint az a legtöbb ilyen különös íróval történni szokott, a pozitív bírálat bizony kissé erőltetettnek látszik. A bírálat alapján a 366 oldalnyi kötetben tizenegynéhány érdekesebb elbeszélés van, de ezek is töredékesek, egy költői színmű, a *The Antiphon* (Antifóna), amelyet sikeresen mutattak be Stockholmban, fordítója volt többek között Dag Hammarskjöld is, mindezek ellenére ez a színmű inkább csak könyvdráma, végül pedig a *Nightwood* című regénye. A regény szeszélyes hősei az események folyamán, a szerelem után kóborolva, rendszerint meglepően bonyolult helyzetbe csöppennek. Így jár Nora is, a regény egyik főszereplője. Egy öregedő orvoshoz, O'Connorhoz megy a szállodába, s kifestve, szőke női parókával a fején találja ágyában. Nyilvánvalóan másfajta látogatóra várt.

Djuna Barnes a váratlan, groteszk helyzetek, a megfigyelés és stílus gótikus szeszélyének mestere — állapítja meg a kritika —. Edgar A. Poe „sötét” tradíciójának folytatója, amely mint vékony, elütő, de állandóan jelenlévő fonál át- meg átszövi az amerikai irodalmat napjainkig.

Gottfried Benn életútja

L. L. Mathias a német irodalom outsidersé, az imperializmusról és a faji kérdéstről írt (álnéven) tanulmányokat, egyébként azok közé a ritka emberek közé tartozik, akik huzamosabb ideig barátkoztak Gottfried Benn-nel, a neves modern német költővel. Ez a tény különös varázst kölcsönöz a költőről szóló emlékiratainak (a *Merkur* májusi száma közli), amelyek az első világháború előtti időkbe nyúlnak vissza, amikor Gottfried Benn embernek is, költőnek is egyaránt ismeretlen volt. Ennek jórészt merev és nem művészhez illő magatartása az oka, mert viselkedése inkább egy kadétéra vallott. Ez végeredményben nem is csoda, hiszen a költő ifjúkorában katonaorvos volt. A bohém köröket undorodva kerülte, s csak néha látogatott el a berlini művészvilág híres találkozóhelyére, a Café des Westensbe, hogy ott Elsa Lasker-Schülerrel beszélgesse. Benn nagyra becsülte a súlyos keleti ékszerterhe alatt pompázó költőnő tehetségét, de szinte menedzser módjára viselkedett vele szemben, mintha truppjának szeretné megnyerni. A költőnővel sohasem mutatkozott kávéházon kívül, álta-

lában került a nyilvánosságot. Ha közönség előtt kellett fellépnie, szinte szenvedély nélkül és közömbösen olvasott fel verseiből. Undorodott mindenféle merkantilizmustól, s miután az első kiadó visszautasította a felajánlott *Válogatott verseket*, nem is kínálta másnak. Így Mathias az ő tudta nélkül keresett és talált olyan kiadót verseire, aki azokat egy szóra elfogadta.

Benn különös jellemével magyarázható az a tény is — Mathias állítása szerint —, hogy a költő ideig-óráig megért a hitlerizmussal is. A *Morgue* írója azelőtt ugyanis jövevénynek érezte magát hazájában (leginkább francia műveket olvasott), a német államigazgatás embereit „üzleti nulláknak” nevezte, s nyilván félreértésnek vette volna, ha ezek közül valaki is költői munkássága iránt érdeklődik. Mindemellett szemmel láthatóan szenvedett elszigeteltsége miatt, hiszen annyi mondanivalója lett volna koráról, mert saját generációjának tudatát fejezte ki. A politikusok nem figyeltek fel rá, s így csak Hitler uralma alatt aratott némi sikert. Nem csoda hát — állítja Mathias —, ha ez a fordulat megrészegítette a költőt. A benne felgyülemlett előítéletek, s a vágy, hogy végre „státust” kapjon a polgári társadalomban, rangot, amilyennel ifjúkorában mint katona bírt — közrejátszottak G. Benn-nél. Túl későn jött rá, hogy nevét propaganda-célokra használják fel, s szava sem nyom többet a latban, mint egy átlagon aluli pártmunkásé. A két barát útjai szétváltak: Mathias 25 évig tartó emigrációba vonult. Amikor 1955-ben újra találkoztak, Benn már öregember volt, de változatlan maradt. Még mindig bőrgyógyászati rendelőjében dolgozott, s íróasztala szinte két részre szelte a rendelőt, az egyik oldalon a vizsgálathoz szükséges csőlábú divánnyal, s könyvszekrénnel a másikon. Akkor már híres költő volt, környezete számára azonban éppoly idegen, mint azelőtt. A német költők közül csak Goethével érzett rokonságot, jöllehet ez az érzés is csupán a csodálaton alapult. „Nem látom többé az utat...” — ismerte be. Mathias szerint Benn, a diagnózisszerűen precíz, könyörtelenül gyászos hangú versek szerzője, egyetlen volt a német költők közül, „akiben a kor tudata láthatóvá vált”, mint az üvegóra alatt ketyegő óraszerkezet gépezete. Lehetetlen megérteni évszázadunk első felét Stephan George-ot vagy Thomas Mannt olvasva. Rilke vagy más poeta laureatus alapján sem értenék meg ezt a kort. Brecht sem kivétel, illúziói csak a jövőbe tekintettek. Nagy művészek voltak valamennyien, de nem nagy kortársak. Benn kívül állt ezen a költői falanxon, egyedül őt nem érintették a múlt és a jövő illúziói. Szinte elviselhetetlenül van jelen: „preparátumként képviseli kora tudatát, és tapintja a dematerializált anyagot, mint egy halott koponyáját”.

Mathias szerint Benn könnyen helyet kaphatna a francia irodalomban, a németben azonban csak a naturalista Arnold Holz és a fiatal Gerhard Hauptmann mellé sorolható, akik, mint ő is, keresztültörtek mindenféle irodalmi tradícióban, követve egy tüne-
ményt — a valóságot.

Párharc

Csaknem valamennyi francia lap felhördült a *Times* május 4-i száma miatt, amely a legirodalmibb ország irodalmáról adott értékelést irodalmi mellékletében. A *Times* ugyanis amellett, hogy figyelemmel kísér valamennyi jelentősebb angol könyvet, valamint az Amerikában, Franciaországban, Németországban stb. megjelent publikációkat, időről időre speciális, részletes mellékletben számol be egy-egy ország vagy tartomány irodalmáról. Ez esetben

2—3 évi szünet után ismét a modern francia irodalom került sorra. De milyen szegényesen, iskolás módra, milyen téves interpretálásban — kiált fel a kritikus elkeseredetten a *Figaro* május 12-i számában. Mindenekelőtt a *Times* azt állítja, hogy a francia könyvek idegenek az angol olvasók számára, mert nélkülözik az eredeti gondolat és filozófia erejét, de ami a legrosszabb: a híres francia érthetőség mintha a mítoszok világába költözött volna ezekből a művekből. A francia szépirodalom az utóbbi időben divattá vált, s mint ilyen, csak a revük számára jelent valamit, ha ugyan mondanivalóját el nem csépelik a tisztán akadémiai beszélgetésekben. A lesújtó bíráló mindenekelőtt a mai francia regényre céloz, s hogy a *Times* milyen tévesen ítéli meg a helyzetet, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy képviselői közé sorolja Michel Butort (aki sohasem vállalná ezt a szerepet), és nem említi a számottévő Claude Simont — jegyzi meg a *Figaro*. A *Times* továbbá megállapítja, hogy egyetlen mai francia regényíró sem képes bírálni a modern társadalmat, mint ahogy azt Balzac és Zola tették. Az ő helyükön ma az „emberi sorsok” krónikásait találjuk, mint Malraux, Sartre, Camus, Saint-Exupéry, s a *Times* még köztjük sorolja Mauriacot, Bermanost és Julien Greent is. A francia költészetet sem éri kedvezőbb bíráló, hiszen a róla szóló tanulmány így kezdődik: „Eluard óta egyetlen nagy és öreg költő sem volt. Char és Michaux se nem eléggé nagyok, se nem eléggé öregek.” A *Figaro* felteszi a kérdést, hogy ez után az „alapos” bíráló után érdemes-e a *Times* kritikusat Saint-John Perse, Jean Cocteau és Pierre-Jean Jouve nevére emlékeztetni, akik kielégítik többek között a bírálóban említett mindkét feltételt.

A *Figaro* sajnálkozva írja, hogy az angolok ezúttal íróasztaluk mellől értékelték, s nem is törekedtek, hogy a francia irodalom időszerű állapotával megismerkedjenek. Megemlíti a *Times* 1960-ban, a német irodalomról kiadott mellékletét, amely, ellentétben a mostanival, bőséges adatot közölt az egyetemenk munkájáról, a fordításirodalomról, a folyóiratokról — mindarról, ami, a könyveken kívül, az ország irodalmi életét jelenti. Honnan hát ez a változás a francia irodalom iránti magatartásban? A feleletet a *Figaro* a *Times* zárócikkében lelte meg: a kommentátor a francia szellemi élet pangását a fennálló visszás politikai állapotokkal magyarázza. Mindenesetre, ha a *Times* ismertetője vérszegény — s ezt lehetetlen nem észrevenni —, ugyanakkor meglepő a francia ellenérvek vérszegénysége is.

A mindig jelenlévő múlt

Ugyanakkor, amikor az újságok William Faulkner halálhírét közölték, a lassabban járó posta meghozta a *Time* legutóbbi számát, s benne Faulkner legújabb könyvének, a *The Reivers*-nek a méltatását.

A bíráló a könyv higgadt, derűs hangját Shakespeare Viharával veti össze, amely ugyanúgy viszonylik a nagy drámáiró korábbi műveivel, mint Faulkner utolsó könyve előbbi alkotásaihoz.

A *The Reivers* színhelye a megszokott Yoknapatawpha, ahol Faulkner korábbi írásainak sokféle bünténye lejátszódott, az új műben azonban a gonosz letesz jogairól, így hát ebben a könyvben senkit sem erőszakolnak meg, senki sem lesz lincselés, gyil-

kosság áldozata. A The Reivers fabulája 1905-ben játszódik, hőse Winton Flyer, a környék egyik első gépkocsija. Az autó tulajdonosa az öreg Lucius „Boss” Priest, a yoknapatawphai Edmondsok és MacCashinsok, a város legelőkelőbb családjainak leszármazottja. A kocsit azonban a hüszke Boon Hogganbeck vezeti, egy gyermekded, „kemény, húséges, bátor és könnyelmű félvér indián, akit már a magyarul is megjelent *A medvéből* ismerünk. Képtelen célbatalálni bármilyen fegyverrel, legyen szó puskáról, revolverről. Boon Hogganbeck a primitív ember ártatlan örömeivel szereti a gépkocsit és Priest unokája, az ifjabb Lucius közreműködésével „kölcsön is veszi”. Huszonhárom óra alatt 80 mérföldet tesznek meg — abban az időben valóságos rekord — és Memphisben állapodnak meg. Négy nap múltán újra szülővárosukban vannak, közben azonban a komikus események sorozata játszódik le, elveszítik, majd visszaszerzik az autót, útközben találnak egy lo pott lovat, meg is lovagolják, egy ártatlan éjszakát töltenek el a memphisi bordélyházban, a fiatal Miss Reba üzemében. (Miss Reba 25 évvel később jelentős szerepet játszik majd a Sanctuary hőségnek, Temple Drake-nak a bukásában.)

Amint látjuk, a The Reivers hősei genealógiailag és időbelileg is beleilleszkednek a faulkneri világba, és a könyv eseményei — ártatlanságukban is — kibővítik és elmélyítik a yoknapatawphai legendát.

— Nem létezik múlt! — mondotta egy ízben Faulkner arra célozva, hogy a múlt eseményei mindig megtalálhatók a jelenben.

„Faulkner munkássága — állapítja meg a Time —, azt az érzést kelti bennünk, hogy az író szakadatlanul egyetlen egy forrásból merített, a mindig jelenlévő, élő múltból. Boon és az ifjabb Lucius kalandjairól is úgy értesülünk, hogy az utóbbi 1962-ben elmeséli unokájának ifjúkori élményeit. Meséjébe azonban lépten-nyomon beleszövi mindazt, ami időközben Yoknapatawphában történt, többek között beszámol a gépkocsik számának szédületes arányú megnövekedéséről, ami teljesen megváltoztatta a vidék arculatát.”

— Semmi sem megy feledésbe! — mondja elbeszélése végén az idősebb Lucius az ifjabb Luciusnak. — Semmi semvész el, túlságosan is értékes ahhoz, hogy elveszhetne.

— Hát akkor mi a teendőd? — kérdezősködik a gyerek, nem minden zavar nélkül.

— Együtt kell élned ezzel a világgal! — hangzik a nagyapa válasza.

HIBAIGAZÍTÁS

Sajndlatos mulasztás folytán Oskar Davičo múlt számunkban közölt Előszó című írása végéről hiányzik a hozzá csatolt jegyzet: Davičo a Híd háború előtti évfolyamaiból készült, hamarosan könyv alakjában magyarul és szerb fordításban megjelenő válogatás elé írta a szóbanforgó Előszót.

TARTALOMMUTATÓ

Ivan V. Lalić / Bevezetés a valóságba: a partok	749
T. S. Eliot / Tradíció és egyéni tehetség	753
Franz Kafka / Letartóztatás	760
Tolnai Ottó / Utolsó előtti vers	770
Bányai János / A nyár anatómiája	774
Dudás Kálmán versei	794
Ivan Slamnig / Az elkötelezettség mint közvetlen reagálás .	796
Ivan Slamnig / Gyilkosság	798
Ladik Katalin versei	816
Gulyás József / Világítótoronyban	818
Molnár Cs. Attila / Mesék Margot-ról	820
Deák Ferenc / A szerelem hajnali percei	823
Tomán László / Vasko Popa költészete egy esszékötet tükrében	826
Krónika	832



IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓ-
IRAT. 1962. SZEPTEMBER. KIADJA A FORUM LAPKIADÓ
VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:
NOVISZÁD, VOJVODE MIŠIĆA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FO-
GADÓÓRÁK: MINDENNAP 10–12-ig. — KÉZIRATOKAT NEM
ÖRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA. — ELŐFIZETÉSI
DÍJ: BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 1000, FELELVRE 500, EGYES
SZÁM ÁRA 100 DINÁR; KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 1400, FELELVRE
700 DINÁR; KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 2,33 DOLLÁR, FELELVRE
1,17 DOLLÁR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDÁBAN NOVI-
SZÁDON.



észet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom